

RECENZIE

STANISLAV, J. – GAJDOŠ, M. – TÓTH, D. (ed. a zost.): *ZÁPISKY GENERÁLA RUDOLFA VIESTA. (EXIL 1939 – 1944.)* Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky – Múzeum SNP v Banskej Bystrici, 2002, 336 s. + 16 s. foto.

Na Slovensku sa každý záujemca o históriu poteší, keď sa dozvie o vydavateľskom počíne, ktorý sa dotýka problematiky histórie. Obzvlášť vtedy, ak vyjde publikácia, ktorá nie je prekladom zo zahraničnej literatúry, ale je produktom domácich autorov alebo zostavovateľov. Recenzovaná publikácia je výsledkom autorskej, zostavovateľskej a editorskej činnosti bývalých a súčasných pracovníkov historikov-odborníkov z Múzea SNP v Banskej Bystrici. Úvodu a zostavovania diela sa zhostil Dezider Tóth, rozsiahlu úvodnú štúdiu, epilóg, poznámky editora a biografie osobností napísali Ján Stanislav a Milan Gajdoš. Čiastočne sa na zostavovaní niektorých biografii podieľala Zlatica Zudová-Lešková, v súčasnosti pracovníčka pražského VHÚ.

Historika, ale aj amatéra, nadmieru priťahujú záznamy od historickej osobnosti. Treba hneď na začiatku zdôrazniť, že *Zápisky gen. R. Viesta* vo forme zošitov už dávno ležali v archive, nie sú teda pre historikov úplne neznáme. Napriek tomu sa ich sprístupnenie obzvlášť cení, pretože z denníkových záznamov generála R. Viesta sa aj širšia verejnosť môže dozvedieť o jeho dobových názoroch na prežitie alebo len pozorované udalosti. *Zápisky gen. Rudolfa Viesta* rozširujú poznanie nielen o ňom a umožňujú nahliadnuť do zákulisia československej emigrácie, do politických a osobnostných problémov zahraničného odboja, ale sú svedectvom aj o jeho intenzívnom sledovaní nielen domáceho, ale aj zahraničného diania, pokiaľ o nich mal informácie.

Vysvetľujúci úvod o vzniku publikácie napísal Dezider Tóth. Treba mu dať za pravdu, že totalitný režim nemal záujem vydať *Viestovo svedectvo* (každý, kto si knihu prečíta, pochopí prečo), na druhej strane ale treba poznamenať, že muselo uplynúť 13 rokov od pádu režimu, aby dielo uzrelo svetlo sveta, v čase, keď už na vydanie kníh nevplyvávajú ideologické prekážky, ale ekonomické obmedzenia.

Úvodná štúdia hlavných editorov publikácie J. Stanislava a M. Gajdoša s názvom *Generál Rudolf Viest – Slovenský národovec a československý vlastenec* (s. 7-50) je doteraz najrozsiahlejšou biografiou gen. Viesta v slovenskej historiografii. Ako sa na biografii patrí, autori sa v nej zaoberajú nielen jeho rodinnými pomermi a bližšieho okolia, ale aj pomermi na Slovensku, ako aj vo svete. (Recenzent len s poľutovaním konštatuje, že je škoda, že autori túto štúdiu neopoznámkovali, niektoré tvrdenia, ako aj faktografia, by si to priam vyžadovali.) Miestami komentujúc, inde doplňujúc *Viestove Zápisky*, autorom sa podarilo napísať impozantnú politickú biografii gen. R. Viesta. Náležitý priestor venujú aj jeho pôsobeniu na povstaleckom území, a, oproti doterajšej odbornej spisbe, výnimočne podrobne zmapovali ústup do hôr, zajatie gen. Viesta a jeho ďalší osud a rozoberajú aj doterajšie dohady, ako vlastne skončil život tejto významnej osobnosti slovenských a československých vojenských dejín. Hoci dať definitívnu odpoveď na otázku, ako a kde vyhasol život gen. Viesta a gen. Goliana, nemohli ani oni, pretože na súčasnej úrovni poznania je táto otázka neriešiteľná, predsa ich „stopovanie“, hľadanie, ako aj verifikáciu faktov treba vysoko hodnotiť.

Vynikajúca štúdia však obsahuje aj niektoré nepresnosti, ak by neexistovali počítače, tak by sme použili slovo „preklepy“. Na s. 9 autori použili pojem „náhradný veliteľ 11. roty...“ – správne by to malo byť: veliteľ náhradnej roty. Na s. 11 sa autori zmiňujú o brannom zá-

kone z 27. marca 1920 – treba poznamenať, že ten bol prijatý 19. marca 1920¹. Medzi menovanými ministrami národnej obrany figuruje na tej istej strane aj meno F. Machara, správne má byť F. Machník.² Ďalšia pripomienka sa netýka faktografie, ale skôr petrifikovaného názvu v slovenskej historiografii, ešte z čias „ancien regimu“, ktorý autori na viacerých miestach uvádzajú, a to epitetá ako „horthyovské Maďarsko“, „maďarské horthyovské jednotky“, „beckovské Poľsko“. Je zaujímavé, že ani oni, ani iní historici nepoužívajú „tisoovské Slovensko“, pričom Jozef Tiso bol vodcom a prezidentom Slovenskej republiky a Slovensko bolo totalitnejším štátom, než Maďarsko do roku 1944. Máloktoľý záujemca o históriu vie, že do marca 1944 existovali v Maďarsku legálne opozičné politické strany, čiže tam boli ešte nejaké pozostatky pluralitnej demokracie. Ani v poľskom prípade celkom neobstojí výraz „beckovské“, pretože hlavnou poľskou osobnosťou v čase „beckovského“ Poľska až do roku 1935 bol Józef Klemens Piłsudski, hoci jeho „pravou rukou“ v čase prevratu v roku 1926 a ministrom zahraničia v rokoch 1932 – 1939 bol Józef Beck.

Na s. 13 autori uvádzajú: „ČSR nemala šancu sa ubrániť, ostala osamotená. Ani Sovietsky zväz neprišiel na pomoc. Čs. vláda sa musela prispôbiť.“ K týmto strohým konštatovaniam len toľko: o možnosti (nemožnosti) sovietskej pomoci na jeseň 1938 sa veľa písalo v českej historiografii, najmä po roku 1990. Túto otázku nemožno konkrétne a podrobne riešiť bez ruských archívov. Je ale zaujímavé, že vo svojich *Zápisoch* sa gen. Viest venuje tejto otázke aj o niekoľko rokov neskôr. V druhom zošite z 26. apríla 1941 je záznam, v ktorom okrem iného uvádza: „...Veľmi na nás zapôsobilo to, čo nám nedávno povedal Beneš, že sme totiž nemohli prijať ruskú pomoc, lebo sme nemohli dopustiť, aby sme takto, hoci aj nepriamo, potvrdzovali nepravdivú propagandu, že sme predvojom boľševizmu, a že sme prípadne spôsobili porážku Ruska. Tento argument nás udivil, lebo prezident ho uviedol prvý raz, predtým nikdy. Vidíme v tom však potvrdenie, že Rusko skutočne pomáhať chcelo a ponuku urobilo. Tým sa nám tiež naša vina na Mníchove zdá väčšou. Nesmieme však s tým na verejnosť, lebo by nám to mohlo uškodiť.“ (s. 111-112.) Chcem len dodať, že ČSR nebola len z pohľadu veľmocí, ale aj medzinárodnej verejnosti osamotená. Dobová západná tlač a tamojšia verejná mienka (žiaľ) viac uverila tvrdeniam Adolfa Hitlera, než Edvardovi Benešovi.

Na s. 14 autori sa zmieňujú o okolnostiach vyhlásenia slovenského štátu a o postoji gen. R. Viesta, ako aj ďalších osobností slovenského politického a verejného života, bývalých legionárov. Autori vyzdvihujú postoj 11 statočných, ale v tejto súvislosti sa zdá, že to nie je úplna pravda. Hoci z morálneho hľadiska možno týmto signatárom dať za pravdu v tom, že predvídali vazalský pomer slovenského štátu voči nacistickému Nemecku, je ale otázne, či v danom konkrétnom čase a v tých historických podmienkach Jozef Tiso a jeho okolie mali inú možnosť, ako vyhlásiť samostatnosť. Možnosti pohybu slovenskej politiky 14. marca 1939 boli absolútne obmedzené a poslanci Snemu nemohli inak rozhodovať, než to urobili. Slovenským politikom možno zazlievať, že neskôr nadbiehali nemeckým požiadavkám, resp. v medzinárodnom meradle ako prví sa zaviazali aj k takým veciam, ku ktorým neboli dotlačení (deportácia Židov), resp. vôbec sa nebránili tomuto nemeckému tlaku.

Na s. 25 autori píše: „V marci 1944 bolo územie východného Maďarska vyhlásené za nemeckú operačnú oblasť a maďarská 1. armáda podriadená nemeckej skupine armád Juh.“ Prvá časť vety je pravdivá, skutočne 25. marca 1944 maďarský generálny štáb obdržal nemecké rozhodnutie o vyhlásení operačnej oblasti na východ od Tisy, ale maďarská 1. armáda nebola podriadená skupine armád Juh, ale Heeresgruppe Nordukraine (Skupina armád Severná Ukrajina). Autori sa vo svojom úvode dotýkajú aj odletu maďarskej delegácie do Moskvy. V tejto súvislosti uvádzajú, že gen. Faragó bol maďarským veľvyslancom (s. 33). Gábor Faragho (do

¹HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: Vojenské dejiny Slovenska IV. zväzok (1914 – 1939). Bratislava: Ministerstvo obrany, 1996, s. 141.

²Tamže, s. 165.

roku 1927 Faragó) v skutočnosti bol od 1. júla 1940 do 22. júna 1941 (oficiálne do 1. augusta 1941) vojenským atašé v Moskve.

Na s. 36-37 autori píšú o ústupe povstalcov do hôr a odvolávajú sa na povojnové svedectvo náčelníka štábu 1. čs. armády na Slovensku, J. Noska, že gen. Viest váhal s realizáciou ústupu armády do hôr. Azda by sa tu mohlo poznamenať, že celá povstalecká armáda by sa neuživila v horách, aj keby sa tam sústredili zásoby, pretože by nebolo miesto na manévrovanie.³

Text jednotlivých zošitov autori opoznámkovali a poznámky zaradili na koniec textu. Poznámky sú doplnením textu kvôli lepšej orientácii čitateľa. Autori si dali veľmi náročnú úlohu, pretože v niektorých poznámkach chceli v niekoľkých riadkoch vysvetliť veľmi komplikované udalosti a procesy, napr. hneď v prvej poznámke sa dotýkajú obdobia po roku 1933. Písať o takých zložitých javoch sa samozrejme nedá bez viacerých zjednodušení (s. 102). V poznámkovom aparáte sa autori žiaľ nevyvarovali niektorých nepresností. Na s. 102 v pozn. č. 7 uvádzajú, že „...2. novembra 1938 vo Viedni pripadla Maďarsku Podkarpatská Rus a južná časť Slovenska...“ Podľa Viedenskej arbitráže dostalo Maďarsko len časť Podkarpatskej Rusi, celú dostalo až po marcovom maďarsko-slovenskom ozbrojenom konflikte v roku 1939.

Žiaľ, v poznámkovom aparáte autorov nastali viaceré nepochopiteľné „posuny“, tzn. text poznámky vôbec nesúvisí s odkazovaným textom. Napr. na s. 61 gen. Viest písal: „...nevdojak človeka napadla myšlienka, či aj zo strany niektorých našich ľudí neboli urobené nejaké kroky na sťaženie Benešovej situácie vo Francúzsku.“²⁵ Text pozn. č. 25 na s. 104: „Dňa 6. októbra 1939 kapitulovali posledné poľské jednotky. V Paríži už pôsobila poľská exilová vláda pod velením W. E. Sikorského, ktorá sa po páde Francúzska presunula do Anglicka.“ Podobne je to s poznámkami č. 28, 36, 41, 42, 44, 49, 58, 75, 77, 85, 86 a 99 za prvým zošitom. Žiaľ, takéto chyby nie sú ojedinelé a hemžia sa nimi aj poznámkové aparáty uvedené za ďalšími zošitmi gen. Viesta. Je to škoda, pretože takáto „pomôcka“ čitateľa namiesto lepšej orientácie skôr rozladí.

Epilóg autorov J. Stanislava a M. Gajdoša (s. 269-273) je venovaný povojnovej historiografii o gen. Viestovi.

V ďalšej časti publikácie nasledujú biografie osobností (na s. 275-331). Úctyhodný rozsah, impozantný výber o druhej svetovej vojne. Treba poznamenať, že mnohé osobnosti sa vôbec neviažu k textu jednotlivých zošitov. Ďalšia vec je rozsah jednotlivých hesiel. Uznávam funkčnosť 5 – 10-riadkových hesiel, hlavne o menej známych osobnostiach, alebo takých, o ktorých verejnosť nevie nič. Otázne je však zaradenie rozsiahlych, 1 – 1,5 stránkových biografii. (Malár Augustín (s. 300-301), Píka Heliodor (s. 310-311), Stříbrný Jiří (s. 319), Svoboda Ludvík (s. 320-321). Prekvapujú aj rozsiahle heslá o vojvodcoch či politikoch, alebo polstránkové heslá o francúzskych, sovietskych či nemeckých generáloch.

Biografické heslá obsahujú – žiaľ – tiež niektoré dátumové nepresnosti, alebo chyby („preklepy“). Len na ilustráciu niekoľko z nich zo začiatku tejto časti: Nemecký vyslanec Abetz zomrel v roku 1958, a nie v roku 1953 (s. 275); chybné je uvedenie dátumu úmrtia maršala Pietra Badoglio (1958; správne: 1956 /s. 276/), opätovné znovuzvolenie prezidenta Dr. E. Beneša sa konalo 19. júna 1946, a nie 19. júna 1945 (s. 277). Na s. 275 o juhoslovanskom panovníkovi Alexandrovi I. autori uviedli, že vládol „monarchisticko-vojenskou formou“, stačilo uviesť, že v roku 1929 zaviedol vojenskú diktatúru. Na s. 276 sa uvádza meno Andorka bez krstného mena. Volal sa Rudolf a jeho denník vyšiel v maďarčine v roku 1978.⁴ Jemu venujú autori

³Pozri o tom: ŠTEFANSKÝ, V.: Armáda v Slovenskom národnom povstaní. I. vydanie. Bratislava : NAKLADATELSTVO PRAVDA, 1984, s. 226.

⁴ANDORKA, R.: A madridi követségétől Mauthausenig. Andorka Rudolf naplója. Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 1978.

3,5 riadka, čo by bolo primerané, nebyť skoro trištvrtestránkového hesla o japonskom námornom admirálovi Togó Heihačiró (s. 325). Treba poopraviť vetu, že R. Andorka bol „Počas druhej svetovej vojny vyslanec Maďarska v Madride.“ Vyslancom v Madride bol len v rokoch 1939 – 1941, potom ho na nemecký nátlak odvolali. R. Andorka sa vo svojom denníku zmiňuje aj o gen. Viestovi, ako ho spomínal z čias rokovaní o slovensko-maďarských hraniciach. 28. marca 1939 Andorka do svojho denníka zapísal: „Rokovanie o hranici. Slováci sú prekvapení, ako málo žiadame. Boli pripravení na viac...Viest predpoludním dôverne povedal, že „...za to bola škoda bojovať, to by sme mohli dostať aj rokovaním.“⁵ Ďalší Andorkov záznam z 3. apríla 1939: „...Viest je veľmi zhovorčivý, bol úprimný ku mne. Nadával na Nemcov a začína sa orientovať na nás.“⁶

Za biografickým slovníkom je zoznam prameňov a literatúry a publikáciu uzatvára 35 fotografií a 1 fotokópia na 16 listoch fotodokumentácie.

Napriek nepresnostiam, za ktoré možno zostavovatelia a editori môžu len čiastočne, sprístupnenie Zápiskov generála Rudolfa Viesta je významným edičným činom. Preto je veľká škoda, že publikácie Vydavateľskej a informačnej agentúry a jej predchodcov už vyše 10 rokov nenachádzajú normálnu cestu k čitateľovi, lebo sú distribuované podľa zvláštneho rozdelovníka a sú nepredajné.

František Cséfalvay

Š T E F A N S K Ý, M. – P U R D E K, I., ed.: *SLOVENSKO VO VOJNÁCH A V KONFLIKTOCH V 20. STOROČÍ*. (Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002.) Bratislava : VHÚ, 2003, 264 s.

Vojenský historický ústav v Bratislave v spolupráci s Historickým ústavom SAV a Sekciou pre vojenské dejiny pri SHS zorganizovali v jeseni 2002 konferenciu na tému *Miesto a úloha Slovenska v reálnych a potenciálnych konfliktoch a vo vojnách v 20. storočí*. Ako všetky predchádzajúce, aj táto sa nakoniec dočkala svojho knižného spracovania. Okrem iného, zostavovatelia čiastočne zmenili pôvodný, trochu zdĺhavý, názov konferencie na jednoduchší – *Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20. storočí*. Zborník tvorí 15 príspevkov, zväčša pracovníkov VHÚ a HÚ SAV, v odborných kruhoch väčšinou už známych svojimi predchádzajúcimi prácami. Oproti predchádzajúcim konferenciám organizovaným VHÚ v Bratislave, nesie tento v sebe už na prvý pohľad istú odlišnosť – obsahovou a chronologickou šírkou. Zachytáva takmer celé jedno storočie, čo nebýva pravidlom. Uvedomovali si to pochopiteľne už jej organizátori, ktorí v úvode konštatovali, že „je to dosť neobvyklý jav“ (s. 7). Sám osebe však tento fakt nemusíme chápať apriori negatívne, práve naopak. Môžeme ho ponímať ako pokus prekročiť úzko špecializované a striktné zamerané oblasti výskumu autorov, a zároveň poukázať na vzájomnú previazanosť a podmienenosť jednotlivých periód 20. storočia.

Sériu príspevkov otvára štúdia B. Kleina *Vojenskostrategický potenciál územia Slovenska pred prvou svetovou vojnou*. Ako už napovedá samotný názov, autor sa zameriava na otázku významu slovenského územia z hľadiska obranyschopnosti monarchie. Aj keď toto územie od poslednej tretiny 18. storočia, po rakúskej anexii Haliče, prestalo byť na veľkej časti severovýchodu Uhorska pohraničnou oblasťou a stalo sa tylovou, na jeho vojenskostrategickej dôležitosti to príliš neubralo. Z hľadiska potenciálnej obranyschopnosti pred ruským útokom chý-

⁵Tamže, s. 123.

⁶Tamže, s. 125.

bali totiž haličskému územiu prirodzené prírodné prekážky, neboli tu dobudované pohraničné pevnosti a i. faktory, čo si plne uvedomovali aj najvyššie vojenské kruhy monarchie. Nezastupiteľnú úlohu v možnom konflikte tak muselo zohrať slovenské územie, ktorého dôležitosť ešte vzrástla po vybudovaní železničnej siete v tretej štvrtine 19. storočia.

Témou príspevku jedného z najplodnejších slovenských historikov M. Hronského je *Geopolitické postavenie Slovenska vo Veľkej vojne a vo vojenskom konflikte s Maďarskou republikou rúd roku 1919*. Autor tu podobne, ako jeho predchodca, podčiarkol mimoriadnu dôležitosť slovenského teritória už v období prvej svetovej vojny, najmä v jej prvej etape, keď bolo aj naše územie zasiahnuté frontovými pohybmi. Severovýchodné územie Slovenska sa stalo priamym operačným pásmom a povedľa ťešínskej oblasti bolo dôležitým frontovým predpolím. V období zimných bojov 1914/1915 sa práve tu rozhodovalo o ďalšom bytí či nebytí „tisícročnej vlasti“. Práve tu sa ukázalo, aký nesmierny politický význam majú vojenské operácie. A Slovensko malo v tomto období pre vojnu vedúcu stranu „doslova geostrategický význam“ (s. 33). Ani po skončení „Veľkej“ vojny sa však situácia pre Slovensko neupokojila – práve naopak, bolo priamo zasiahnuté bojmi na oveľa väčšom teritórii, než počas samotnej vojny. Po vzniku republiky plnilo zas slovenské územie dôležitú funkciu spojovacieho článku jeho najvýchodnejšieho výbežku – Podkarpatskej Rusi s českými krajinami, čím umožňovalo republike kontakty smerom k jedinému susednému spojencovi – Rumunsku, ako aj na Balkán. Za pozitívne považujem najmä autorovo zdôraznenie geostrategického významu Slovenska pre Čechov, na čo sa v minulosti neraz zabúdalo alebo bagatelizovalo poukázaním na „záchrannú“ funkciu ČSR pre Slovákov.

Utváranie spojeneckého bloku ČSR – Rumunsko a Juhoslávia, ktorý vošiel do dejín pod názvom „Malá dohoda“ je jednou z osnovných ideí príspevku B. Ferencuhovej – *Malá dohoda, Locarno a bezpečnosť Slovenska v 20. rokoch*. Načrtáva genézu tohto spojenectva na pozadí zložitých vzťahov Československa s jeho susedmi, ako aj veľmocami, pričom vyzdvihla mimoriadnu dôležitosť Malej dohody z hľadiska medzinárodného postavenia ČSR. Všíma si však aj ťažkosti, na aké Československo v úsilí o zaistenie svojej bezpečnosti v meniacich sa medzinárodnopolitických vzťahoch 20. rokov narážalo. Zaujímavým v tejto súvislosti je autorino konštatovanie, že čs.-francúzska zmluva z roku 1924 predstavovala pre našu krajinu „skôr diplomatickú „morálnu“ podporu v medzinárodných vzťahoch“ (s. 69), než opravdivú bezpečnostnú záruku. Ani Locarno o rok neskôr našu bezpečnosť, ako je známe, neutužilo. Práve naopak, medzinárodnopolitické postavenie našej krajiny sa odvtedy natrvalo oslabovalo. Možno len súhlasiť s rozšíreným názorom, že čs. zahraničná politika v tomto desaťročí podcenila nebezpečenstvo najsilnejších a k nej najbližších veľmocí – Nemecka a ZSSR a zotrvalá v ilúziách a spoliehaní sa len na Francúzov.

Rok 1938, spolu s rokom 1918 a 1968, je určite najviac pertraktovaným, skúmaným a hodnoteným „osmičkovým“ letopočtom našich dejín. Práve tento dátum si vybral ako hlavnú tému svojho (mimochodom najrozsiahljšieho) príspevku v publikácii M. Čaplovič – *Septembrová mobilizácia čs. armády 1938 s dôrazom na Slovensko*. V ňom relatívne veľmi podrobne predostiera realizáciu príprav Československa na ozbrojené stretnutie s Nemeckom a jeho možnými spojencami. Tu si všíma najmä rolu Slovenska, a to z dvoch hlavných hľadísk: 1.) z hľadiska konkrétnych vojenských príprav na zabezpečenie obranyschopnosti; 2.) z pohľadu vzťahu Slovákov k obrane svojej vlasti a vôbec k čs. štátnej myšlienke. Tu akcentuje skutočnosť, že zo slovenských politických strán nebola ani jedna orientovaná vyslovene antičeskoslovensky, práve naopak. Aj ľudáci, ktorí sa preslávili kritickými výhradami k pražskej politike, stáli na platforme ČSR. Na základe úspešnej odozvy finančnej zbierky na obranu republiky, ako aj hladkého priebehu septembrovej mobilizácie, plne potvrdzuje staršie názory o odhodlanosti slovenskej verejnosti postaviť sa nacistickej agresii na odpor. K dielu snád len dve poznámky: Nepochybné by stálo za hlbší výskum presne vyčíslit' a analyzovať slovenský podiel na jarnej zbierke na obranu republiky. Tým skôr, že ako sám autor píše, dodnes

nemáme zistený ani len podiel, akým Slovensko do nej prispelo, nevraviac už o bližšej analýze slovenských darcov. Na základe viacerých indícií, sa totiž domnievam, že jej konkrétna odozva medzi Slovákmi nebola až taká mimoriadna, ako uvádza autor. (Podobne nadhodnotenou bývajú niekedy v literatúre aj zbierky na podporu slovenského štátu, ktoré sa odohrali o rok neskôr.) Druhá poznámka smeruje skôr k štýlu práce – bolo by dobré si uvedomiť, že prílišné narábanie s číslami, tabuľkami, podrobné rozpitvávajúce počtov, dislokácií, či výzbroje jednotiek, síce dokazuje vysokú odbornosť a zmysel autora pre detaily, na strane druhej však môže sťažovať situáciu čitateľovi, ktorý nie je na rovnako vysokej odbornej úrovni.

S F. Cséfalvayho názorom (*Maďarsko-slovenský ozbrojený konflikt v marci 1939*), ktorým túto citlivú kapitolu novodobých dejín otvoril, že totiž väčšina existujúcej spisby týkajúca sa Malej vojny v posledných rokoch reflektuje túto problematiku, len akosi „jednorozmerne“, čisto z hľadiska Slovenska, možno súhlasiť. Treba preto len oceniť jeho zámer i ambíciu rozšíriť tento „zúžený pohľad“ aj o širšie aspekty. Tu je potrebné v prvom rade reflektovať aj maďarské pramene k danej problematike, o čo sa konkrétne aj pokúsil. Pohľad „z druhej strany“ je nepochybne potrebným a žiaducim o. i. aj preto, aby sme mohli verifikovať niektoré jednostranné tvrdenia prežívajúce v našej literatúre. Jedným z nich je napr. aj mýtus o „zákernom bombardovaní“ Spišskej Novej Vsi. Autor zdôraznil, že bombardovanie bolo z maďarskej strany iba odpoveďou na predchádzajúce slovenské bombardovanie Užhorodu (s. 124). Na strane druhej by som však jeho hlavnú tézu – že totiž maďarské vojská vôbec nezamýšľali postupovať ďalej do vnútrozemia – nezastával až s takou vehemenciou. Vieme totiž, že maďarská vláda sa s rozsudkom Viedenskej arbitráže nehodlala zmieriť a čakala len na vhodný moment pre nové zisky. Tým skôr, že osud Slovenska bol v tomto období ešte celkom uzatvorený, ale Hitler si ho držal až do leta ako zálohu pre politickú výmenu. Úvahy o tom, či by v prípade ďalšieho postupu dovnútra Slovenska vojensky zasiahlo či nezasiahlo Rumunsko, sú len nepotvrdenou teóriou. Celkove však možno tento príspevok oceniť pozitívne – posúva totiž naše poznanie v danej problematike zasa o kúsok vpred a nie je iba novým prerozprávaním či oprášením toho, čo už bolo k téme napísané skôr, ako sme na to u niektorých autorov zvyknutí.

Problematiku druhej vojny, do ktorej sa malá slovenská armáda zaplietla, skúma I. Baka v štúdií *Slovensko ako nástupný priestor vo vojne proti Poľsku*. V súvislosti s prípravami vojny si však všima nielen vojenskú a diplomatickú, ale i propagandistickú kampaň predchádzajúcu samotnému útoku. Pokiaľ ide o autorovo hodnotenie vzťahu slovenskej verejnosti k protipoľskej vojne, možno iste súhlasiť s tým, že nebola príliš populárnou. (Apropó, ktorá vojna je populárnou?) Pri pokuse o objektívnu interpretáciu tejto komplikovanej, avšak nesmierne dôležitej otázky, mu však v texte akosi ušiel jeden dôležitý fakt. Nebola to len krátkosť ťaženia a nepatnosť strát, ktoré prispeli k bezproblémovému priebehu vojny zo strany Slovenska. (Tým skôr, že ako autor správne konštatuje, v tomto období nebol ešte ľudácky režim dostatočne skonsolidovaný.) Veľká časť obyvateľstva mala ešte v živej pamäti postoj z jesene 1938, keď sa k malému susedovi nezachovali Poliáci práve bratsky, ale sa pridali na stranu tých, čo si z nášho územia nekompromisne ukrajovali. I keď to neboli veľké straty, vedomie, že boli spôsobené „spriatelovým“ národom, bolelo dvojnásobne. Ba čo viac, istá časť národa pocítovala aj po 18 rokoch voči Poliakom trpkosť za ich konanie z roku 1920, keď si vynútili odstúpenie čisto slovenských obcí na Spiši a Orave. Ich spätné pripojenie k Slovensku teda logicky chápali ako istú (spravodlivú?? – otázka M. L.) satisfakciu. Nepriamo tomu nasvedčujú aj úradné hlásenia o „nadšení, ktoré zavládlo po získaní poľského pomedzia“, ako to (s. 140) uvádza sám autor. Boli to fakty, ktoré si ľudácka propaganda nevymyslela, len na nich účinne stávala a možno práve oni prispeli veľkou mierou k tomu, že odpor voči vojne bol pomerne veľmi slabý. (Napri. ani taký chýrny slavjanofil, akým bol záložný dôstojník J. Nálepka, proti „nespravodlivej“ vojne neprotestoval. Ba naopak, prijal vyznamenanie za účasť v nej, a to z rúk samotného ministra obrany.) Takisto nemôžem súhlasiť s názorom, že by si slovenská justícia po 14. marci udržala „určitú mieru nezávislosti“ len pre nedostatok kvalifikovaných

právnikov (s. 137). Na základe takejto konštrukcie by sme mohli analogicky odvodzovať, že komunistická justícia bola začiatkom 50. rokov, keď do nej po čistkách nastúpili rôzne robotnícke kádre, maximálne nezávislou. Príčiny pomerne veľkej nezávislosti súdnictva v slovenskom štáte treba hľadať kdesi celkom inde. Celkove však hodnotím príspevok ako prínosný, s množstvom nových faktov, ktoré zaplňajú naše medzery v poznaní tejto dôležitej, i keď smutnej kapitole novodobých dejín.

Na svojho predchodcu tematicky nadväzuje Z. Katreba s príspevkom *Využitie slovenského územia pre nástup nemeckých vojsk proti ZSSR v roku 1941*. Autor v ňom postupne sleduje hlavné kroky, ktoré nemecká strana uskutočnila na slovenskom území v súvislosti s chystanou inváziou do ZSSR, čím rozšíril svoje skôr publikované výsledky výskumu tejto problematiky. V súvislosti s hodnotením celkového rozsahu priprav dospel k tvrdeniu, že tieto mali veľmi intenzívny a mohutný rozsah, čo nemohlo ujsť ani oku radového občana, ktorý si mohol z týchto skutočností vydedukovať blížiaci sa nový konflikt. Takýmito hlavnými „indikátormi“ vojny bolo najmä budovanie nových, či rozširovanie existujúcich, komunikácií smerom na východ, temer každodenná preprava nemeckých vojsk či techniky, ako aj celkovo zosťrené bezpečnostné opatrenia. Sovietska strana bola o všetkých prípravách mimoriadne dobre informovaná z viacerých zdrojov. Zodpovedať ale na otázku, prečo tieto informácie nevyužila, presahuje rámec možností štúdie. Môžem však súhlasiť aj s tézou, že dodávky materiálu a výzbroje pre Wehrmacht mali pre nemeckú stranu oveľa väčší význam, než symbolické jednotky, ktoré do tejto vojny vyslal slovenský štát.

Štúdiu D. Čiernej-Lantayovej pod titulom *Ruský faktor v geopolitických úvahách o Slovensku (august 1939 – február 1941)* pokladám za jednu z najzaujímavejších v publikácii. Aj keď nejde o prvú štúdiu na danú tematiku, súhrne možno konštatovať, že autorke sa na malom priestore podarilo zložitú problematiku vzájomných slovensko-sovietskych vzťahov veľmi výstižne podať, a navyše ju doplniť dosiaľ nepublikovanými ruskými prameňmi. Úryvky z prejavov domácich politikov, ako aj zápisky sovietskeho diplomata, svedčia o tom, ako intenzívne sa niektorí vedúci slovenskí činitelia snažili nájsť oporu u jednej z veľmocí, aby sa nedostali „do úplnej závislosti na Nemecku“ (s. 161). Slovenskí vodcovia sa chceli utiekať k diablu, aby sa mohli chrániť pred čertom. Veľmi zreteľnou bola takisto snaha využiť Rusov ako spojencov v protimaďarskom zápase. Že pri týchto ľudáckych snahách išlo neraz len o neinformovanosť, naivitu, ako aj to, že mnohé z tvrdení boli po 22. júni 1941 akosi pozmenené, je už druhá vec ... Balansovanie slovenskej politiky na hrane možného a prístupného, diskrepancia medzi prirodzeným tiahnutím k slovanskému živilu a odporom k ateistickej boľševickej ideológii, rámec navyše všemocným nacistickým protektorom, plodili často neriešiteľné konflikty a prapodivné zvraty v myslení a konaní slovenských politikov. Každopádne Lantayová o. i. ukázala, že v tomto krátkom období minimálne časť HSĽS akceptovala ZSSR ako slovanskú veľmoc, aj keď prirodzene jeho ideológiu striktno odmietala. V článku možno nájsť aj viacero pomerne aktuálnych podnetov na zamyslenie. Tak napr. sa to týka idey tzv. mosta, ktorý by tvorilo malé Slovensko medzi civilizovaným Západom a veľkým „neintegrovaným“ Východom, a zároveň z toho ťažilo. Táto myšlienka nebola nová, už pred Tisom o nej sníval Beneš a po ňom viacerí iných (česko)slovenských štátnikov, naposlady V. Mečiar. Bola však od základu chimérickou – malé krajiny ležiace na hraniciach civilizovaných, kultúrnych a veľmocenských sfér vplyvu môžu byť akurát oblasťou nárazníkov.

Podobne fundovaný, a pritom na čitateľskej pútavosti nič nestrácajúci príspevok predostrela E. Ivaničková *Slovensko a slovenská otázka vo vojnových plánoch Veľkej Británie*. Ak sa v predchádzajúcich štúdiách viacerí autori nadchýnali dôležitosťou slovenského územia z geopolitického a vojenskostrategického hľadiska, Ivaničková ukazuje, že dôležitosť a významnosť je niekedy relatívnym pojmom. Minimálne z veľmocenskej optiky Veľkej Británie ... Slovensko bolo totiž na chvoste akýchkoľvek britských plánov a koncepcií a jeho význam bol „z hľadiska vojnovej diplomacie či vojenských operácií druhoradý“ (s. 172). Z hľadiska vojnových

plánov či operácií v Európe, Slovensko skutočne nebolo jej „pupkom“ (tento fakt by bolo vhodné pripomenúť najmä zástancom názoru o celoeurópskom význame a dosahu slovenského Povstania v lete 1944 – pozn. M. L.). Za pasáže s mimoriadnou dôležitosťou pre postkomunistickú slovenskú historiografiu považujem tie, ktoré sa týkajú odboja a najmä spomenutého Povstania. Tak napr. zamyslenia hodným je už odsek o tom, že Veľká Británia po roku 1939 „väčšie odbojové hnutie“ na území Slovenska ani neočakávala (s. 179). Ivaničková, opierajúc sa o britské pramene, sa pomerne jednoznačne a otvorene vyjadřila k britskej (ne)účasti v povstaleckom podniku. Vyjadrením, že Británia si „nemohla dovoliť svojvoľne zasahovať do sféry jeho (rozumej sovietskych – M. L.) strategických operácií a tiež do sféry vplyvu, na ktorú si už Moskva v tejto oblasti nárokovala“ (s. 180), fakticky len potvrdila presvedčenie gen. R. Viesta, ktoré prezentoval už v zime 1944 nacistickým orgánom, že totiž Briti pokladali Slovensko za záujmovú sféru Moskvy, a preto mu v Povstaní nepomohli. Nových priateľov si Ivaničková v Banskej Bystrici iste nenarobí ani tvrdením o porážke Povstania (s. 180). Nie je to síce vonkoncom tvrdenie priekopnícke, ale hoc zrejme a racionálne, nestalo sa zatiaľ v našej historickej obci samozrejmosťou.

Veľmi podnetným a možno práve dnes potrebným je taktiež nasledujúci príspevok mladého historika O. Podolca – *Slovensko-maďarské konflikty a ich odraz na pôde slovenského snemu*. Ako naznačuje už samotný názov práce, táto si všima odveký problém slovensko-maďarských sporov a trení, tentokrát však na pôde, ktorá je autorovu doménu – v slovenskom sneme. Aj keď snem nepredstavoval kľúčový politický orgán, možno aj na jeho pôde sledovať slovensko-maďarský zápas veľmi zreteľne. V prvom rade cez osobu, s ktorou bola maďarská politika na Slovensku v tomto období úzko spätá, a ktorá bola jediným zástupcom maďarskej menšiny v tomto orgáne – J. Esterházyho. Slovenskí historici už skôr dokázali, že Esterházy bol silne nacionalistickým až šovinistickým politikom s činnosťou, ktorú možno z hľadiska ČSR označiť za špionážnu a vlastizrádnú. Pre splnenie svojich iredentistických cieľov bol „pripravený vstupovať do akýchkoľvek spojenectiev“ (s. 183). Podolec toto takisto potvrdzuje, pričom uvádza viacero dosiaľ úplne neznámych alebo málo známych vyjadrení tohto politika. V podstate pozitívne hodnotí aj existenciu recipročnej politiky, ktorá bola jediným prostriedkom, „ako držať na uzde maďarské štátne orgány ... ktoré na okupovaných územiach prenasledovali príslušníkov slovenskej menšiny“ (s. 185). Jej účinnosť zároveň dokladá konkrétnym príkladom. Zvlášť oceňujem Podolcovu snahu objasniť Esterházyho postoj k riešeniu židovskej otázky, ktorý býva občas takisto legendarizovaný.

V súčasnosti, keď sme svedkami volania niektorých maďarských kruhov po očistení pamiatky tohto politika, po jeho vyzdvihnutí na mučenícky piedestál, keď počujeme slová o „náprave krívd“, ba najnovšie po finančných kompenzáciách za prežitie „utrpenie“, treba kvôli historickej objektívite pripomínať aj druhú stránku veci, že sa dejiny (ani v prípade slovensko-maďarských vzťahov) nezačali písať v roku 1945. Keď uznávame, že historické diela majú v sebe obsahovať aj istý aktualizujúci moment, musíme povedať, že Podolcovi sa to v jeho príspevku nepochybne podarilo.

Ak má byť hlavným vyústením úvahy P. Šimuniča *Slovensko v čase SNP a oslobodenia* téza, že Povstanie, aj oslobodenie sú časovo i obsahovo „nerozlučne zviazané“, a že ozbrojeným Povstaním sa Slováci prihlásili k „hodnotám slobody, demokracie a antifasizmu“, len ťažko ju možno pokladať za novátorskú. Skôr je len inou obmenou toho, čo sme v minulých rokoch počúvali a čítali nielen od autora samotného, ale vôbec od historikov tábora reprezentujúceho tzv. oficiálny pohľad na Povstanie. Navyše, viacero z tých, ktoré autor považuje za kardinálne a všeobecne zaužívané, možno pri kritickejšom pohľade minimálne spochybníť. Tak napr. diskutabilná je už údajná zásluha Povstania o naše povojnové zaradenie do tábora víťazov – vzhľadom na predchádzajúce politické dohody, odvážil by som sa tvrdiť, že o tomto bolo rozhodnuté kdesi inde. Vstup obyvateľstva do tej akcie nebol zd'aleka taký „spontánny a jednomyselný“, ako to podľa jednej z deklarácií SNR preberá autor. Slovenský národ totiž

vo svojej väčšine ostal k tejto akcii v podstate pasívny, i keď vnútorne s ňou možno súhlasil. Ani vojensko-strategický úžitok pri kritickejšom pohľade nebol až taký značný, ako sme sa dlho domnievali. Nespôsobil totiž ani radikálny odliv nacistických síl z európskych frontov (kvôli jeho potlačeniu sa nacisti museli dočasne vzdať len o asi 0,5 % svojich ozbrojených síl, navyše šlo o jednotky pre priame frontové operácie zväčša nepoužiteľné). Ilúzie si netreba robiť ani o sovietskej armáde a zámeroch jej najvyššieho velenia. A hovoriť o tom, ako sa v praxi dodržiavalo nariadenie Hlavného stanu o zákaze konfiškácií, majetku, suverenity a rešpektovaní civilných orgánov (s. 200), by bolo snáď nosením dreva do hory.

Prvým príspevkom zaoberajúcim sa obdobím po roku 1945 je práca S. Michálka *UNRRA a Slovensko 1945 – 1947*. Príspevok je akoby krátkym prierezom histórie UNRRY vo vzťahu k Slovensku, resp. Československu. Má skôr štatistický charakter – pomerne detailne vyčísluje rozsah a obsah hospodárskych dodávok, z ktorých v povojnovom rozvrate mohli profitovať aj naše obyvateľstvo. Napriek tomu sa však autor chce vyhnúť len čisto „materialistickému“ poňatiu tejto pomoci a akcentuje skutočnosť, že jej význam nespočíval len v materiálnej pomoci, ale išlo o „projekt medzinárodnej pomoci a solidarity“ dovtedy nevídaného významu (s. 213).

Na problematiku studenej vojny a jej československých dimenzií sa zameril M. Štefanský *Studená vojna a jej dôsledky pre Československo v rokoch 1951 – 1953*. Obdobie týchto troch krátkych rokov, snáď najstrašnejších v našich novodobých dejinách, sa vyznačuje na dovtedajšie pomery priam gigantickým zbrojením. I keď autor osobne Stalinov úmysel pripraviť inváziu s cieľom obsadiť zvyšok demokratickej Európy spochybňuje, či aspoň relativizuje, jednako bola moskovská porada komunistických pohlavárov 9. – 12. januára 1951 dôležitým medzníkom aj pre Československo. Ba možno povedať práve pre Československo, ktorého ľudské, technické i materiálne kapacity boli v kalkuláciách sovietskych bolševikov vysoko precenené. Výsledkom megalomanských zámerov bola nielen násilná prestavba hospodárstva a onedlho úplný rozvrat dovtedajších hospodárskych plánov, ale aj zostrená perzekúcia a nový kolotoč čistiek fakticky v celej spoločnosti.

Predposledný príspevok s netradičným názvom „*A čo píšu, bude vojna? (Propagandistické využívanie pocitu ohrozenia v studenej vojne)*“ M. Závackej akoby predznamenal jej podnetný, k zamysleniu nútiaci aktuálny obsah. Autorka správne podotýka, že existencia cenzúry v totalitnom režime akosi prirodzene nútila obyvateľstvo „čítať medzi riadkami“ a hľadať aj tie najbezvýznamnejšie skryté významy v texte, čo sa neraz stalo hotovým spúšťáčom rôznych paník, najčastejšie pretavených do nákupných horúčok. Ľudské povahy sú však nemenné, čo ukázala aj na fakte, že podobné „horúčky“ nie sú výnimočné ani dnes, na začiatku 21. storočia. Navýsost aktuálne pôsobí jej úvaha o dvoch cestách manipulácie v médiách – zamlčovanie a zámernom zverejňovaní informácií. Stačí divákovi či čitateľovi intenzívnejšie a dlhodobejšie podsúvať falošné informácie či heslá... Vtedy o hrozbe krvilačných imperialistov alebo o mandelinkách, ktorí nám rozsypali dokonca aj zemiakové mandelinky, dnes napr. o istých chemických zbraniach ohrozujúcich svet či o všadeprítomnom terorizme, proti ktorému treba bojovať všetkými prostriedkami – alebo naopak zamlčať názory spochybňujúce oficiálne forširovanú líniu, a sme kdesi v 50. rokoch ... Alebo v „demokratickej“ spoločnosti tretieho tisícročia a slobodných médií? Už možno ani sami niekedy nevieme...

Ako hlavnú tému posledného príspevku v zborníku si J. Štaigl zvolil tému *Vojenská identita Slovenska v podmienkach studenej vojny – do polovice 60. rokov*. Autor, vychádzajúc z hlavných ideí čs. obrannej politiky po roku 1945, konštatuje, že napriek zmeneným celkovým politickým aj bezpečnostným pomerom oproti roku 1938, prežíval v najvyšších vojenských i politických kruhoch strach z novej nemeckej expanzívnej politiky. Práve táto (dodajme falošná) vízia nemeckého ohrozenia vytvorila mnohé paralely s obrannými plánmi ČSR v roku 1938 (počet, organizácia a dislokácia jednotiek a i.). A podobne zas, ako sa po roku 1945 rozplynula politická samospráva Slovenska, stratila sa aj „vojenská identita Slovenska“.

Zapříčinila to reorganizácia armády v roku 1950, ktorou sa v rámci „scl'ovania“ sovietskeho bloku vytvoril tzv. 2. voj. okruh, ktorý v sebe zahŕňal aj veľkú časť Moravy. Slovensko ostalo len logistickou základňou armády.

Možno súhlasiť s úvodnými slovami organizátorov a zostavovateľov, že zborník nevyčerpáva vyššie nastolenú problematiku miesta a úlohy Slovenska vo vojnách a v konfliktoch – tento cieľ pochopiteľne nie je vstave naplniť jednorazovo žiadna konferencia. Aj keď som si nie celkom istý, či môžem zdieľať presvedčenie zostavovateľov vyslovené v úvode, žeby všetky témy a poznatky prednesené v zborníku boli nové, nič to neuberá na celkovej hodnote diela, ktorá sa otvára pred čitateľom. Zborník oceňujem ako ďalší impulz k bádaniu a zároveň ako ďalšiu kocku do skladania mozaiky Slovenska v uplynulom, nesmierne komplikovanom a na interpretácie náročnom, 20. storočí. Veľkou chybou však ostáva, že podobne, ako predchádzajúce diela vydané VHÚ, sú nepredajné, čím sa len ťažko dostanú do rúk tej časti laickej verejnosti, ktorá sa zaujíma o vojenskopolitické dejiny 20. storočia a ktorá – súc sýtená zväčša len brakovými a komerčnými knižnými titulmi – mnoho ráz len s obťažou nachádza prístup k vedeckej či populárnovedeckej publicistike.

Martin Lacko

ANOTÁCIE

GLOSY

KOVAŘÍK, J.: *NAPOLÉONOVA TAŽENÍ I – VÍTEŽNÉ ROKY*. Elchingen – Ulm – Slavkov – Saalfeld – Jena – Auerstädt – Prenzlau. Třebíč : Akcent, 2003, 490 s.

Osudy cisára Napoleona a jeho legendárnej *Grande Armée* predstavujú fascinujúcu tému plnú zvrátov, ktorá i po toľkých rokoch nadvihá a neustále strháva mnohých záujemcov. Napoleonove vojnové ťaženia patria k najlegendárnejším a najfarebnejším vykresleným stránkam vojenskej histórie, o ktorých sa popísalo azda najviac odbornej a populárno-vedeckej literatúry, článkov, pojednaní a statí. Široký okruh zanietených čitateľov, avšak len úzky okruh profesionálnych historikov, charakterizuje tak Čechy, ako aj Slovensko. K najvýznamnejším popularizátorom napoleonských vojen u našich západných susedov patrí známy český historik a plodný autor v oblasti literatúry faktu, Jiří Kovařík, ktorého napoleonské obdobie, ako sám hovorí, pohltilo už pred mnohými rokmi. Nazhromaždený materiál, ako aj rozrastajúci sa okruh zasvätených ľudí, ktorí ho pri práci povzbudzovali a pomáhali mu (ide o ďalších renomovaných českých historikov a iných odborníkov na túto problematiku: Dušana Uhlířa, Karla Rezníčka, Karla Klátla, či Jakuba Sameka), boli nakoniec hlavnými dôvodmi na realizovanie odvážneho projektu, ktorého prvý zväzok majú čitatelia teraz možnosť uvítať. Kniha *Napoleonova ťaženia – Víťezné roky* tvorí prvý zväzok štvordielneho cyklu, ktorý má postupne poňať vojnové ťaženia francúzskeho cisára Napoleona v rokoch 1805 – 1815. Ambíciou projektu nie je celkové spracovanie napoleonských vojen, jeho cieľom je priblížiť históriu napoleonských ťažení, teda tých kampaní, ktorých sa cisár Francúzov zúčastnil ako vojvodca osobne.

Prvý diel zahŕňa dva roky Napoleonových vrcholných triumfov. Opisuje jeho ťaženia

v rokoch 1805 – 1806, ktoré previedol brilantne a s maximálnym efektom. Nemecké a moravské ťaženie v roku 1805, či pruské v roku 1806, boli jedinečné a podstatným spôsobom prispeli k vybudovaniu napoleonskej legendy o neporaziteľnosti francúzskej armády a nesmrteľnosti ich milovaného cisára, alebo „Tondua“, ako ho všetci familiárne prezývali. Ten najprv na jeseň roku 1805 geniálnym Ulmským manévrom donútil v Bavorsku kapitulovať rakúsku armádu arcivojvodu Ferdinanda d’Este, ktorej de facto velil nešťastný podmaršal Mack von Leiberich. Po následnom dravom pochode a po rade menších stretov dorazil Napoleon cez Viedeň až na Moravu, kde zvíťazil s rusko-rakúskou armádou generála pechoty Michaila Iljarionoviča Kutuzova pamätnú Bitku troch cisárov pri Slavkove. O necelý rok neskôr vpadol Napoleon do chvastajúceho sa Pruska, ktorému hneď v prvej fáze zasadil zdruvujúce údery a porážky pri Saalfelde, Jene a Auerstäde. V druhej fáze potom Napoleonova armáda zrazila v preslávenom „lete Pruskom“ na kolena všetko, čo z prúskej armády, žijúcej ešte zo slávy Friedricha Veľkého, zostalo.

Jiří Kovařík opisuje všetky štyri ťaženia, ktoré však celkovo predstavovali iba dve vojenské kampane, jemu vlastným spôsobom, na ktorý si všetci jeho fanúšikovia už zvykli. S využitím dokumentov, hlavne však pamätí a memoárov, opisuje uvedené bitky živo, plasticky, s maximálnym prehľadom o situácii nielen na stupni taktickom, ale aj operačnom. Operácie samotné autor analyzuje precízne a vyvážené a nezabúda stručne vykresliť ani operácie prebiehajúce na vedľajších bojiskách v snahe dať konkrétnym udalostiam jednotlivých ťažení komplexný nadhľad. Nakoľko väčšina dostupných životopisných prác o Napoleonomi Bonapartem hľadá príčiny jeho úspechu, ale i celkového

vzostupu a pádu na poli diplomatickom a ekonomickom, autor postihuje predovšetkým vojenský aspekt, ktorý je nemenej dôležitý, ak nie hlavný.

Kniha si okrem otázok súvisiacich s priebehom samotných bojov (tie tvoria gro celej knihy – 4 kapitoly s 39 podkapitolami) všíma aj otázky štruktúry, organizácie, taktiky, výzbroje zúčastnených armád, predovšetkým však tej francúzskej (1 kapitola s 3 podkapitolami). Ako sám autor zdôrazňuje, „líčiť Napoleonova ťažení a nezmietať se o charakteristice jednotlivých armád, které se za deset let napoleonských válek na nejrůznějších bojištích Evropy střetly, znamená odvést poloviční práci“. Autor si všíma tieto vojenské aspekty v záujme komplexného obsiahnutia celej problematiky. Bez znalosti skladby, rádo, úrovne výcviku, možno podľa autora opísať všetky bitky a ťaženia, avšak bez potrebného vyvodenia akýchkoľvek či už dielčích, alebo celkových záverov. Nie je možné, iba súhlasiť s autorovým postrehom, podľa ktorého „výsledok bitvy i celého ťažení byl ovlivněn nejen strategickým záměrem, taktickým provedením a schopností velitelů, ale i reálnou úrovni vojsk“. Keďže však samotná téma organizácie jednotlivých armád je sama o sebe široká, autor ju rozdelil do jednotlivých zväzkov rovnomerne do každého zo štyroch dielov, s dôrazom na tie armády, ktoré sa v daných kampaniach najviac stretli, a teda v konkrétnych dieloch najviac vystupujú. Tento zväzok si všíma organizáciu francúzskej a pruskej pechoty, jazdeckta, delostrelectva a pomocných zložiek, ako i celkovú organizáciu ruskej armády v rokoch 1805 – 1807. V záverečných prílohách diel obsahuje výber dokumentov (doposiaľ však nie všetky sú preložené do češtiny), preslávených Napoleonových bulletinov, proklamácií, rozkazov a hlásení Napoleonových veliteľov. Vyobrazenia jednotlivých veliteľov, ako aj mapky a nákresy bojových stretnutí a situácií, vhodne dopĺňajú celkový obsah publikácie.

Na záver ostáva iba dúfať, že druhý diel Napoleonových ťažení, s podtitulom *Nejistá vítězství*, vyjde čo nevidieť.

A. Maskalik

ROLF, D.: *KRVAVÁ CESTA DO TUNISU. ZNIČENÍ SIL OSY V SEVERNÍ AFRICE, LISTOPAD 1942 AŽ KVĚTEN 1943*. Brno : Jota military 2003, 464 s.

8. novembra 1942 sa Spojenci nečakane vylodili v Maroku a Alžírsku – tri operačné skupiny generálov Georgea Pattona, Loyda Fredendalla a Charlesa Rydera a spolu s jednotkami vichystického Francúzska zahájili postup východným smerom s cieľom vpadnúť Rommelovým jednotkám, v tom čase porazeným pri El-Alameine, do tyla. Začala sa posledná fáza bitky o „Afriku“ – teda aspoň mala začať podľa mienky spojeného výboru náčelníkov štábov. Ibaže promptná nemecká reakcia urobila spojeneckým plánom škrt cez rozpočet. Po jednom z najdlhších a najbrilantnejšie realizovaných ústupov vo vojenskej histórii Rommel úspešne stiahol svoje zdecimované, avšak stále bojovne naladené, africké jednotky do Tuniska, kde medzitým generál von Arnim narychlo vytvoril improvizovanú obranu. Vojskám Osi sa v Tunisku podarilo front stabilizovať a následným zdržiavacím bojom vojnu predĺžiť o takmer pol roka. Vo svojej príliehavo pomenovanej knihe objasňuje uznávaný britský vojenský historik ako a hlavne prečo sa všetko stalo tak, ako sa stalo. Objasňuje, prečo boli pôvodné nádeje západných Spojencov na rýchle, a hlavne grandiózne, víťazstvo zmarené a taktiež prečo sa z jasnej záležitosti stala záležitosť patová, neraz vyvolávajúca v radoch spojeneckého velenia zúfalstvo a beznádej. David Rolf objasňuje všetky súvislosti tuniského ťaženia, vrcholiaceho sériou ťažkých krvavých bojov v náročných klimatických i geografických podmienkach kedysi historicky slávneho regiónu severoafriického kontinentu.

Samotný priebeh operácií nie je až taký všeobecne známy, ako priebeh iných udalostí druhej svetovej vojny. V krátkosti by sa dal zhrnúť asi nasledovne – po katastrofálnej porážke nemecko-talianskych vojsk pri egyptskom Alameine a tvárou v tvár nebezpečenstvu spojeneckého vylodenia na severozápade Afriky, pristúpilo vrchné velenie nemeckých branných síl k plánu vytvorenia silnej tunis-

kej bašty, akéhosi predmostia, resp. základne, ktorá by udržala nemecké nádeje na zvrät v africkom ťažení. Stav vojsk Osi v Tunisku doplnili silné posily a všetky tu existujúce jednotky sa organizovali do 5. tankovej armády. Do Tuniska medzitým z východu urýchlene ustupovali zvyšky Rommelovej Tankovej armády Afrika, reorganizovanej na 1. taliansku armádu. Britská 1. armáda generála Kennetha Andersona vyvíjala tlak na nemecké predmostie v Tunisku zo západu, zatiaľ čo paralelný tlak z východu realizovala britská 8. armáda generála Bernarda Montgomeryho. Nemecký obranný perimenter v Tunisku sa pod materiálnym spojeneckým tlakom nezadržateľne zužoval, až viedol k nevyhnutnej kapitulácii vojsk Osi na severoafrickom kontinente.

Napriek tomu, že v porovnaní s dianím na východnom fronte tu prebiehali operácie len obmedzeného a lokálneho významu, patria boje v Tunisku medzi najurputnejšie. Bitka o Tunis bola za druhej svetovej vojny zároveň vyvrcholením bojov v severnej Afrike. Zastihla na jednej strane skúsené nemecké a s nimi aj talianske jednotky vo vynikajúcom obrannom postavení proti skvele vybaveným anglo-americkým silám na strane druhej. Obdivuhodné, dvoma rokmi urputných púštnych bojov vybrúsené, bojové umenie Nemcov, sa tu, podobne ako na iných operačných bojiskách, stretlo so začiatku s malou, neskôr však drvivou, prevahou svojho protivníka. Polročná kampaň bola dôkazom nemeckej odhodlanosti a schopnosti predlžovať, či lepšie povedané, oddaľovať nevyhnutné, či dôkazom nemeckej srdnatosti a vytrvalosti bojovať s provizórnym vybavením aj za tých najťažších podmienok. Kampaň bola zároveň jasným dôkazom prehnaneho spojeneckého optimizmu, prehnanej sebadôvery a veľikášstva, ktoré Spojencov viedli k nebalému prístupu a nebezpečnej ľahkomyselnosti. Tunisko bolo bojiskom, na ktorom sa hlavne americké jednotky učili operovať, bojovať a víťaziť, i keď tieto víťazstvá boli ťažko vybojované. Namáhavé a zdĺhavé boje v severnej Afrike boli pre ne bojiskom, na ktorom *US Army* prežila ozajstný „krst ohňom“. To všetko autor postihuje jedineč-

ným, neopakovateľným spôsobom, ktorý všetkým čitateľom umožňuje preniknúť do danej problematiky bez problémov.

Množstvom príhod, ktoré sú starostlivo zdokumentované, autor poukazuje na typickú vlastnosť anglo-amerických vojsk – sklon k preceňovaniu vlastných síl a schopností. Neraz sa tak staneme svedkami toho, že neskromné vyhlásenia Spojencov v priebehu jednotlivých bitiek často nezodpovedali tomu, čo sa v skutočnosti dialo. Počas celej kampane si Nemci udržiavali taktickú prevahu, získavali taktické víťazstvá, ktorým brzdili spojenecký postup, nevyhnutnému však nakoniec neboli schopní zabrániť. Bitky a boje v oblasti pohorí Western a Eastern Dorsale, Mathmata Hills, po oboch stranách rieky Medžerdy a nakoniec v tuniskom pobrežnom priestore, viedli obe strany so striedavým úspechom. Po celý čas takticky vyspelejší Nemci brzdili postup Spojencov a početnými spojeneckými víťazstvami spôsobovali spojeneckému veleniu ne jeden šok. Zdrvivé úder pri Bou Arade, Sidi bou Zide, Gafse, Kasserine, Vádi Zigzaou či El Guettare boli však iba víťazstvami lokálneho charakteru, ktoré bez potrebnej materiálnej a technickej podpory nemohli zmeniť celkový priebeh operácií. Naopak, prevaha Spojencov bola evidentná a ich ťažko vydobyté víťazstvá, ktoré mali častokrát trpkú príchuť (Medenina, Medžez el Bab, Vádi Akarit) sa „počítali“. V tejto súvislosti autor upozorňuje predovšetkým na pozoruhodný fakt, že konečný úder na Tunis Spojenci realizovali niekoľkokrát, čo je i jasným vysvedčením kvalít zúčastnených spojeneckých armád.

Autor pristúpil k spracovaniu problematiky svojrázne, pritom však veľmi pracne. Predovšetkým starostlivo preštudoval množstvo nemeckých i spojeneckých dokumentov v nemeckých, britských a amerických archívoch a rozsiahly i variabilný je aj jeho zoznam literatúry. Vďaka tomu mohol David Rolf podať vyvážený, celistvý, pomerne komplexný obraz celého tohto ťaženia. Nespornou autorovou výhodou bola jeho schopnosť detailne, pritom však veľmi jasne popísať terén, aspekt, ktorý mnohí autori prác vojenskej histórie až príliš často podceňujú.

Ani tento fakt by však nemal v tejto publikácii veľkú hodnotu a význam, ak by do nej autor predvídavo nezakomponoval mapy a bojové nákresy z jednotlivých fragmentov konkrétnych bitiek. Boje samotné sa David Rolf usilovo priblížiť veľmi podrobne, čo niekedy spôsobuje neprehľadnosť o celkovej situácii. Problematická je najmä tematická variabilita kapitol, hlavne pokiaľ ide o ich jednotlivé úryvky. Tie totiž mapujú dianie z rôznych operačných sektorov, taktické manévry vojsk, situáciu a stav veliteľskej štruktúry na oboch bojujúcich stranách a podobne. Keďže autor dbal aj na dodržanie chronologického faktoru, tieto úryvky často na seba nenadväzujú a čitateľ má šancu udržať si presnú predstavu o dejovej línii len vtedy, ak sa bude neustále vracieť k predchádzajúcim kapitolám. Udalosti samotné však svojím chaotickým priebehom autorovi nedali veľa šanci, resp. možností, opísať túto tuniskú kampaň ináč, než ako urobil. Náležitý význam autor prisúdil aj problémom logistiky, ktorým museli čeliť obe strany (viac však predsa len vojská Osi – pozn. A. M.), a ktoré sa stali rozhodujúcim determinantom spôsobu, akým tá-ktorá strana musela viesť ťaženie.

Samostatný priestor autor venoval dôkladnej analýze organizačnej štruktúry velenia. Treba však povedať, že väčšiu pozornosť sústredil na organizáciu spojeneckého velenia. Napriek tomu, že práca nie je odbornou štúdiou na túto tému, autor poskytuje množstvo fascinujúcich a udivujúcich náhľadov na tento kľúčový problém a je jedným z najpresvedčivejších rysov jeho knihy. Systém velenia na všetkých úrovniach, predovšetkým však na tých nižších (divíznych a zborových), autor dokladá početnými citáciami zúčastnených generálov a dôstojníkov. Treba podotknúť, že mnohé z prevzatých pasáží ich spomienok neboli dodnes publikované. Práve tento zdroj a preukázané výkony vykresľujú charakter a vojenské schopnosti jednotlivých spojeneckých veliteľov, predovšetkým tých amerických. Bystrý a nestranný rozbor slabých a silných stránok toho-ktorého veliteľa pomáha vysvetliť príčinu, prečo Spojenci tak dlho prešľapovali na mieste. Celková ťažkopádnosť

organizácie spojeneckého velenia, majúca zákonitý odraz v navzájom sa prekrývajúcich právomociach, bola z tohto hľadiska alfou a omegou pre dosiahnutie konečného úspechu Spojencov. Chaos a spory vo velení spojeneckých jednotiek, kde „nikdo presne nevedel, kto velí komu“, prevládajúce ovzdušie britskej nadradenosti a nadutosti, ako aj „diplomatický boj“ o získanie nezávislej operačnej sféry pre americké jednotky, boli ďalšími problematickými skutočnosťami, ktoré muselo spojenecké velenie vyriešiť.

Ako autor precízne vykresľuje, ideálne to nebolo ani na strane vojsk Osi. Vzájomné prekrývanie právomocí nemeckého a talianskeho velenia spôsobilo, že rozkazy vydávalo tak *Oberkommando der Wehrmacht*, ako aj *Comando Supremo*. Omyly, ktoré z toho plynuli, boli neraz príčinou viacerých chybných a pritom zbytočných verdiktov. Zužovanie operačného priestoru brániacich sa vojsk štátov Osi si na druhej strane vyžiadali neustálu reorganizáciu nielen bojujúcich jednotiek, ale aj samotného velenia. Autor venuje patričnú pozornosť aj nenahraditeľnému prispeniu leteckých a námorných síl k spojeneckému úspechu v tomto ťažení, ako aj odvážnemu, avšak márnemu úsiliu nemeckých a talianskych leteckých a námorných transportov, vyvolávajúcich uznanie a obdiv.

Rozhodujúcimi determinantmi celej kampane boli podľa autora aj iné skutočnosti. Z amerického pohľadu boli chybami, ktoré ťaženie odhalilo, nedostatočný výcvik, chybná taktika, nekompetentné velenie na všetkých úrovniach a hlavne neschopnosť znášať námahu a útrapy. Z pohľadu britského bol slabinou nedostatok energickosti a vynaliezavosti, ktoré v konečnom dôsledku umožnili vojskám Osi v Tunisku nahromadiť a skoncentrovať dostupné sily, viedlo k zastaveniu spojeneckého postupu, dôsledkom čoho boli vleklé a namáhavé boje. Neschopnosť urobiť si základný prehľad o situácii pri realizovaní akýchkoľvek ofenzívnych úderov, nedostatok fantázie a zmyslu pre reálne zhodnotenie šanci, boli už ale ich spoločným rysom prakticky až do konca vojny.

A. Maskalík

KEEGAN, G.: *CHURCHILLOVI GENERÁLOVÉ*. Praha – Plzeň : Dobrovský – Beta & Šimčík 2000, 416 s.

Uvedený knižný titul je reedíciou publikácie, ktorou sa u nás začalo s vydávaním atraktívnej série knižných monografií o vojenských osobnostiach druhej svetovej vojny. Opisuje osudy 20 vybraných britských generálov a poľných maršalov. Obsah práce, podmieneň jej rozsahom, mohol ich profesionálne kariéry priblížiť len v hrubých obrysoch, avšak dostatočne na to, aby si o nich čitateľ mohol vytvoriť určitú predstavu. Do popredia sa dostali velitelia, ktorí sa najväčšou mierou zaslúžili o úspech britských a spojeneckých síl v druhej svetovej vojne, avšak aj velitelia, ktorí v rozhodujúcich momentoch viedli britské vojská, bez ohľadu na to, či úspešne, alebo nie. Štábnu prácu na najvyššej úrovni zastupujú náčelníci imperiálneho generálneho štábu Ironside, Gort, Dill a Alanbrooke, velenie oblasti Wawell, Alexander, Auchinleck a Percival, stupeň velenia na úrovni armád, resp. skupín armád, reprezentujú Montgomery, Wilson, O'connor, Cunningham, Ritchie, Leese, Horrocks a Slim. Nižší stupeň zosobňujú Hobart, Wingate, de Wiart a náčelník misie Spears. Trochu prekvapujúco sa sem nedostali velitelia britského kráľovského letectva Dowding, Harris a Tedde, či nekonvenční velitelia Dempsey s Gottom, ale v tomto type odbornej literatúry takýto prístup k výberu osobností či udalostí nie je zriedkavosťou, argumentujú, že nemožno do nej zahrnúť všetkých a všetko.

Pristup, ktorý si väčšina z nižšie uvedených historikov zvolila pri sprostredkovaní potrebných údajov z ich vojenského života, predstavuje klasický spôsob britského pohľadu na udalosti bezprostredne súvisiace s britskou prestížou. Zdá sa, že sa nás západná produkcia takýmto tradičným prejavom stále usiluje presvedčiť o svojej pravde a využíva na to každú príležitosť. Odkaz autorov, prezentujúci nápadne britský, typický veľmocenský pohľad, možno preto zahrnúť do procesu „formovania“ (vedomého ovplyvňovania) britského vedomia. Skryté úsilie väčšiny štúdií – vidieť za

všetkým britský rukopis, ako aj neustále vzdvihovanie kvalít britských veliteľov na úkor ostatných – sú tu preto evidentné.

Úvahy autorov o profesionalite, zdatnosti, improvizovaných schopnostiach i taktickej príprave britských veliteľov, v ktorých mali prevyšovať i mnohých nemeckých náprotivkov, vyvolávajú na tvári ľahký úsmev. Samotný scenár vojenských udalostí im však akosi nechce dať za pravdu. I s najväčším pochopením totiž nemožno vysvetliť počítačové účinkovanie britských expedičných síl v rokoch 1939 – 1942 ináč, než ako blamáž. Kým však tu hlavnú príčinu vidia v jasnej materiálnej a technickej prevahe protivníka, potom pri strategických víťazstvách Spojencov v rokoch 1942 – 1945 tento fakt už akosi prehliadajú. Malo to byť predovšetkým vojenské umenie a dokonca ani nie tak amerických, ako skôr britských veliteľov, ktoré sa podstatnou mierou podpísalo pod konečný výsledok. Veľmi sa nenamáhajú s analýzou problematického hľadania spojeneckej stratégie, ktorá najmä „zásluhou“ jej neustáleho podmieňovania večným britským záujmom musela prejsť mnohými zaťažkaváciami skúškami. Ani samotné chaotické zmeny v štruktúrach britského velenia nesvedčia o tradičnej britskej predvídavosti a dôslednosti. Na druhej strane treba priznať, že účinkovanie britských síl v druhej svetovej vojne potvrdilo odveké pravidlo, podľa ktorého „Británia prehráva bitky, ale vyhráva vojny“.

Pri spôsobe autorskej interpretácie si miestami nemožno nevšimnúť sklon k vytváraniu legend. Tento fenomén sa tu profiluje ako hrdosť na národné dejiny, samozrejme v spojení s vedomím veľmocenského postavenia Britského impéria. Je zjavný najmä pri porovnávaní kvalít a skúseností britských veliteľov s veliteľmi nemeckými, ktoré nie neoprávnené budí dojem všemožnej snahy kompenzovať akýsi komplex ich menejcnosti. Niektorým autorom sa možno niekedy oprávnené zdá, že týchto veliteľov vojenská história zväčša akosi opomenula, a tak je vítaný i takýto spôsob propagácie. Treba ale podotknúť, že Veľká Británia tradične trpela na nedostatok nadpriemerných vojvodcov (nie však admirálov), veď od jej

vzniku v roku 1707 sa ich na vojnovnej scéne neobjavilo mnoho. Spomeňme poľných maršalov Johna Churchilla vojvodu z Marlborough, Arthura Wellesleyho vojvodu z Wellingtonu, či sira Edmunda Allenbyho. Druhá svetová vojna mala tento fakt iba potvrdiť. Na scéne sa síce objavilo niekoľko britských veliteľov uchádzajúcich sa o nomináciu v prominentnom panteóne slávnych svetových vojvodcov, no väčšine nebolo tejto pocty dopriate.

Pri analýze profesionálnych vlastností jednotlivých veliteľov autori s obľubou používajú klíšé „všetko zlé je na niečo dobré“. Nemožno sa preto čudovať, že neúspechy, ktoré britské imperiálne sily v priebehu vojny postihli a na ktorých mali jednotliví protagonisti nemalý podiel, dokážu veliteľia *jeho veličenstva*, ako i autori ich biografii vždy ospravedlniť a navyše v nich nájsť i *nejaký* význam. Konečný úspech Spojencov v druhej svetovej vojne im umožňuje i tie najväčšie pohromy vykresliť v prijateľnom svetle, akoby práve ony prispeli ku konečnému víťazstvu. Je potom celkom „prirodené“, že ignorujú, v lepšom prípade bagatelizujú, úspechy Sovietskej armády na východnom fronte, a tým i rozhodujúci podiel zaslub, ktorý si na porážke fašizmu vydobyla. Dnes je už preto nepísaným pravidlom, že udalosti, hlavne však osobnosti, svetovej histórie hodnotí s ďaleko väčšou objektivitou historik, alebo skupina historikov z inej krajiny, než z tej, na ktorú sa predmetná téma vzťahuje. Platí to aj v tomto prípade, keď sa britskými vojenskými osobnosťami z obdobia druhej svetovej vojny podrobne zaoberali, s výnimkou Američana Gordona, sami britskí vojenski vyslúžilci a vysokí dôstojníci, v súčasnosti záujemcovia o oblasť vojenskej histórie, profesori a odborní asistenti vojenských akadémií: Danchev, Beckett, Reid, Warner, Pitt, Craster, Simpson, Anderson, Sheffield, generál Fraser, plukovník Dewar či podplukovník Schepperd. Pre zvyšných autorov to na našom knižnom trhu nebude premiéra, keďže na publikácii podobného charakteru už participovali. Vášnivým záujemcom o osobnosti druhej svetovej vojny iste netreba pripomínať Barnettovu prácu o vojenskej elite tretej ríše, kde sa prezen-

tovali erudovanými príspevkami o nemeckých poľných maršaloch Brauschitschovi, Mansteinovi a generálplukovníkovi Guderianovi. Opäť si tak môžeme pripomenúť mená poľného maršala lorda Carvera, Briana Bonda a azda najznámejšieho producenta vojenských udalostí druhej svetovej vojny, Kennetha Mackseya.

Akými teda boli britskí „vojvodcovia“ a akými „devízami“ disponovali oproti svojim kolegom z nemeckej strany? S nutnou dávkou kritiky treba konštatovať, že v drivejšej väčšine šlo o prestarnutých, opatrných, podľa určitej šablóny sa radiacich vojakov, ktorým chýbalo novátorské zmýšľanie. Niektorí príliš verili zastaraným konvenciám a ich stratégie nezriedka závisela od mnohých predpokladov, ktoré nepriateľ mohol urobiť, no neurobil. Je nesporné, že v osobách poľných maršalov Dilla a Alanbrooka Británia našla vhodných kandidátov na definitívne vytýčenie si spojeneckej koncepcie strategického vedenia vojny. Pri následnej formulácii spoločnej britsko-americkéj stratégie zohrali hlavnú úlohu a je najmä ich zásluhou, že prispeli k maximálnemu využitiu spojeneckého potenciálu. Ani niektorým poľným veliteľom nemožno uprieť nadpriemerné veliteľské schopnosti a znalosť vojenského umenia. Auchinleck, Wawell a Alexander obzvlášť zosobňovali osobnosti, ktoré mali svojimi organizátorskými a radiaciami schopnosťami z úrovne veliteľov bojísk zabezpečiť systematické ničenie protivníka s perspektívou zavŕšenia jeho konečnej porážky. Viacerí z nich ale neboli veliteľmi, ktorí by si dovolili prijať zodpovednú mieru rizika, a tak si ani nedokázali predstaviť, že tak môže urobiť nepriateľ. Ich počínanie bolo pomalé a zdĺhavé, nebolo založené na agresívnej taktike, hoci ofenzívny „duch“ im nechýbal. A preto aj tí, ktorí vynikali v útočných operáciách, sa často zdali strnulí, bez fantázie a potrebnej improvizácie, s dôsledným prístupom k defenzíve. Platí to aj o takých veliteľoch, akými boli arogantný a samolúby Montgomery, chladnokrvný a trezlivý Slim, tvrdý Horrocks, horkokrvný O'connor či pohotový a rázny Wilson. Nečudo, že sa proti Japoncom, hlavne však Nemcom, nemohli dlho presadiť. Ak to aj dokázali, obrovská ma-

teriálna a ľudská prevaha ich do určitej miery ukrátila o vavríny, aj keď západná historiografia tento fakt akosi ignoruje. Táto publikácia sa teda nijako nevymyká z uvedeného rámca a niektoré štúdie, usilujúce sa o komplexnú analýzu ich odborných vojenských kvalít, možno považovať len za výnimku vymykajúcu sa pravidlám.

Všetkých veliteľov spájal jeden rys. Boli vychovaní skúsenosťami prvej svetovej vojny, mnohí z nich absolvovali v radoch dobrovoľníkov dobrodružstvo v Rusku – v bojoch s červenoarmejcami; všetci sa osvedčili v malých koloniálnych ťaženiach, ktoré autori nezabúdajú vyzdvihnúť ako veľmi vhodný spôsob na získanie vojenskej praxe. Skúsenosti z modernej vojny však pre nich nepredstavovali žiadne zvláštne výhody a je paradoxom, že hoci britskí teoretici zaujímali vo svete popredné, ak nie vedúce, miesto v diskusiách o tankoch, lietadlách a taktike ich nasadenia, boli to práve Nemci, ktorí tieto teórie uvádzali do reálnych podmienok. I tu treba vidieť jednu z hlavných príčin, prečo britskí historici nie veľmi radi pripomínajú britskú nedostatočnú rýchlosť manévrovania oproti koordinovanému a po technicko-taktickej stránke skvele pripravenému Wehrmachtu. Zato porážky Talianov v Afrike, či úspechy na Strednom a Ďalekom východe, vyvolávajú doslova eufóriu a verva, s akou sa púšťajú do analýzy týchto, v porovnaní s dianím v Tichomorí, resp. na východnom fronte, skromných a nepodstatných víťazstiev na okrajových javiskách vojny, pôsobi dosť komicky. Takéto nadhodnocovanie a zvyrazňovanie podobných úspechov sa však v britskej vojenskej histórii stáva pomaly, ale isto, klasikou, no zdá sa, že je to otázka dopytu a záujmu britskej verejnosti, ktorá po vojnových úspechoch a vlastných hrdinoch vždy prahla. Nepochybne každý si tak položí hypotetickú otázku, či by sa ich takticko-operačné schopnosti dali aplikovať aj v podmienkach rozsiahlych a húževnatých bojov, aké sa napr. viedli na východnom fronte. Odpovedať na ňu sa dá síce len veľmi ťažko, predvedené výkony britských ozbrojených síl a ich jednotlivých adeptov na ostatných bojiskách ale dávať tušiť veľa.

Ešte jeden zaujímavý postreh. Priebeh viacerých operácií druhej svetovej vojny je pre anglosaské veľmoci typický. Odrážajú sa v nich totiž všetky necnosti britských (i amerických) ozbrojených síl, s ktorými sa všetci záujemcovia o vojenskú históriu môžu stretnúť aj v mnohých predchádzajúcich konfliktoch, americkou vojnou za nezávislosť počnúc, krymskou vojnou, či koloniálnymi výpravami pokračujúc a prvou svetovou vojnou končiac – podceňovanie protivníka, prehnaná viera vo vlastnú dokonalosť, unáhlenosť, konzervatívnosť a často povrchná príprava a riadenie vojenských operácií. Zmysel pre vzletné slová a dôraz na osobnú reklamu sa im ale nikdy nedali uprieť.

Všetci v publikácii uvedení veliteľia boli typickými predstaviteľmi svojej vrstvy a doby. V činnnej službe sa väčšina z nich udržala po celý čas vojny a rovnako väčšina si k premiérovi Churchillovi udržala blízky priateľský vzťah. Ich osobné vlastnosti, statočnosť, odhodlanosť a odvaha sa nedajú pochybníť; viacerí boli vo vlastných jednotkách veľmi obľúbení. Aj keď nepatrili medzi geniálnych vojenských veliteľov a manažérov vojny, ich spoločne vyvinuté úsilie na porážke fašizmu si istotne zaslúži pozornosť. Dva fotografické bloky s originálnymi zábermi jednotlivých veliteľov podstatne oživia a doplnia chronologicky služobný výpis z ich činnnej služby, ktorý sa nachádza v samotnom závere publikácie.

A. Maskalík

CRACIUNOIU, C. – ROBA, J. L.: ROMANIAN AERONAUTICS IN THE SECOND WORLD WAR 1941 – 1945. Bucuresti : Modelism, 2003, 264 s.

V minulom roku vyšla v Bukurešti kniha o rumunskom letectve v čase druhej svetovej vojny. Sledované obdobie je ohraničené vstupom Rumunského kráľovstva po boku nacistického Nemecka do vojny proti Sovietskemu zväzu 22. júna 1941 a ukončením vojny v máji 1945, keď už Rumunsko bojovalo proti Nemecku na strane Spojencov (od augusta 1944). V prvých častiach sa autori venujú rumunskej leteckej výrobe, leteckému školstvu

a pilotnému tréningu, ako aj teritoriálnym stratám, ktoré utrpelo Rumunské kráľovstvo v roku 1940, ako aj konzekvenciám, ktoré z toho vyplynuli. Letecká výroba sa začala realizovať už v období prvej svetovej vojny v leteckom arzenáli v Iasoch, odkiaľ sa po vojne presťahovala do Cotroceni, dnes súčasťou Bukurešti. V medzivojnovom období sa zapojilo do leteckej výroby čiastkovo alebo úplne viacero ďalších podnikov. To v konečnom dôsledku umožnilo vybudovať pomerne solídnu výrobnú základňu, ktorá v rokoch 1939 – 1945 vyprodukovala takmer 1 300 lietadiel rôznych typov. Rozhodujúce bolo, že nešlo iba o licenčnú výrobu (Fi 156, PZL 24, Bf 109G, JRS 79B, Fleet 10G, FN 305), ale aj o produkciu vlastných typov (IAR 37/38/39, IAR 80/81, IAR 27), čo umožnilo vývoj vlastných konštrukcií. Táto výrobná základňa zabezpečovala aj opravy všetkých druhov lietadiel a zostavovanie strojov dodaných po železnici. Prvá letecká škola vznikla na rumunskom území v roku 1910. Do druhej svetovej vojny vstupovalo Rumunsko s rozvinutým leteckým školstvom, ktoré dodávalo leteckým silám nielen kvalitných pilotov, ale aj široké spektrum leteckých špecialistov. Rok 1940 bol pre Rumunsko viac než tragický. Bez vojnových operácií prišlo o 99 926 km² územia s takmer siedmimi miliónmi obyvateľov. V júni bolo Rumunsko donútené odovzdať Besarábiu a severnú Bukovinu Sovietskemu zväzu. Po druhej Viedenskej arbitráži bolo nútené sa vzdať aj severnej Transylvánie v prospech Maďarska a južnú Dobružu po rokovaní v Craiove odstúpilo Bulharsku. Už v druhej polovici roka 1940 sa začalo Rumunsko pripravovať na opätovné získanie územia odovzdaného ZSSR. Tieto prípravy boli súčasťou nemeckého plánu Barbarossa na prepadnutie Sovietskeho zväzu. Rozsiahla reorganizácia rumunskej armády zasiahla aj letectvo. Veľký význam mala nemecká letecká misia na čele s gen. H. Speidelom, ktorá metodicky pomáhala v prerode rumunského letectva na modernú ozbrojenú zložku. Netreba zabúdať na to, že Nemecko malo na rumunskom území pomerne silné protilietadlové a letecké sily, ktoré chránili ropné polia pri Ploiesti, ako

aj niektoré dôležité dopravné objekty, napr. prístav v Constanci. K 22. júnu 1941 malo rumunské letectvo 52 letiek (6 spojovacích, 1 transportnú, 1 sanitnú, 3 prieskumné, 15 bombardovacích, 17 stíhacích, 7 pozorovacích a 2 námorné letky), ktoré mali 621 moderných lietadiel a 440 lietadiel bolo v školských a výcvikových útvaroch. Personál rumunského letectva sa skladal z 3 247 dôstojníkov, 2 864 poddôstojníkov, 2 363 technikov, 1 044 civilných úradníkov a 55 074 vojakov (v počte sú zahrnutí aj mobilizovaní záložníci). Na pôsobenie na východnom fronte bola vytvorená skupina bojového letectva o veľkosti nemeckého leteckého zboru, ktorá mala k dispozícii 253 lietadiel rôznych typov, 208 leteckých posádok a zásoby paliva, bômb a munície stačili pre 129 kompletných misií. Prvé úlohy rumunského letectva smerovali k zabezpečeniu znovuzískania severnej Bukoviny a Besarábie. Do 26. júla 1941, keď boli ukončené operácie v prihraničných oblastiach ZSSR, zničili rumunskí piloti 242 sovietskych lietadiel pri strate 43 vlastných. Ďalšia bojová činnosť rumunskej armády smerovala k ovládnutiu prístavu Odessa a trvala až do polovice októbra 1941, keď bol prístav po sovietskej evakuácii obsadený. V roku 1942 sa podieľali rumunské jednotky na nemeckom letnom ťažení na juhu Sovietskeho zväzu. Na tomto ťažení sa od septembra 1942 podieľal i rumunský letecký kontingent. Víťazstvo Červenej armády pri Stalingrade zmenilo celkovú situáciu na nemecko-sovietskom fronte. Po reorganizácii leteckých jednotiek v apríli až júni 1943 sa vytvoril Rumunský letecký zbor, ktorý sa podieľal na akciách na východnom fronte až do júna 1944. V apríli a máji 1944 sa uskutočnila evakuácia (letecká a námorná) nemeckých a rumunských vojsk z Krymu. Napriek všetkým ťažkým stratám, ktoré utrpeli jednotky pri evakuácii, bola táto operácia úspešná a nazýva sa aj rumunským Dunkerqueom. V rovnakom čase sa začali uskutočňovať anglo-americké bombardovacie nálety na ropné polia v Rumunsku, ktoré trvali až do 20. augusta 1944. To prinútilo nemecké i rumunské letectvo a jednotky protilietadlového delostrelectva

intenzívne sa zapojiť do obrany najväčších ropných zdrojov, ktoré ešte malo Nemecko k dispozícii. Po vnútroštátnom prevrate a prechode Rumunska na stranu Spojencov sa zapojilo do operácií proti bývalému spojencovi – Nemecku aj rumunské letectvo. Od 24. augusta do 25. októbra 1944 sa podieľalo na operáciách na očistenie rumunského teritória od nemeckých jednotiek, leteckého krytia rumunských a sovietskych jednotiek sústredných v Transylvánii a na oslobodzovaní severnej Transylvánie. Od októbra 1944 rumunské letectvo vo forme 1. leteckého zboru podporovalo operácie rumunskej 4. armády, sovietskej 27. a 40. armády, a sporadicky aj rumunskej 1. a 3. armády na území Maďarska, Slovenska, Čiech a Moravy. Za obdobie svojej bojovej činnosti po boku Spojencov zničili rumunskí letci vo vzduchu a na zemi 125 bojových a transportných lietadiel, ako aj množstvo pozemnej bojovej techniky a iných cieľov. Straty však boli ťažké, pričom prišli o 337 lietadiel, ako aj o 729 osôb. Po podpísaní mierovej dohody s Rumunskom v Paríži 10. februára 1947 dopadli na rumunské letectvo tvrdé podmienky zbrojných obmedzení. Rumunsko mohlo mať iba 150 lietadiel (100 bojových a 50 cvičných). Bombardéry, prúdové lietadlá a letecký priemysel boli zakázané. Veľmi tvrdé podmienky viedli takmer k zániku rumunského letectva.

Publikácia sa v ďalších častiach venuje: hlavným typom lietadiel používaných rumunským letectvom; rumunským paradesantným jednotkám, vojrovej leteckej tlači, emblémom a insígniám leteckých jednotiek, osobným znakom na lietadlách, imatrikulácii a kamuflážam, obľúbeným zvieracím miláčikom a maskotom letcov a leteckých jednotiek, používaní ukoristených lietadiel (MiG-3, I 16, B 24D, FW 190A a i.) rumunským letectvom, ako aj uniformám a hodnostnému označeniu leteckého personálu. Koniec publikácie je zaplnený farebnými fotografiami rumunských lietadiel na zemi i vo vzduchu a niekoľkými stránkami farebných kamufláží všetkých typov zaradených do rumunského letectva, ktoré používalo lietadlá vlastnej konštrukcie, nemecké, poľské, francúzske, britské a talianske.

Publikácia formátu A4 stručne a prehľadne zachytáva organizáciu a históriu nasadenia rumunského letectva v rokoch druhej svetovej vojny. Jej výhodou je, že bola vydaná v dvoj-jazyčnej mutácii, v rumunčine a angličtine. Kvalitný kriedový papier, množstvo vynikajúcich fotiek priamo v texte, farebné kamufláže, rezy lietadiel, dokumenty, plániky a mapy robia z tejto publikácie pomôcku na vysokej úrovni nielen pre modelárov, ale aj pre záujemcov o históriu letectva, a nielen rumunského.

Z. Katreba

CAMBEL, S.: HOSPODÁRSKE POMERY V SLOVENSKOM NÁRODNOM POVSTANÍ. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2003, 171 s.

O Slovenskom národnom povstaní vyšlo doteraz pomerne veľké množstvo publikácií, avšak za šesťdesiat rokov, ktoré uplynuli od tohto významného okamihu slovenských dejín, nevyšlo, ak nepočítame päťzväzkovú *Kroniku SNP*, ani jedno syntetizujúce dielo. A tak históriu Povstania poznáme viac-menej „nerovnomerne“. Zatiaľ čo činnosť na povstaleckom fronte, či pomoc Spojencov povstaniu alebo politické pozadie udalostí boli spracované podrobnejšie, i keď niekedy tendenčne, tak o hospodárskych a najmä finančných pomeroch na povstaleckom území vieme nepomerne menej. V minulých rokoch bolo publikovaných k tejto téme iba niekoľko štúdií historika Ivana Kamenca a Jána Pivovarčího, ako aj spomienky národohospodárov Imricha Karvaša a Petra Zaťka. V minulom roku vyšla publikácia popredného slovenského historika Samuela Cambela, ktorá sa úspešne snaží o vyplnenie tohto prázdneho priestoru a približuje hospodárske prípravy Povstania a samotné materiálne zabezpečenie počas jeho trvania, predovšetkým z hľadiska financií.

V úvodnej kapitole sa zoznámime s rozsiahlymi hospodárskymi prípravami ozbrojeného vystúpenia. Klúčovú úlohu v týchto prípravách zohralo bankovníctvo, predovšetkým

Slovenská národná banka. Autor si však všíma vývoj konštituovania SNB a samostatného finančného systému už po vzniku Slovenského štátu v roku 1939. Bokom nezostali ani vzťahy Slovenska a nacistického Nemecka v tejto oblasti, či snaha I. Karvaša (guvernéra SNB), národohospodára P. Zaťka o ochranu slovenských hospodárskych záujmov. Sú tu vysvetlené i postupy sústredovania finančnej rezervy SNB v jej filiálke v Banskej Bystrici v rámci príprav Povstania, či realizácia plánov na záchranu slovenského zlata vo Švajčiarsku. Hoci sa I. Karvaš priamo Povstania nezúčastnil (bol zaistený Nemcami) jeho podiel na prípravách SNP však bol nezastúpiteľný, a v konečnom dôsledku umožnil nerušenú finančnú a hospodársku existenciu povstaleckého územia.

V ďalšej kvantitatívne najväčšej kapitole publikácie sa autor detailne zaoberá materiál- nym zabezpečením Povstania s dôrazom na finančné otázky. Jej prvá časť sa venuje konštituovaniu povstaleckej Národnej banky, ktorej riaditeľom sa stal Karol Markovič (tejto osobe sa venuje autor taktiež podrobnejšie). Následne je analyzovaný hospodársky vývoj povstaleckého územia do generálnej ofenzívy nemeckých vojsk. Táto časť obsahuje podkapitoly o úlohe a činnosti Povereníctva Slovenskej národnej rady pre financie, o práci Poštovej sporiteľne v Banskej Bystrici, o vojenskoeconomických otázkach SNP, o činnosti Povereníctva SNR pre veci hospodárske a zásobovacie, ako aj podkapitolu o sociálnych otázkach na povstaleckom území. Posledná časť kapitoly sa venuje hospodárstvu v záverečnej etape obranných bojov vedených povstalcami.

Samostatná kapitola sa v knihe venuje aj hospodárskemu a sociálnemu programu v Slovenskom národnom povstaní. Záverečná kapitola sa zaoberá osudmi slovenskej meny, ktorou disponovali povstalci a slovenských zlatých rezerv v období od potlačenia Povstania až do povojnových rokov. Pre československý režim bolo príznačné, že po komunistickom prevrate v roku 1948, v čase hľadania nepriateľa vo vlastných radoch, sa „odvďačil“ ľuďom, ktorí zachraňovali veľké finančné a materiálne hodnoty vlastného ná-

roda v čase vojny aj s nasadením vlastného života, brutálnym vyšetrovaním, väzením, podlomením zdravia, verejným pošpinením a biľagovaním celej rodiny. Takýmto osudom prešiel Karol Markovič, Imrich Karvaš a tiež Peter Zaťko.

Publikácia je doplnená poznámkovým aparátom, menným a miestnym registrom. Fotografie osôb, budov a dokumentov sú zaradené v textovej časti. Monografia je významným doplnením dejín Slovenského národného povstania. Je dôstojným pripomenutím toho, že Povstanie netvorili iba politici, vojaci a partizáni 1. československej armády na Slovensku, roľníci a robotníci, ale aj pracovníci finančnictva a bankovníctva, ako aj národohospodári, bez ktorých aktívneho zapojenia už v prípravách Povstania i v čase jeho vlastného priebehu by akékoľvek slovenské protifašistické ozbrojené vystúpenie bolo nemysliteľným. Publikácia je napísaná zrozumiteľným spôsobom a je vhodná pre každého, kto má záujem o komplexnejší pohľad na históriu Slovenského národného povstania, ale aj hospodársky vývoj na Slovensku počas vojnových rokov.

Z. Katreba

BUKEY, E. B.: HITLEROVO RAKOUSKO. JEDNA ŘÍŠE, JEDEN NÁROD. Praha : Rybka Publishers, 2002, 374 s.

Kniha amerického historika je pokusom o rekonštrukciu postojov, názorov a predstáv jednotlivých sociálnych a spoločenských vrstiev a skupín rakúskeho obyvateľstva smerom k nacistickej vláde v období od anšlusu v marci 1938 až do obsadenia Rakúska vojskami protihitlerovskej koalície v roku 1945. Jeho cieľom je upozorniť na otázky, ktorým sa historici dlhú dobu vyhýbali (napríklad reakcie na anšlus, podpora nacionálneho socializmu, postoj k perzekúcii Židov a pod.). Pritom v centre autorovej pozornosti je úsilie poukázať na mieru identifikácie rakúskeho obyvateľstva s nacistickou treťou ríšou. Heuristickú bázu pre svoje závery autor oprel najmä o dochované správy Bezpečnostnej služby

(Sicherheitsdienst), ako aj pravidelné hlásenia okresných funkcionárov administratívno-správneho aparátu režimu. Autor pritom už v úvode upozorňuje na niektoré metodologické problémy takéhoto prístupu (napríklad problém „zastrašovania“ a pod.). Svoj výskum doplnil tiež o postrehy zahraničných dopisovateľov, britských a amerických diplomatov a agentov. Pomerne veľa materiálu však vyexcerpoval z odbornej a memoárovej literatúry, najmä rakúskej a nemeckej proveniencie. Svedčí o tom aj rozsiahly zoznam literatúry a publikovaných prameňov v závere knihy.

Samotná práca sa skladá z troch častí, tie sú rozdelené do viacerých kapitol. V prvej autor analyzuje postoje rakúskeho obyvateľstva v súvislosti so vznikom 1. rakúskej republiky, ich postoje k zjednoteniu s Nemeckom v tomto období, k nacistickému hnutiu, ale tiež korporatívnemu Dollfusovmu režimu. V tejto súvislosti konštatuje, že túžba po anšluse bola už od skončenia prvej svetovej vojny veľká, v 30. rokoch ju podporila aj hospodárska kríza. A to aj napriek tomu, že nemecký nacionálny socializmus do Rakúska s takou intenzitou neprenikol. Najväčšiu pozornosť venuje reakciám Rakúšanov na samotný anšlus. Autor konštatuje, že radostné prijatie nemeckých jednotiek bolo prejavom nefalšovaných sympatií k veľkonemeckej myšlienke drivej väčšiny obyvateľstva. Tento postoj rakúskeho obyvateľstva nebol podľa autora výsledok nejakej nádeje na hospodárske zlepšenie krajiny, ale výrazom nemeckého nacionalistického ctenia, ktoré v medzivojnovom období zdieľali prakticky všetci.

Druhá časť sa zaoberá obdobím od anšlusu až po vypuknutie druhej svetovej vojny. Autor sa tu zamerá na reakcie jednotlivých spoločenských, sociálnych a politických skupín na vtedajšie pomery. V prvej kapitole si všima postavenie rakúskych nacistov, ktorí príchod Nemcov vítali s najväčším očakávaním. Nádeje mnohých z nich sa však veľmi rýchlo rozplynuli, keďže Hitler sa pri obsadzovaní dôležitých postov spoliehal najmä na vlastných nemeckých prívržencov. V ďalšej kapitole si autor na mušku zobral robotnícku triedu. Na viacerých príkladoch poukázal na

snahu režimu získať si podporu robotníkov, čo sa mu aj čiastočne podarilo, najmä rýchlym znížením nezamestnanosti. Na druhej strane mnohí robotníci boli veľmi rýchlo rozčarovaní stúpajúcimi cenami, znižovaním mzdy a rastom životných nákladov. Bojovnosť robotníctva však rástla z ekonomických, nie politických dôvodov. Podľa autora v dedinských oblastiach bola podpora režimu zo strany robotníctva jednoznačnejšia, ako vo Viedni. V ďalšej kapitole autor analyzuje postoje rakúskeho katolicizmu v tomto období. Upozorňuje najmä na postoj vedúcich cirkevných hodnostárov. Tí si na jednej strane uvedomovali, že Hitler považuje cirkev za svojho najväčšieho nepriateľa v Rakúsku, napriek tomu aj oni režim podporili. Nenašli vôľu hľadať kompromis s režimom ani postaviť sa masovej nezákonnosti. Podľa autora rezervovanejší postoj zaujalo nižšie duchovenstvo, v tejto súvislosti silnel aj pasívny odpor. Samostatnú kapitolu autor venuje tiež postoju dedinského obyvateľstva. Tu konštatuje, že väčšina síce anšlus schvaľovala, len málo z nich si však robilo ilúzie o budúcom vývoji a neochvejne podporovalo národný socializmus. Dedičanov poburovali útoky na katolicizmus, odliv pracovných síl a pod. Malo to však aj svoje výhody, výrazne sa rozšíril trh. Najviac získali ľudia bez prostriedkov (dojčky, nádenníci...). Roľnícke masy preto podľa autora netvorili jednotné spoločenstvo uzavreté pred nacionálnym socializmom, o tom svedčí aj fakt, že členská základňa strany aj tu stúpala.

Veľká pozornosť sa v tejto časti venuje dodnes zylášť citlivej otázke, vzt'ahu obyvateľstva k Židom. V tejto súvislosti autor presvedčivo dokazuje, že milióny ľudí vítali anšlus tiež ako príležitosť na vyriešenie židovskej otázky. Razantnosť, s akou sa bezprostredne po ňom začalo radové obyvateľstvo so Židmi vyrovnávať, pritom zaskočila aj samotných nacistov. Antisemitizmus pritom prezentuje ako konsenzus, ktorý spojil rôzne skupiny obyvateľstva.

V tretej časti sa autor zaoberá postojom obyvateľstva k vojne. Autor ju rozdelil na tri kapitoly. V prvej si všima reakcie verejnosti do stalingradskej porážky na prelome rokov

1942/1943, ktorá predstavovala jeden z rozhodujúcich zlomov druhej svetovej vojny. Autor tu dokazuje, že v týchto rokoch rakúske obyvateľstvo s nadšením vívalo nemecké úspechy, tak na západnom, ako aj východnom fronte. Nespokojnosť súvisela skôr so sociálnymi problémami spôsobenými vojnou. V súvislosti s vývojom po Stalingradskej bitke autor spochybňuje viac než pol storočia pretrvávajúce presvedčenie, že porážka spôsobila vytriezvenie rakúskeho obyvateľstva a znamenala razantný nástup protihitlerovskej opozície. Postoje obyvateľstva boli podľa neho naďalej rôznorodé, ale výrazne sa nelíšili od celkovej atmosféry v ostatných častiach tretej ríše. Morálka síce upadala a množila sa tiež kritika nacistických hodnostárov, to sa však nevzťahovalo na samotného Hitlera. Porážka napriek tomu vyvolávala úvahy o obnovení rakúskeho štátu, je však otázne, do akej miery bolo vnímanie vlastnej identity založené na mylných predstavách, protinemeckých názoroch, odmietaní nacistickej ideológie či skutočnom vlastenectve. Tieto pocity sa však väčšinou nespájali s otvoreným odporom voči vojne. Pomerne pozorne si autor všima odraz posledného dejstva vojny v rakúskej spoločnosti. V roku 1944 ešte podľa neho pretrvával optimizmus, oživený najmä po oznámení prvých útokov rakiet V-1 na Londýn. O pretrvávajúcej náklonnosti k Hitlerovi svedčí aj zdesenie a hnev, ktorý vyvolala správa o atentáte z 20. júla 1944. Autor však zároveň dodáva, že obyvateľstvo preto nemožno hneď považovať za lojálnych nacionálnych socialistov. Na tejto pozícii podľa neho stála už len malá menšina Rakúšanov. Tento postoj autor vysvetľuje hlavne strachom z bolševizmu, ktorý u obyvateľstva ešte niekoľko rokov stupňovala nacistická propaganda. Jeho morálka však napriek tomu upadala, a s ňou aj viera vo víťazstvo. Autor spochybnil aj predstavu o intenzite odbojovej činnosti v tomto období, a to aj v radoch robotníckej triedy. Posledné nádeje na víťazstvo rozptýlil neúspech nemeckej ardenskej ofenzívy. Ľudia boli demoralizovaní, ale strach z bolševizmu im zväzoval ruky. Výrazne sa podľa autora nezmenil ani postoj obyvateľstva k Židom, aj keď na ich vraždenie na pochodoch smrti sa

podujalo len málo radových Rakúšanov. V závere sa autor pokúsil, napriek nedostatku materiálov, aspoň načrtnúť ľudovú odozvu na násilie a zmätok v súvislosti s obsadením krajiny armádami Spojencov.

Práca je nepochybne prínosom do poznania predmetnej problematiky. Zároveň syntetizuje viaceré novšie závery rakúskej historiografie. Tým pomáha odbúrať v predchádzajúcom období pomerne zjednodušený a jednostranný pohľad na túto zvlášť citlivú etapu rakúskych dejín.

I. Baka

CHINNERY, Ph. D.: KOREJSKÉ KRUTOSTI. ZAPOMENUTÉ VÁLEČNÉ ZLOČINY V KOREJI 1950 – 1953. Praha : Nakladatelství BB art. 2003, 311 s. (Korea Atrocity! AirLife Publishing Ltd. UK 2000.)

Knihy, ktoré podávajú svedectvo o ľudskom utrpení, hoci i vo vojnovom období, sa píšú vždy ťažko. Je absolútne jedno, či je to trpký a nedôstojný osud vojakov alebo civilistov – aktívne nezúčastnených v akomkoľvek vojnovom konflikte. Konflikt v Kórei nepatrí medzi boje o oslobodenie krajiny z koloniálnej závislosti, ale išlo v ňom o konkrétne stretnutie víťazných armád z nedávno skončenej druhej svetovej vojny. Bývalý Sovietsky zväz sa snažil zjednocovať tie krajiny, ktoré víťazi podľa dohôd rozdelili na zóny a spravovali pod vojenským dozorom (na Jaltskej konferencii vo februári 1945 prijali Spojenci „Dohodu troch veľmocí o otázkach Ďalekého východu“). Pred konfliktom v Kórei sa ZSSR pokúsil obmedziť železničné spojenie Západný Berlín – Trizónia (marec 1948) a v júni 1948 boli prerušené aj vodné a cestné komunikácie medzi týmito oblasťami. Prerušenie zásobovania a izolácia časti Berlína obsadenej USA, Veľkou Britániou a Francúzskom vytvárali tlak na politické a vojenské kruhy týchto krajín. Voľný ostával iba vzdušný spôsob zásobovania západnej časti Berlína. ZSSR plánoval uzatvoriť aj vzdušnú trasu, ale nakoniec ju nechal voľnú. Veľké dopravné lietadlá mohli dovážať drahocenné zásoby nutné na prežitie. Berlínska

kríza trvala 14 mesiacov, bola síce zažehnaná, ale jej dozvuky viedli k militarizácii už prebiehajúcej studenej vojny. Jej konkrétna horúca podoba nenechala na seba dlho čakať. Severokórejské jednotky vyzbrojené sovietskymi tankmi a „viditeľne nevyjadrenou“ podporou ZSSR prekročili 25. júna 1950 hranicu 38. rovnobežku, rozdeľujúcu Kóreu na dva samostatné štáty; severnú KĽDR a Juhokórejskú republiku. Útočníci využili dva fakty, a to vyhlásenie, že Kórejský polostrov nie je včlenený do záujmovej oblasti USA a stiahnutie vojakov USA aj s ťažkými zbraňami z južnej časti polostrova. Votrelci veľmi skoro obsadili Soul a v rýchllosti sa musela zísť aj Rada bezpečnosti OSN. ZSSR zasadnutie rady bojkotoval, napriek tomu, že mal právo vetovať rozhodnutia medzinárodného spoločenstva. Rada schválila rezolúciu, v ktorej vyzvala členské štáty poskytnúť Juhokórejskej republike vojenskú pomoc. V prvom rade sa jednalo o jednotky USA dislokované v Japonsku. Ich veliteľ generál MacArthur okamžite po obdržaní rozkazu poslal oddiely zo západnej časti Japonska, ktoré boli najbližšie ku krízovej oblasti. Tu začína téma publikácie – prvé bojové stretnutia, s mŕtvymi, ranenými, zajatými vojakmi a krutým zaobchádzaním voči nim. Názov knihy *Kórejské krutosti* približuje jednostranný pohľad na správanie severokórejských, čínskych a podľa nejasných správ, aj sovietskych vojakov voči zajatým vojakom koalície OSN. Autor pri spracovávaní témy vychádzal z archívnych správ KWC (Korean war Crimes) – zločinov kórejskej vojny, dopĺňané o spomienky veteránov – bývalých vojakov alebo zajatcov. V archíve mu prešlo cez ruky 1 615 zdokumentovaných prípadov o zločinoch a priestupkoch voči ľudskej. Dokumenty KWC mali byť odtajnené až v roku 2028. Autor Philip D. Chinnery pôsobil ako historik Národného združenia bývalých vojnových zajatcov a dokumenty KWC študoval v Štátnom archíve (treba však poznamenať, že iba ich odtajnenú časť). Autor je zamestnancom leteckej spoločnosti Air Canada na letisku Heathrow v Londýne. Publikáciu do českého jazyka preložil Jiří Gojda a doslov napísala Hana Catalanová. Kniha má jasný cieľ vzdať

úctu vojakom bojujúcich pod záštitou OSN, na ktorých sa ešte donedávna zabúdalo. Kniha bola vydaná roku 2000 (50. výročie vypuknutia konfliktu) a v českom preklade bola uvedená roku 2003, čiže na 50. výročie ukončenia konfliktu. Vojna v Kórei vlastne nemala víťaza a po nej sa nekonali ani súdy s presne pomenovanými vinníkmi, ktorí sa k svojim činom pri vyšetrovaní aj priznali. Nikto nebol postavený pred súd ani tribunál. Navyiac, ťaživo pôsobí, že vojaci OSN zajatí v Kórei, Číne a bývalom ZSSR, sa, či už v rámci „malej alebo veľkej výmeny“, alebo dodatočne, nevrátili. Kniha zároveň plní aj funkciu akéhosi súdu, ktorý síce nikoho nepotrestá, ale aspoň pripomenie a odhalí udalosti, ktoré sa diali proti ľudskej a ostávali utajené pred verejnosťou. Je rozdelená do troch tematických celkov. Prvý opisuje počiatočné obdobie konfliktu, keď agresori zatlačili obrancov Juhokórejskej republiky až k Pusanskému perimetru a ako odpoveď na tento tlak sa jednotky OSN vylodili v Inčchone. Druhý tematický celok odhaľuje život a osudy zajatcov krátko po zajatí, alebo pochodov a v samotných zajateckých táboroch. Tretí celok sa zaoberá výmenou zajatcov. Autor poznamenáva na margo uverejnených fotografií, že medzi zajatcami USA neboli výnimkou ani mladí – podľa všetkého ešte neplnoletí mladíci. Bežné boli tzv. pochody smrti, pretože severokórejská armáda nemala zajatecké, ale iba zberné tábory, a preto zajatci museli pochodovať po Kórei. Situáciu vyriešili až Číňania, ktorí vybudovali sústavu zajateckých táborov. Žiaľ sú známe aj prípady ignorovania zdravotníkov nositeľov znaku Červeného kríža v boji. O ideologickej a možno aj rasovej nenávisti hovorí zaistenie misionárov, pričom mnohí z nich žili a pôsobili v Kórei ešte aj pred druhou svetovou vojnou. Ukrývajúci sa vojakov OSN zrádzali dokonca tí, kvôli ktorým jednotky OSN do Kórey prišli – juhokórejskí civilisti. Zvlášť na objavovanie stratených vojakov boli nasadované malé deti. O sile priateľstiev, ktoré sa v zajatí vybudovali, hovorí prípad tzv. Namwonskej partie – skupiny zajatcov, ktorí boli oslobodení. Dodnes sa stretávajú a dokonca vydávajú svoj bulletin. Z archívnych dokladov vyplynulo,

že sa odohrávali masakre (5 – 7,5 tisíc mŕtvych) porovnateľné s masakrom v čínskom Nankingu a vo varšavskom židovskom gete. Za MacArthurovu chybu sa pokladá jeho rozhodnutie poslať, napriek varovaniam amerických, a nie juhokórejských, vojakov k čínskym hraniciam. Svoju chybu chcel potom napraviť použitím atómovej zbrane. MacArthur presadzoval použitie jednej 40-kilotonovej pri Tedžone (z 24. na 25. novembra na likvidáciu 15 – 22 000 nepriateľských vojakov a ďalších 6 malo vybuchnúť medzi 27. až 29. decembrom v trojuholníku Pchjongjang – Čchorwon – Kumkwa, kde sa malo nachádzať zoskupenie 95 000 čínskych vojakov). Nôvum v tejto vojne predstavovali rozhlasové vyjadrenia zajatých vojakov k bojujúcim vojakom OSN o nezmyselnosti vojny a kritiky spoločenského zriadenia krajín z ktorých pochádzali. Využívali sa aj propagandistické pochody ulicami kórejských miest s transparentmi odsudzujúcimi účasť USA vo vojne. Vyšetrovatelia vyžadovali písomné priznania, napr. od letcov o používaní biologických zbraní. Číňania zavádzali v zajateckých táboroch aj indoktrinačné programy, ktoré mali zámer ideovo prevychovať zajatcov. V zajateckých táboroch OSN sa presadzovali rehabilitačné programy, v ktorých sa zajatci učili čítať, písať a tiež nejakému remeslu. Po rokovaniach o výmene zajatcov pred ich definitívnym prepustením prebiehal akt tzv. repatriácie, v ktorej tzv. vysvetľovači (lepšie prehovárači) sa snažili zajatcov presvedčiť o tom, aby zostali v krajine, v ktorej ich zajali. Na záver mi nedá nespomenúť dôstojníka výzvednej služby USA, ktorý po výsluchu jedného z vojakov, po tom, čo prežil masaker svojej jednotky a následné výčiny komunistických vojakov, označil tieto spomienky za „príbeh, ktorý by americký ľud mal poznať“. Spolu s autorom si ale myslím, že nielen občania USA, pretože takej istej, ibaže psychickej krutosti sa dopustili vlády, ktoré sa otočili chrbtom či už k veteránom alebo opusteným nevráteným vojakom zo zajatia, hoci mali o ich živote aj niekoľko rokov po ukončení vojny správy a výpovede, že žijú.

R. Hoza

VÁGNER, P.: *SMEČKA. BOJ O MOC V POSTSTALINSKÉM VEDEDNÍ SSSR V ŠIRŠÍM KONTEXTU*. Brno : Jota, 2002, 245 s., fotogr.

Český historik, novinár a pracovník ministerstva zahraničných vecí, obohatil knižnú ponuku titulom zameraným na dramatické udalosti, ktoré sa odohrali po smrti nenávideného a zároveň oplakávaného otca veľkého národa – Stalina, a ktoré sprevádzali politický boj o uchopenie moci a vyústili do odstránenia jedného z najmocnejších mužov sovietskeho komunistického režimu – Lavrentija P. Beriju. Pri analýze stalinského a poststalinského obdobia Sovietskeho zväzu a príčin odstránenia Beriju autor vychádzal z historickej faktografie. V texte vyčlenil značný priestor citáciám z pamätí, denníkov, osobnej korešpondencie a oficiálnych dobových dokumentov (predovšetkým z úradných spisov a zápisov z rokovaní najvyšších stranických a štátnych orgánov). Pochybujúc o hodnovernosti niektorých informačných zdrojov, prípadne o ich existencii vôbec, autor formuluje aj pravdepodobné hypotézy príčin vývoja udalostí.

Fabulačná štruktúra publikácie pozostáva z dvanástich, podobne ako jej názov, metaforicky výstižne pomenovaných kapitol – *Zmizne človek, zmizne problém, Obetný baránok? Ministerstvo hrôzy ...* – umožňujúcich pochopenie súvislostí nekompromisného boja kto z koho, atmosféry strachu a koncentrácie moci v osobnosti ministra vnútra a šéfa tajnej polície, paradoxne smerujúcej k jeho likvidácii. Na základe pamäti N. Chruščova, L. Kaganoviča, A. Mikojana, V. Molotova a ďalších stranických a vládnych predstaviteľov podáva širší profil hlavných protagonistov roku 1953. Spomedzi nich vyznieva Berija ako veľmi aktívny, organizačne zdatný, budiaci dojem mocného muža, schopného dosiahnuť takmer vždy úspech – avšak skoro vždy za vysokú cenu. Pôsobí dosť osamotene – v rozhodujúcich momentoch roku 1953 sa nemal o koho oprieť, čo značne prispelo k jeho rýchlemu a tragickému koncu.

Boj o moc, ktorý za Stalinovho života prebiehal v jeho okolí a mal silne zákulisný charakter, nadobudol po jeho smrti otvorenejšiu

podobu a jasnejšie kontúry. Po počiatočnej fáze formovania a upevňovania získaných pozícií (Malenkov ako predseda vlády, Berija riadiaci zložky ministerstva vnútra a tajnej polície a Chruščov na čele stranického aparátu), sa výkonná moc stále viac vymykala straníckej kontrole, naopak, získavala kontrolu nad stranou. Staronový minister vnútra sa príliš intenzívne venoval upevňovaniu vlastnej moci, a to bolo pre ostatných členov vedenia varovným signálom. Berija, vedomý si svojej sily a skutočnosti, že so Stalinovou smrťou zmizla i hrozba jeho upadnutia do nemilosti, sa nezaoberal len reorganizáciou jemu zvereneho ministerstva, ale zasahoval aj do ďalších oblastí. Veľkú pozornosť venoval aj náprave niektorých zločinov z obdobia Stalinovej vlády. Minister vnútra v presvedčení, že má všetko pod kontrolou, nezaregistroval, že sa v záklusí pripravuje jeho odstránenie. Kľúčovú úlohu v tejto snahe zohral strach z jeho nekontrolovateľnej sily a skúsenosti *súdrhov* z jeho pôsobenia po Stalinovom boku. Jeho bezprostrední konkurenti mali nepríjemné zážitky s NKVD z obdobia, keď počas veľkého teroru zastávali stranícke funkcie a NKVD sledovalo všetky ich kroky. Z Berijovej aktivity po Stalinovej smrti im bolo jasné, že sa neuspokojí len s riadením ministerstva vnútra. A to v predstavách mnohých znamenalo nebezpečenstvo recidívy stalinských praktík.

Po smrti Stalina zavládlo vo vedení ZSSR nielen isté uľahčenie, ale tiež vedomie, že treba pristúpiť k realizácii niektorých, pomerne zásadných, zmien, keďže „*krajina nebola schopná užiť sa*“. Neproduktívne poľnohospodárstvo viazalo značný počet pracovných síl na vidieku, ich mobilita bola navyše obmedzená administratívnymi opatreniami, krajinu neúmerne zaťažovala militarizácia ekonomiky a dôsledky bezhraničného teroru organizovaného vo väzenskom a táborevom systéme, ktorý síce integroval prácu väzňov do päťročných plánov, ale výsledok bol neefektívny ...“ Nutnosť zmien chápali síce viacerí z vedenia, avšak Berija bol pravdepodobne najlepšie informovaným vedúcim činiteľom v krajine – vedel, čo sa skrýva za hláseniami o úspešných veľkých stavbách so-

cializmu – a zrejme mal aj nejaký koncept, ako vyviesť Sovietsky zväz z ťažkej situácie, hroziacej dramatickým vyústením. Mal však aj najsilnejšie ambície stáť na čele týchto zmien. Napriek tomu, že veľa jeho návrhov sa skôr alebo neskôr realizovalo, tieto iniciatívy nemohli odvrátiť jeho rýchly koniec, keďže bol pre svoje okolie príliš nebezpečný. Berija bol vhodný aj ako hlavný vinník celej krízovej situácie, v ktorej sa ocitla sovietska ekonomika a celá spoločnosť. A tak personifikácia problému bola vyriešená v duchu sovietskej tradície.

Keďže proces s Berijom patrí typologicky do skupiny procesov, ktoré sa v ZSSR odohrávali počas veľkého teroru v 30. rokoch a rovnako aj po vojne, a teda nemožno naň nazerať z právnych aspektov – išlo o prostriedok čisto politického boja v jeho najvyostrenejšej podobe – autor sústreďuje hlavnú pozornosť nielen na analýzu podstaty a príčin mocenského boja komunistických špičiek v roku 1953, ale vzhľadom na význam Berijovej osobnosti, rovnako na pevnosť jeho pozícií počas Stalinovho života, ako aj po 5. marca 1953. V záujme objektivity zdôrazňuje na jednej strane skutočnosť, že po vyvrcholení čistiek za Ježova nastalo po príchode Beriju na čelo NKVD isté oslabenie teroru, ale represie neprestali. Pokračovalo masové zatýkanie, týranie vyšetrovaných, nezlepšilo sa ani postavenie väznených, pokračovalo vyhladávanie „*nepriateľov ľudu*“ a popravy nevinných obetí. Jeho neoddiskutovateľný podiel na represiaciach, či už v gruzínskom alebo celozväzovom rozsahu, dokumentuje autor množstvom citovanej literatúry a archívnych prameňov. Politické represie neskončili dokonca ani v období vojnového ohrozenia krajiny, keď sa počet odsúdených za kontrarevolučnú činnosť v podstate neznižil. V knihe vystupuje Berija nielen ako poslušný, ale aj aktívny realizátor Stalinových mocenských princípov – „*krajina, v ktorej panuje neustály strach, kde jeden kontroluje druhého ..., sa ovláda lepšie. Ak je teror prevádzaný masívne, aspoň načas paralyzuje čo i len myšlienku na odpor ...*“ Dôležitú úlohu v realizácii teroru pochopiteľne predstavovalo brutálne násilie kombinované hrozbami vzťahujúcimi

sa na najbližšie okolie vypočúvaného. S podobnou, dokumentačne podloženou, snahou na druhej strane hodnotí autor Berijove nápravne a demokratizačné kroky po Stalinovej smrti – reformu väzenského systému, rozsiahlu amnestiu koncom marca 1953, istú liberalizáciu i medzirepublikových vzťahoch, obmedzenie vplyvu centra v republikových vedeniach, snahy o riešenie neudržateľnej situácie v sovietskom poľnohospodárstve a na vidieku všeobecne, pragmatické zmeny v oblasti zahraničnej politiky, Berijov kritický postoj k činnosti RVHP a snahu o reformu ekonomickej kooperácie, riešenie situácie v Nemeckej demokratickej republike v zmysle revízie postupu pri budovaní socializmu a podobne. Proces *deekonomizácie* činnosti ministerstva vnútra, v rámci ktorého Berija presunul kompetencie v priemyselnej oblasti na rezortné ministerstvá, poskytuje čitateľovi navyše obraz o organizácii komunistickej ekonomiky v Sovietskom zväze a štruktúre hlasne ospevovaných heroických výkonov počas známych päťročníc.

Neodvratný tajný súd s Berijom nenechá čitateľa na pochybách o tom, že princípy stalinizmu zotrúvali v komunistickom vedení aj po vodcovej smrti. V záujme boja proti jeho recidíve, aj keď samozrejme v tej dobe ešte nikto z Berijových žalobcov nezazýval veci pravými menami, ho zlikvidovali čiste stalinským spôsobom – na základe vykonštruovaných obvinení, súdom bez svedkov a jeho osud zasiahol i rodinu a príbuzných.

Publikácia obsahuje bohatý poznámkový aparát (v rámci neho aj množstvo odkazov na webové stránky venované súvisiacim témam), zornom použitých prameňov a literatúry, prílohu týkajúcu sa vývoja názvov niektorých sovietskych inštitúcií (komunistickej strany, jej riadiacich orgánov, orgánov zákonodarnej a výkonnej moci) a rozsiahlejšiu prílohu o úlohe orgánov štátnej bezpečnosti v živote sovietskej spoločnosti, od roku 1930 do začiatku päťdesiatych rokov, od ruského novinára a historika, dlhodobo sa zaoberajúceho problematikou sovietskych a ruských bezpečnostných zložiek, Vladimíra Voronova. Príloha poskytuje prierez o všemocnej čin-

nosti legendárnych čekistov (termín čekista používa autor ako súhrnné označenie pre pracovníkov bezpečnostného aparátu celého obdobia, ktorému sa venuje v prílohe), pod kontrolou ktorých bol prakticky celý verejný život, ako aj o pozícii mimosúdneho teroru v sovietskom bezpečnostnom systéme.

Napriek heuristickým problémom, sprevádzajúcim kritické obdobia sovietskej komunistickej minulosti, autor predkladá čitateľovi značne hodnovernú rekonštrukciu udalostí, ktoré priviedli k moci Chruščov, a nie Beriju. Rekonštrukciu podloženú množstvom citácií aj z takmer nedostupných, prípadne len nedávno sprístupnených, prameňov. A navyše oddémonizovanú analýzu Berijovej osobnosti bez toho, aby ho akokoľvek obhajoval.

B. Šeďová

DEJINY ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC NA SLOVENSKU / ZOST. DARINA ŠOVČÍKOVÁ.
Banská Bystrica : ŠVK, 2003, 184 s.

V Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici vyšiel koncom roku 2003 zborník z odborného seminára, ktorý knižnica zorganizovala v dňoch 18. – 19. septembra 2002 v spolupráci s Národným bibliografickým ústavom Slovenskej národnej knižnice v Martine, Katedrou histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Spolkom slovenských knihovníkov – sekciou pre historické knižné fondy pod názvom *Dejiny školských knižníc na Slovensku*. Odborným garantom podujatia bol Dr. Miloš Kovačka, PhD., riaditeľ NBÚ SNK v Martine. Cieľom seminára bolo prispieť k rozsiahlému interdisciplinárnemu výskumu, s využitím publikovaných i pôvodných archívnych zdrojov – zachovaných knižničných katalógov, vyvodit' nové informácie v oblasti dejín knižnej kultúry, pedagogiky, stredného i vysokého školstva, výchovy a vzdelávania.

Zborník prináša dvadsať príspevkov, ktoré sa zaoberajú dejinami a pôsobením školských knižníc ako významných centier vzdelanosti na Slovensku v rámci rôznych historických období, rozbery ich knižničného fondu, ale aj

analýzy tlačenej literárnej pamiatky, ktoré sa zachovali v ich fondoch. Venuje sa problematike klasifikácie knižníc, tézám, ktoré nastoľujú okruhy výskumu študentských slovenských knižníc, fungovaniu jednotlivých slovenských rádových knižníc v historických súvislostiach a pod. Dokumentuje úroveň výskumu spoločenského pohybu na Slovensku v období rušenia rádov a prerozdelenia ich knižničných fondov. Prináša referáty, ktoré mapujú zloženie a celkový charakter evidovaných fondov z hľadiska rozsahu a úrovne bibliografického spracovania, obsahovo-tematického zamerania a pod.

Prof. PhDr. Pavol Martuliak, CSc., z Katedry histórie Fakulty humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, ktorý je aj recenzentom zborníka, prezentuje problematiku *rozvoja školstva na Slovensku v podmienkach habsburskej monarchie, na vývoji slobodného kráľovského banského mesta Banská Bystrica*. Vyzdvihuje dobrú úroveň bansko-bystrického školstva od čias nástupu reformáčného obdobia, ktoré sa odrážalo v činnosti mestskej latinskej školy, neskôr evanjelického gymnázia, v druhej polovici 18. storočia v pôsobení rímskokatolíckeho gymnázia a seminára pre prípravu katolíckych kňazov zo začiatku 19. storočia. Zdôrazňuje, že na dobrej úrovni školy sa podieľali nielen mnohí erudovaní učitelia a rektori, ale aj príkladne vybudované knižnice.

PhDr. Vilam Čičaj, CSc., z Historického ústavu SAV v Bratislave poukazuje na *niektoré aspekty utvárania školských knižníc od začiatku 16. storočia až do polovice 18. storočia*. Analyzuje kvantitatívne i kvalitatívne zmeny, ktoré pretrvali do 18. storočia a ovplyvnili a formovali vzťah škola – kniha – školská knižnica. Definuje pojem knižnica obdobia novoveku, rozdeľuje ho na základné skupiny, ktoré ďalej diferencuje a charakterizuje. Školské knižnice zaraďuje medzi knižnice cirkevné, lebo ich charakter bol limitovaný charakterom inštitúcie, ktorá ich spravovala.

Riaditeľ NBÚ SNK v Martine Dr. Miloš Kovačka, PhD., načrtáva *niekoľko téz pre výskum dejín slovenských študentských knižníc 1. polovice 19. storočia*. Poukazuje na pozor-

nosť, ktorú im venovali predstavitelia slovenského a českého, resp. slovenského národnobrodeneckého hnutia. Za najvýznamnejšiu študentskú knižnicu pokladá študentskú Slovanskú knižnicu v Bratislave, označovanú aj ako Knižnicu Slovanského ústavu v Bratislave, ktorú založili študenti bratislavského evanjelického lýcea v roku 1827. V príspevku stručne charakterizuje etapy jej založenia, osobnosti, ktoré sa podieľali na jej rozvoji a význam, ktorý presiahol činnosť mnohých ďalších študentských knižníc na Slovensku. Tézy sú venované aj slovensko-slovenskej knižnici, budovanej v rámci Učenej spoločnosti banského okolia (banského evanjelického dištriktu) v Banskej Štiavnici a významu slovenských študentských spolkových knižníc, ktoré pôsobili v rámci činnosti Jednoty mládeže slovenskej.

Mgr. Klára Komorová z NBÚ SNK v Martine približuje *dejiny a pôsobenie piaristického rádu na Slovensku*. Začleňuje ho medzi základné pedagogické rády, ktoré významne ovplyvnili výchovu a vzdelávanie mládeže. Vyzdvihuje skutočnosť, že medzi dôležité prostriedky, ktoré piaristi používali a používajú pri plnení svojho poslania, patria práve knižnice. Vo svojej štúdii sa zameriava aj na analýzu štruktúry piaristického školstva, ktorý sa formoval na základe rehoľných nariadení, tzv. Capitula generalia a na stručnú biografiiu a charitatívnu činnosť zakladateľa piaristického rádu sv. Jozefa Kalanského.

Mgr. Marty Fórišová, PhD., z NBÚ SNK v Martine vo svojej štúdii podáva *analýzu jezuitského školského poriadku*, „*Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu*“ z roku 1599, ktorý bol medzinárodne záväzný a vymedzoval všetky predpisy jezuitského školstva, povinnosti žiakov a pedagógov, obsah a metódy výučby na gymnáziách a univerzitách, predpisoval učebnice či odbornú lektúru pre mládež a dospelých. Vyzdvihuje skutočnosť, že v ňom bola zakotvená povinnosť budovať a zveľaďovať knižnicu pri každej jezuitskej škole. Na základe analýzy knižničných katalógov dospieva k názoru, že jezuitské kolegiálne knižnice obsahovali okrem predpisanej učebnicovej literatúry prevažnú

väčšinu náboženskej katolíckej propagandistickej spisby a veľké množstvo jezuitských výkladových diel z celého sveta.

Mgr. Kamila Fircáková z Univerzitetnej knižnice v Bratislave informuje o *histórii a knižničných fondoch školských knižníc*, ktoré sa v tejto inštitúcii nachádzajú. Zdôrazňuje, že Univerzitná knižnica v Bratislave bola pôvodne založená ako Knižnica Univerzity Komenského. Pri svojom vzniku prevzala takmer osemdesiatpäť tisíc-zväzkový fond knižnice predchádzajúcej bratislavskej univerzity: uhorskej kráľovskej Alžbetinej (Alžbetínskej) univerzity. Základom jej fondu sa stali tri významné bratislavské knižničné celky – knižnica právnickej akadémie, historická, tzv. stará knižnica katolíckeho gymnázia a fond verejnej mestskej knižnice.

Najstaršie knihy knižnice Trnavskej univerzity vo fondoch Univerzitetnej knižnice v Bratislave, ich historické osudy prezentuje PhDr. Klára Mészárosová. Zdôrazňuje, že spomedzi historických knižníc, ktoré sa tu nachádzajú, vyniká práve časť fondu knižnice Trnavskej univerzity, ktorej počiatky siahajú do 16. storočia a jej fond od založenia plnil funkciu školskej knižnice. Trnavské knihy sa nachádzajú najmä vo fonde „Starej jezuitskej knižnice“ a bývalej Právnickej akadémie. V závere príspevku vyslovuje nádej, že sa v budúcnosti podarí zhromaždiť roztrúsené informácie, a tak zrekonštruovať pôvodný fond vzácnej trnavskej knižnice.

Príspevok Mgr. Michala Duchoňa z Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave je venovaný *činnosti piaristického gymnázia v Sv. Jure od roku 1686*, rozboru súpisu kníh a písomností knižnice z rokov 1778 až 1781. V úvode charakterizuje rekatolizačnú činnosť rádu piaristov v Sv. Jure v roku 1685, ale aj ich pedagogickú činnosť, v rámci ktorej kládli dôraz na výučbu materinského jazyka, zemepisu, dejepisu a prírodovedných disciplín.

Fond Modranského Masarykovho I. československého štátneho učiteľského ústavu v Univerzitetnej knižnici v Bratislave približuje Katarína Pekařová z Univerzitetnej knižnice v Bratislave. Stručne charakterizuje históriu jeho založenia v roku 1870 ako jedného z prvých štyroch učiteľských ústavov na území

dnešného Slovenska. Podáva podrobnú charakteristiku zbierky kníh ústavu, ktorá sa zachovala vo fondoch Univerzitetnej knižnice v Bratislave. Zameriava sa na najstaršie exempláre a celkovú obsahovú a jazykovú analýzu knižnej zbierky a jednotlivých jej exemplárov.

O knižnom dare Imricha Forgáča mestskej škole v Trenčíne spracovala štúdiu Mgr. Miriam Poriežová z Univerzitetnej knižnice v Bratislave. V úvode stručne charakterizuje dejiny školstva v Trenčíne, ktoré sa vyvíjajú od 15. storočia. Osobnosť baróna Imricha Forgáča (1539/40 – 1599), ktorý získal do zálohu hrad a funkciu trenčianskeho župana, predstavuje ako humanistického vzdelanca a podporovateľa reformácie. Autorka podrobne obsahovo a jazykovo analyzuje knižničnú zbierku. V závere upozorňuje na skutočnosť, že Imrich Forgáč bol majiteľom veľkej a rozmanitej zbierky kníh, o ktorej sa môžeme v súčasnosti len domnievať.

O dejinách najväčšej školskej historickej knižnice nielen na Slovensku, ale v strednej Európe, *Lyceálnej knižnice v Kežmarku*, informuje Katarína Slavičková z Cirkevného zboru Evanjelickej cirkvi a.v. v Kežmarku. Existenciu knižnice potvrdzujú v roku 1577 kežmarské mestské účtovné knihy. Autorka spracovala vývoj knižnice od 16. do 20. storočia, pripomenula osobnosti, ktoré sa v historickom období najviac podieľali na jej rozvoji, ale aj historické udalosti, ktoré nepriaznivo ovplyvnili jej osudy. Predstavila obsahovú skladbu fondu lyceálnej knižnice so vzácnymi prvotlačami, ktoré poukazujú na široké styky spišských vzdelancov s cudzinou a znamenajú pre širokú verejnosť vzácny materiál týkajúci sa slovenských vzťahov. Upozorňuje na tlač 16. storočia, zastúpené prevažne teologickou literatúrou, na zaujímavú zbierku historických diel zo 16. storočia, ale aj na zbierku učebníc, ktoré tvorili základ knižnice. V závere prirovnáva Lyceálnu knižnicu v Kežmarku k perle medzi slovenskými knižnicami a vyslovuje nádej, že si získava úctu nielen zo strany štátu, ale aj obdiv návštevníkov.

Knižnicu Kráľovského katolíckeho gymnázia v Prešove prezentuje PhDr. Jozef Šelepec zo Štátnej vedeckej knižnice v Prešove. Jej de-

jiny sú úzko späté so založením gymnázia v roku 1673 jezuitmi, neskôr rádom minoritov a františkánmi. Po vzniku ČSR sa jej fondy včlenili do knižnice nového československého gymnázia a neskôr do fondu ŠVK Prešov. Autor v závere pripomína, že za štyridsať rokov existencie od roku 1868 knižnica kúpila a zaradila do svojich fondov iba dve slovenské knihy.

Vplyv školstva na vývoj knižnej kultúry v Prievidzi a na hornej Nitre spracoval v obšiahlom príspevku PhDr. Július Valach, CSc., riaditeľ ŠOBA v Banskej Bystrici. Pripomína v úvode, že svetové kultúrne a pedagogické prúdy poznamenali v plnom rozsahu kultúrny vývoj aj v Prievidzi a na hornej Nitre. Tak ako v ostatných krajinách Európy, aj na Slovensku postavenie školstva v stredoveku ovplyvňovala cirkev. V Prievidzi v súčasnosti zohráva významnú úlohu pri štúdiu dejín školstva archívny fond prievidzských piaristov. O prvej existencii knižnice v Prievidzi sa nachádza správa v zozname kníh piaristov z roku 1692. Autor podáva podrobnú obsahovú analýzu knižničného fondu. Zdôrazňuje, že knižnica prievidzských piaristov obsahuje až 70 % tlačí, ktoré môžeme použiť ako základný informačný materiál pri výskume školských dejín, dejín literatúry, umenia, divadla, medicíny a pod.

Dejiny školských knižníc v Banskej Štiavnici predstavuje Mgr. Adriana Matejková zo SBM v Banskej Štiavnici. Najstaršou známou knižnicou tu bola farská knižnica z druhej polovice 15. storočia, ktorá sa pravdepodobne ako celok dostala do mestskej školy, zriadennej v roku 1528. Za najväčšiu a najvýznamnejšiu školskú knižnicu v období 18. – 20. storočia sa pokladá knižnica Baníckej a lesníckej akadémie, ktorá vznikla zlúčením viacerých knižníc. Po vzniku ČSR bola v roku 1919 prevezená do Maďarska a v súčasnosti sa nachádza v knižnici Technickej univerzity v Miskolci a v knižnici Vysokej školy lesníckej a drevárskej v Šoproni. Druhou najväčšou knižnicou v Banskej Štiavnici bola lyceálna knižnica, ktorá súvisela s dejinami evanjelickej cirkvi a novozaloženej mestskej latinskej školy v roku 1528. Príspevok analyzuje ich obsahovú skladbu a stručný prehľad ďalších

školských knižníc, ktoré pôsobili v Banskej Štiavnici počas celého historického obdobia do súčasnosti.

Do problematiky *dejín knižnice martin-ského gymnázia v rokoch 1867 – 1874* nás uvádza Mgr. Peter Sabov, riaditeľ odboru správy historických knižničných dokumentov a historických knižničných fondov SNK v Martine. Venuje sa problematike založenia, pôsobenia a zániku knižničnej zbierky. Jej základ tvoril dar od Turčianskeho Svätého Martina. Príspevok približuje aj niekoľko prameňov, ktoré je potrebné preskúmať na teoretické zrekonštruovanie knižnice martin-ského gymnázia a na vyjasnenie otázok súvisiacich s jej osudom.

Osudy fragmentov knižníc bansko-bystrického evanjelického a katolíckeho gymnázia spracoval na území mesta Banská Bystrica Mgr. Imrich Nagy z Katedry histórie FHV UMB v Banskej Bystrici, ktorý pracuje na skrátenej pracovný úväzok aj v ŠVK Banská Bystrica. Počas výskumu slovacikálnych tlačí 18. a 19. storočia na území Banskej Bystrice, ktorý zabezpečovala ŠVK Banská Bystrica, tu boli navštívené všetky inštitucionálne knižnice. Podrobnej analýze podrobuje aj fond Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice pri TU vo Zvolene, ktorá prevzala knižničný fond bývalej vedeckej knižnice vo Zvolene. Rozpoznávacím znakom počas pasportizácie boli provenienčné záznamy gymnázii v podobe pečiatok a rukopisu. Autor vo svojej štúdií uvádza jazykovú a obsahovú analýzu a presné počty zachovaných fragmentov.

Mgr. Iveta Fedorová z ŠVK Banská Bystrica načrtáva čiastočnú obsahovú a formálnu analýzu fondu knižnice biskupa *Gabriela Zerdaheľyiho* (1742 – 1813), ktorá je súčasťou Seminárnej knižnice. Vlastníkom knižnice je Rímskokatolícky biskupský úrad v Banskej Bystrici a jej správcom je ŠVK Banská Bystrica. Vo fonde knižnice sa nenachádza žiadna prvotlač. Najviac titulov pochádza z 18. storočia. Najpočetnejšie je zastúpená teologická tematika, nachádzajú sa tu však aj tituly s tematikou svetových dejín, dejín Uhorska, z odboru práva, filozofie, literatúry a obchodu.

Možnosťami vplyvu dokumentov chrudimskej knižnice na didakticko-reflexívnu tvorbu neznámeho slovenského humanistického básnika Ondreja Rochotského sa zaoberá príspevok Mgr. Angely Škovierovej zo Slavistického kabinetu SAV v Bratislave. V úvode stručne približuje život a básnickú tvorbu O. Rochotského, jeho krátke pôsobenie vo funkcii správcu školy v Chrudíme, kde sa neskôr oženil a usadil. Autorka analyzuje jeho spisovateľskú činnosť, ktorá práve tu nadobudla odbornejší charakter.

Obsahovú skladbu tlačí 16. storočia vo fondoch piaristických knižníc na Slovensku spracovala Mgr. Helena Saktorová, CSc., z NBÚ SNK v Martine. Odzrkadľujú záujem o reálne humanistické vedomosti a zodpovedajú charakteru piaristického duchovného pôsobenia. Dominuje v nich náboženská literatúra. Humanistický charakter je však dokumentovaný rozsiahlou filozofickou literatúrou, predovšetkým obdobia antiky, ale aj historickou literatúrou. V piaristických knižniciach sa zachovali aj diela gréckej a latinskej vzdelanosti, pôvodná literárna tvorba humanizmu a renesancie a i.

*Posledným príspevkom v zborníku je vyššie uvedené Mgr. Evy Augustínovej z NBÚ SNK v Martine na tému *Tlače 18. storočia z fondu**

*Seminárnej knižnice v Banskej Bystrici v pripravovanej Bibliografii tlačí 18. storočia z územia Slovenska. V úvode stručne informuje o výskumnej úlohe generálna báza slovacikálnych údajov Slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie, ktorej súčasťou je tematická výskumná úloha *Bibliografia tlačí 18. storočia z územia Slovenska*. Po stručnej histórii Seminárnej knižnice, ktorá vznikla pravdepodobne v roku 1802 a má významné miesto medzi historickými knižnicami v rámci heuristického výskumu na Slovensku, sa zamerala predovšetkým na bližšiu identifikáciu tlačí 18. storočia v jej fonde, vydaných na území Slovenska v nemeckom, maďarskom a slovenskom jazyku. Na záver zdôraznila, že všetky spomínané diela sa stanú súčasťou Súborného katalógu knižníc Slovenskej republiky a budú tak dostupné pre širokú verejnosť.*

Zborník príspevkov ponúka mnoho nových podnetov na výskum nielen v oblasti historických knižničných fondov, ale aj v odbore pedagogika, literatúra a v oblasti iných vedných odborov, ktoré sú v podobe knižných titulov zastúpené v jednotlivých školských knižničných zbierkach.

D. Šovčíková

KRONIKA

ZA PhDr. ĽUBOMÍROM LIPTÁKOM, DrSc.

Začiatkom poslednej dekády októbra 2003 dopísal poslednú kapitolu svojho vlastného života popredný slovenský historik, bývalý kolega, mimoriadne invenčný človek, vyznačujúci sa závideniahodnými myšlienkovými kombináciami, prekvapujúco sviežim a originálnym prístupom k bádaniu našej minulosti. Autor publikácie *Slovensko v 20. storočí*, ktorá po prvýkrát vyšla roku 1968 a v nezmenenej podobe opäť po tridsiatich rokoch, čo v slovenskej historickej spisbe nemá obdobu, navždy opustil scénu súčasnosti, ktorú s neopakovateľným nadhľadom, svojskou iróniou komentoval aj na stránkach časopisov a na televíznej obrazovke.

Lubomír Lipták vyštudoval žurnalistiku v Prahe a dlhý čas pracoval v Historickom ústave SAV v Bratislave. V čase tzv. normalizácie bol prinútený opustiť svoje materské pracovisko a dvadsať rokov bol pracovníkom Slovenského národného múzea. Napriek obmedzeným možnostiam prístupu k archívnym prameňom, zahraničnej literatúre a zákazu publikovať pod vlastným menom a zúčastňovať sa na zahraničných vedeckých podujatiach, s plnou vervou sa pustil do novej práce. Ako neskôr viackrát konštatoval, aj táto skúsenosť mu mnohé dala. Odrazilo sa to aj vo viacerých jeho originálnych historických esejách. Roku 1990 sa vrátil na svoje pôvodné pracovisko a venoval sa organizačnej, editorskej a výskumnej práci. Bol vedúcim a dušou viacerých vedeckých grantov, viedol Historický časopis, bol predsedom vedeckej rady ústavu a zapájal sa do medzinárodných projektov. Po odchode do dôchodku pokračoval v bádateľskej i publikačnej činnosti a na krátky čas sa stal pracovníkom Vojenského historického ústavu, kde publikoval podnetnú štúdiu o armáde a mestskej spoločnosti v medzivojnovom období. Lipták siahol po témach, ktoré svojou originalnosťou a spôsobom podania oslovovali aj širšie vrstvy slovenských vzdelancov. Okrem hospodárskych, sociálnych a politických dejín 20. storočia sa venoval ako jeden z prvých na Slovensku tzv. dejinám každodennosti. Bol spoluautorom viacerých kolektívnych prác a historických syntéz a jeho práce vychádzali aj vo francúzskom, nemeckom a anglickom jazyku. Citovať ich, by bolo v týchto súvislostiach zbytočné. K jeho sedemdesiatinám vydali jeho kolegovia a žiaci zborník vedeckých štúdií pod názvom *Historik v čase a priestore. Laudatio Lubomírovi Liptákovi*. Pripojená výberová bibliografia podáva jasný obraz o šírke jeho bádateľského záujmu.

Texty Lubomíra Liptáka mali svoje čaro nenapodobiteľnosti. Bol schopný nových uhlov pohľadu, svojských záverov a prekvapujúcich paralel, vynikajúcim štýlom a humorným podtónom zaujať aj tých, ktorí histórii venovali iba podružný záujem. Môj šesťdesiatročný švagor, ktorý žije vo Švajčiarsku a je stavebným inžinierom, mi nedávno povedal do telefónu: „Prečítal som si knihu Lubomíra Liptáka *Slovensko v 20. storočí* a konečne som pochopil súvislosti a paradoxy uplynulých desaťročí, ale aj súčasnosti.“ Myslím si, že si historik nemôže od laika väčšieho ocenenia želať. Lipták v záverečných fázach svojho života dostal viacero vysokých vyznamenaní. Ako prvý medzi historikmi prevzal *Cenu Dominika Tatarku* a z rúk prezidenta *Rad Ľ. Štúra II. triedy*.

Lubomír Lipták patril medzi najvýraznejšie a najinšpiratívnejšie postavy slovenskej historiografie posledných desaťročí. Bude nám chýbať. Česť jeho pamiatke!

V. Dangl

HISTORICKÉ VÝROČIA SLOVENSKEJ NÁRODNEJ RADY (1848 – 1918 – 1944 – 2003)

Pod názvom *Historické výročia Slovenskej národnej rady* zorganizovala Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici pod záštitou Pavla Hrušovského a v spolupráci s Ministerstvom kultúry SR slávnostný seminár. Podujatie bolo venované *155. výročiu prvej SNR (1848)*, *85. výročiu druhej SNR*, *60. výročiu ilegálnej SNR*, ale aj *10. výročiu NR SR*. Za účasti Rudolfa Schustera, prezidenta Slovenskej republiky, Pavla Hrušovského, predsedu Národnej rady SR, Ivana Gašparoviča a Jozefa Migaša, bývalých predsedov SNR a NR SR od roku 1989, súčasných poslancov SNR a NR SR i bývalých, si účastníci slávnostného seminára pripomenuli historické výročia nášho najvyššieho zákonodarného orgánu. Súčasťou podujatia bola aj prezentácia edičného titulu *Slovenská národná rada 1848 – 1918 – 1943 – 1993*, ktorú vydala ŠVK Banská Bystrica. Sústredila v nej najvýznamnejšie dokumenty viažuce sa k problematike SNR vydané na Slovensku, ale aj odborné príspevky, ktoré na seminári odzneli.

Svojím úvodným prejavom otvorila seminár riaditeľka knižnice PhDr. Oľga L a u k o v á. Pripomenula významné poslanie Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici, ktoré zabezpečuje ako partnerská knižnica Kancelárie Slovenskej národnej rady SR a v rámci národného bibliografického systému na Slovensku ako ústredné špecializované a koordinačné pracovisko pre národný odboj Slovákov a Slovenské národné povstanie. V týchto súvislostiach poukázala na poslanie knižnice, ktoré okrem vydavateľskej činnosti v rámci uvedenej oblasti spočíva aj v organizovaní kultúrnych a odborných podujatí.

Po jej vystúpení všetkých prítomných na pôde mesta privítal doc. Ing. Ján K r á l i k, CSc., primátor Banskej Bystrice. Vo svojom príhovore označil podujatie za mimoriadnu historickú udalosť. Zdôraznil, že aj keď Banská Bystrica často víta mnoho vzácných hostí, Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici sa podaril ojedinelý historický skutok – privítať naraz množstvo významných osobností slovenskej štátnosti. Vyslovil názor, že Banská Bystrica vo svojich dejinách bola už mnohokrát centrom mimoriadnych udalostí, miestom ideí budúcnosti a miestom skutkov s celonárodným dosahom, a preto je potešený, že seminár venovaný historickým výročiam SNR sa koná práve v tomto meste.

S pozdravným príhovorom vystúpil Rudolf S c h u s t e r, prezident Slovenskej republiky. O. i. sa vrátil vo svojich spomienkach práve k obdobiu revolučného novembra 1989, keď, hoci v krátkej, ale podľa jeho slov veľmi náročnej dobe, stál na čele Slovenskej národnej rady. Označil možnosť pôsobiť vo funkcii predsedu za česť práve v tej historickej dobe, keď sa rozhodovalo, či nežná revolúcia naozaj ostane nežnou. Prácu dočasného parlamentu, ktorý bol ustanovený po novembri 1989 označil za príkladnú pre súčasné politické strany, pretože aj napriek rozdielnosti politických názorov, dokázali sa zjednotiť na spoločnom záujme v prospech Slovenska. V závere navrhol vrátiť sa k pôvodnému historickému označeniu SNR. Vyslovil presvedčenie, že Slovensko v budúcnosti zohrá v rámci Európy pozitívnu úlohu.

Slávnostný príhovor k historickým výročiam SNR predniesol JUDr. Pavol H r u š o v s k ý, predseda Národnej rady Slovenskej republiky. Na úvod zdôraznil, že politika nepredstavuje len nástroj na riešenie technických problémov, ale aj napĺňanie princípov a prácu na dlhodobých cieľoch, ktoré nekončia ani s volebným obdobím, ani s príchodom a odchodom tých-ktých osôb či generácií. V politickej práci ide aj o udržanie a zveľaďovanie dedičstva, ktoré sme dostali, a ktoré máme odovzdať aj ďalej.

Vyslovil názor, že Slovenská národná rada, ako jedna zo základných zložiek rozdelenia moci v demokracii, je inštitúciou, prostredníctvom ktorej sa najpriamejšie prejavuje vôľa národa. Vo svojom zakladateľskom akte navyše symbolizuje vystúpenie Slovákov na scéne európskych a svetových dejín. Ide o akt, v ktorom sa slovenský národ predstavil ako sebauvedomovacie spoločenstvo. Éra rokov 1848 – 1849, teda éra tzv. meruôsmych rokov, nie je iba predmetom spomienok Slovákov. Išlo o obdobie celoeurópskeho pohybu. Na revolučné vrenie týchto rokov možno pozeráť s istým kritickým odstupom. O jednom však svedčí jasne. Slovensko už vtedy patrilo medzi európske národy, vyvíjalo podobné snahy ako oni, prežívalo podobné osudy, podobné nádeje, aj sklamania.

Zdôraznil, že Slovensko nikdy nestratilo kontakt s celoeurópskym dianím. Napriek nepriazni historického osudu Slováci dokázali vystúpiť a artikulovať svoje požiadavky v prítomnosti svojich bližších, aj vzdialenejších európskych susedov. Neskoršie opakované snahy Slovenska o sebaurčenie a založenie vlastného parlamentu sa už odohrávali vo svetle toho prvého zakladateľského aktu, a aj keď sa tento prvý pokus neskončil úspechom, bol príspevkom k našim dejinám a nášmu sebauvedomeniu, na ktoré už nebolo možné zabudnúť.

Pokračoval názorom, že slovenské dejiny až po dnešok neboli len dejinami konania v dokonalej zhode. Slováci sa dostávali do rôznych sporov navonok aj medzi sebou, čo bolo zrejme pri každom významnom medzníku našich národných dejín. Ale prirodzená túžba po živote v slobodnom spoločenstve, ktoré chce samorozhodovať o svojej budúcnosti, sa vždy nanovo prejavila. Návrat do Európy je pre Slovensko návrat tam, kde v skutočnosti vždy vo svojej historickej existencii patrilo, aj keď donedávna sa niektorí pokúšali začleniť nás do iných priestorov, o čosi ďalej na východ.

Zdôraznil, že falšovanie národných dejín bolo nástrojom aj dôsledkom týchto snáh a máme dôvod už len vďaka spomínať na to, že tieto pokusy sú definitívne minulosťou. Aj toto obdobie by malo byť súčasťou našej historickej skúsenosti, a treba si ho pripomínať práve preto, aby sa už nikdy neopakovalo. Práve história Slovenskej národnej rady dokumentuje, že osud nebol vždy Slovákom priateľsky naklonený. Nebola to natolko nesvornosť, ktorá bola, ako sa to často zdôrazňuje, našou národnou nerestou. Išlo skôr o dlhodobé zakorenené presvedčenie, že na našich rozhodnutiach záleží až v druhom rade, a dôležité je predovšetkým to, o čom rozhodujú iní, inde. Budapešť, Viedeň, Praha, neskôr žiaľ aj Moskva, boli miesta, kde sa predovšetkým upierali naše pohľady, kam leteli naše nádeje a odkiaľ celkom zákonite prichádzali aj sklamania.

Vyzval slovenskú spoločnosť, aby predchádzala mylným očakávaniam i následnému sklamaniu, ktoré neraz plodí radikalizmus a obnovila vedomie vlastnej hodnoty. Konštituovanie moderného slovenského národa, by sme nemali vidieť, alebo chápať len ako náhodný súpis udalostí. K tejto udalosti by sme mali pristupovať so snahou pochopiť zmysel. Nie ako predurčený výsledok behu dejín, ale ako odkaz, ktorým je nutné riadiť a inšpirovať naše dnešné slobodné rozhodovanie. Naše národné dejiny musíme prestať chápať ako sériu nesúvisiacich aktov, ktorými sa popiera to, čo sa urobilo predtým. Ak je národ naozaj spoločná história, spoločná historická pamäť, potom musí naša minulosť predstavovať okrem prerušenia sporov aj kontinuitu a jednotu.

Na záver zdôraznil, že slovenský národ nemá dôvod len na pocit krivdy, ale sme dlžní v rámci medzinárodného spoločenstva prispievať síce malým, ale predsa len zmysluplným dielom k snahám, aby bol svet znesiteľnejším, hoci zďaleka nie dokonalým miestom pre život. Má-

me teda povinnosť a predpoklady na to, aby sme k nadchádzajúcim historickým úlohám pristupovali ako dospelý národ. Aj za to vďačíme našim národným zakladateľom.

Svoje pôsobenie na čele najvyššieho zákonodarného orgánu Slovenskej republiky zhodnotili doc. JUDr. Ivan G a š p a r o v i č, CSc., a doc. PhDr. Jozef M i g a š, CSc. Pôsobenie na čele slovenského parlamentu označili za čas, keď sa tvorili dejiny Slovenska, ktoré nás mali zapísať a aj nás zapísali do veľkej histórie Európy. Vz dali hold Štúrovi, Hurbanovi a Hodžovi, ktorí svojím zánietením dokázali zjednotiť slovenský národ v mene veľkej národnej idey.

Založenie, pôsobenie, význam i rôznorodosť pohľadov na funkciu a úlohy Slovenskej národnej rady v rôznych historických obdobiach analyzuje na pozadí formovania slovenského národa príspevok *Slovenská národná rada v kontexte národných dejín*, ktorý spracoval PhDr. Stanislav Sikora, CSc., z *Historického ústavu SAV v Bratislave*. Charakterizuje SNR ako zlatú niť, ktorá sa vinie modernými slovenskými dejinami od dôb vystúpenia štúrovcov v rokoch 1848 – 1849, cez obdobie po rakúsko-uhorskom vyrovaní v roku 1867 a rok 1914, v ktorom myšlienka ustanoviť SNR neprekročila rámec priprav. Hodnotí krátke pôsobenie druhej SNR v rokoch 1918 – 1919, ktorá v dôsledku neskúsenosti a nerozhodnosti pri formovaní základných stanovísk nedokázala naplniť svoje politické ambície, ale prispela k vzniku unitárnej formy nového česko-slovenského štátu. Dočasné pozitívne funkcie taktického variantu čechoslovakizmu sa tak postupne stávali politickým a ideologickým nástrojom diskriminácie slovenského národa v ČSR a živnou pôdou pre autonomistické snahy časti slovenskej reprezentácie. Napriek tomu, že vojnová Slovenská republika priniesla určitú formu emancipácie slovenského národa, v dôsledku nedemokratického politického režimu a spoluprácou s nacistickým Nemeckom šla ruka v ruke aj jej kompromitácia.

Založenie v poradí tretej SNR v roku 1943 a jej pôsobenie počas SNP v ilegálite hodnotí ako výsledok zjednotenia domáceho odboja za odstránenie nacistického nemeckého diktátu a deklaráciu za pripojenie k spojeneckým národom. Vyvrcholilo koncom mája roku 1945 návrhom SNR na federatívne štátprávne usporiadanie Československa na národnom princípe. Bol to však jeden z posledných úspešných prejavov právomoci slovenských národných orgánov do roku 1968, pretože pre celú ich nasledujúcu aktivitu bola charakteristická servilnosť voči nastupujúcej moci komunistov.

Obdobie rokov 1968 – 1969 charakterizuje ako snahu SNR schváliť viacero významných zákonov, ktoré mali napraviť jej stratenú politickú autoritu. Avšak nastolenie politického systému sovietskeho typu do novembra 1989 nedovolilo ich politické i spoločenské uplatnenie.

V závere svojho príspevku prirovnáva pôsobenie SNR v slovenských dejinách k bájnemu vtákovi Fénixovi, ktorý stále vstáva z popola a s novou silou začína plniť svoje nezastúpiteľné úlohy.

Príspevok na tému *Prvá Slovenská národná rada (1848 – 1849)* predniesol PhDr. Milan Podrimavský, CSc., z *Historického ústavu SAV v Bratislave*. Zdôraznil, že v historickej spisbe sú v podstate spracované všetky relevantné otázky, ktoré súvisia s pôsobením Slovenskej národnej rady vo funkcii národnopolitického orgánu v rokoch 1848 – 1849. Týka sa to problematiky jej činnosti v oblasti politickej, vojenskej, organizačnej, propagačnej a národno-uvedomovacej. Na základe týchto poznatkov a predovšetkým analýzy dokumentov, ktoré SNR vydala, sa rozhodol zdôrazniť niektoré dominantné prvky v ich obsahu, pretože významnou mierou charakterizovali ideovú a programovú orientáciu celého národnoemancipačného pohybu a tvorili osnovnú súčasť ďalšieho procesu genézy modernej slovenskej politiky.

Zdôraznil, že práve s národnopolitickým pohybom revolučných rokov 1848 – 1849 sa spája zrod prvej slovenskej politickej reprezentácie, ktorá stála na čele národných snáh v jednom z kľúčových období dejinného vývinu. V tomto zmysle chápu SNR ako nezastúpiteľný symbol národnej identity nielen pokolenia súčasníkov, ale vnímať ho budú aj príslušníci ďalších generácií politikov, verejných a kultúrnych dejateľov.

Vo vystúpení *Dr. Miloša Kovačku, PhD., riaditeľa Národného bibliografického ústavu SNK v Martine* pod názvom *Tri hymnologické eseje* zarezonovala netradičná a zaujímavá problematika zrodu troch hymnických piesní (Tomášik a *Hej rodáci – Hej, Slované – Hej Slováci*, Matúšku *Ponad Tatrou – Nad Tatrou sa blýska* a Kuzmányho *Sláva šľachetným – dobre známu Kto za pravdu horí*.) Objasnil osudy ich vzniku, ktoré sú si navzájom podobné. Navzval ich slovenské cantica anticorum, hymnami slovenského vzopätia za reč a národ v rokoch 1848/49, ktoré dodávali mnohým statočnosti. Boli svedomím, ktoré dávalo na vedomie prízemnosť tej triedy človečenstva, do ktorej sa i dnes zaraďujeme malosťou, slabosťou a poklonnosťou.

Príspevok na tému *Úsilie slovenských politikov o konštituovanie SNR v predvojnových mesiacoch roku 1914* prezentoval *PhDr. Miroslav Pekník, CSc., riaditeľ Ústavu politických vied SAV v Bratislave*. Analyzoval pokusy o založenie Slovenskej národnej rady v predvojnových mesiacoch roku 1914, v období nástupu novej generácie slovenských politikov. Ich politickú aktivitu označil za vyššiu kvalitu slovenskej politiky so snahou o hľadanie nových ciest svojho organizačného a politického smerovania. Zdôraznil, že hoci rozdielne stranické, ideové, ale aj osobné záujmy slovenských politikov a ich nechota konštruktívne hľadať spoločnú platformu spolupráce, škodili slovenskej politike a zoslabovali jej akcieschopnosť, zostávajú snahy časti slovenských politikov o spoločný postup pri presadzovaní národných záujmov trvalým dôkazom zrelosti ich politického myslenia a konania.

Niekoľko pohľadov na vznik Slovenskej národnej rady v roku 1918 prezentoval vo svojom vystúpení *PhDr. Marián Hronský, DrSc., z Vojenského historického ústavu v Bratislave*. Obdobie pôsobenia politickej reprezentácie počas prvej svetovej vojny charakterizoval ako náročné, poznamenané zložitou objektívnou situáciou. Zdôraznil, že martinské vedenie národnej strany muselo vo všetkých svojich iniciatívach a krokoch vychádzať z poznania výnimočných uhorských pomerov a zákonov v čase vojny, ktoré pod hrozbou prísnych potihov nedovoľovali ani organizovanie masových zhromaždení politických strán, neumožňovali pracovať demokratickými legislatívnymi spôsobmi.

PhDr. Xénia Šuchová, CSc., z Historického ústavu SAV, sa venovala *problematike politickej reprezentácie druhej SNR (1918 – 1919)*, ktorá napriek tomu, že nemala reálnu silu, disponovala veľkou morálnou autoritou, čo pre súčasnú politickú reprezentáciu predstavuje trvalý odkaz.

Z plejády osobností predstavených v príspevku označila každého za individualitu s nespochybniteľnými kvalitami. Charakterizovaní boli zaujímavými a často pohnutými životnými osudmi. Politickej angažovanosti za Uhorska obetovali súkromný aj rodinný život, zaplatili za ňu nenaplnenou profesionálnou kariérou. Aj napriek tomu, že len niektorí z nich sa stali osobnosťami politiky v tom pravom slova zmysle.

PhDr. Pavol Šimunič, CSc., riaditeľ odboru múzeí, galérií a knižníc Ministerstva kultúry SR, prezentoval vývoj *povsťaleckej Slovenskej národnej rady*. Poukázal na to, že v hlbkej illegality, počas fašistickej expanzie, tvorila nový politický systém Slovenska, napĺňala ambície svojich predchodkyň a stala sa skutočnou zákonodarnou, vládnu a výkonnou mocou na povsťaleckom území. Počas svojho takmer dvojmesačného pôsobenia nielenže naplnila, ale v mnohom aj prekročila tie ambície, ktoré si kládla, alebo skôr doba kládla všetkým jej predchodkyňam. O. i. vybuodovala základy politického systému, všestranne demokratickejšieho ako politický systém SR v rokoch 1939 – 1945. Pod jej vedením sa Slovensko stalo aktívnou zložkou protihitlerovskej koalície a víťazným štátom druhej svetovej vojny.

Sté výročie narodenia *Ladislava Novomeského – podpredsedu povsťaleckej SNR* z roku 1944 si svojím vystúpením pripomenula *PaedDr. Jana Borguľová z Literárneho a hudobného múzea – ŠVK v Banskej Bystrici*. Na jeho počesť bude v mesiaci november vyhlásený rok 2004 za Rok Ladislava Novomeského. V úvode citovala list Ladislava Balleka, predsedu Spoločnosti Ladislava Novomeského (27. 12. 1904 – 4. 9. 1976). Označil ho za jednu z najväčších

osobností slovenskej kultúry 20. storočia, ktorý svojimi činmi prerástol stredoeurópsky priestor. Bol nezvyčajne nadaným básnikom, prekladaným a uznávaným vo svete, nevšedným publicistom, ale aj aktívnym antifašistom, členom ilegálnej, pôvstaleckej a povojnovej Slovenskej národnej rady, predsedom Matice slovenskej, Spolku slovenských spisovateľov a Slovenskej akadémie vied a umení.

Záver seminára patrilo autorkám publikácie *Slovenská národná rada 1848 – 1918 – 1943 – 1993* (Fedorová, Iveta – Hružová, Mária – Šváčová, Soňa), do ktorej svojím úvodným slovom prispel JUDr. Pavol H r u š o v s k ý, predseda Národnej rady SR a doc. PhDr. Rudolf Ch m e l, DrSc., minister kultúry SR. Publikácia vyšla s finančným príspevom Národnej rady SR, Ministerstva kultúry SR a Štátneho fondu PRO SLOVAKIA. Je rozdelená na dve základné časti – výberovú bibliografiu a súbor príspevkov zo slávnostného seminára. Výberová bibliografia obsahuje 1 850 bibliografických záznamov, registruje významovo najdôležitejšie tlačenné dokumenty vzťahujúce sa na uvedené obdobia. Významným prínosom je obrazová príloha s fotografiami hlavných predstaviteľov, významných dejinných dokumentov a sídel Slovenskej národnej rady.

Ambíciou publikácie, ale aj celého podujatia, nebola len snaha osláviť jubilejné výročia. Bol to predovšetkým príspevok k obohateniu historického výskumu a celého fondu vedeckého poznania o Slovenskej národnej rade a dejinách slovenského národa vôbec.

Patrí vďaka a uznanie nielen odborníkom významných celoslovenských vedeckých a spoločenských inštitúcií, ale aj slovenskej politickej reprezentácii, ktorá svojou vrcholnou účasťou na podujatí vzdala hold a vyjadrila svoju úctu. Úctu a uznanie nielen Slovenskej národnej rade ako najvyššej politickej reprezentantke, ale všetkým generáciám, ktoré sa pričínili v rámci dejinnej cesty slovenského národa o to, že dnes stojíme hrdó a sebedôme pred bránou, ktorá smeruje do spoločnosti európskych národov túžiacich po slobode.

D. Šovčíková

SOVĚTIZACE ARMÁD STŘEDNÍ A JIHOVÝCHODNÍ EVROPY PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

Pod týmto názvom sa v dňoch 12. – 13. novembra 2003 uskutočnila v priestoroch Vojenskej akadémie v Brne medzinárodná vedecká konferencia, ktorú usporiadala katedra sociálnych vied akadémie v spolupráci s katedrou vojenských dejín Inštitútu humanitných vied Akadémie národnej obrany vo Varšave, ako aj Vojenským historickým ústavom v Prahe.

Účastníkov konferencie privítal dekan veliteľskej a štábnej fakulty VA v Brne plk. gšt. doc. Ing. Jiří Gajdošík, CSc. Vo svojom vystúpení zdôraznil význam takýchto podujatí pre vzájomné oboznámenie sa s výsledkami vedeckého výskumu „ne príliš šťastné“ etapy historického vývoja štátov strednej a juhovýchodnej Európy a ich armád. Súčasne podčiarkol, že úlohou historiografie je nielen skúmať a objasňovať historické javy a procesy, ale aj vyvodzovať z nich ponaučenia pre súčasnosť a budúcnosť.

V bloku úvodných referátov vystúpil ako prvý PhDr. Jiří Pernes, CSc., z Ústavu súdobých dejín Akadémie vied Českej republiky v Prahe s referátom *Sovietizácia československej spoločnosti po roku 1945*. Upozornil, že sovietaizácia znamenala pre ČSR tak plné začlenenie do sovietskeho bloku, ako aj všestranné podriadenie veľmocenským záujmom Moskvy. V tomto

kontexte potom analyzoval, a to v medzinárodnej i vnútro politickej rovine, objektívne a subjektívne podmienky procesu sovielizácie ČSR od skončenia druhej svetovej vojny do polovice 50. rokov.

Referátom *Indoktrinácia vo vojenskej výchove a vzdelávaní poľskej armády* sa prezentoval prof. Dr. hab. Janusz Odziemowski z Akadémie národnej obrany vo Varšave (pojmom indoktrinácia, ako z jeho vystúpenia vyplynulo, poľská historiografia označuje proces sovielizácie, ktorý začal už vznikom poľského vojska v ZSSR v roku 1943). Poukázal na skutočnosť, že prudkosť indoktrinácie po skončení vojny, spojená s veľkým počtom sovietskych dôstojníkov vo veliteľskom zbore, znamenala, že poľská armáda sa sovielizovala podstatne skôr, ako iné armády východného bloku už v roku 1946. Hlboká indoktrinácia síce zasiahla celý armádny mechanizmus, ale nie vždy a vo všetkom prinášala žiadaný efekt. Poľská armáda si udržala niektoré tradičné prvky (napr. rovnošatu), komunisti armáde nikdy celkom nedôverovali. Ako príklad prof. Odziemowski spomenul udalosti v Poznani na jeseň 1956. Vojakov nasadených proti civilnému obyvateľstvu velenie informovalo, že ide o povstanie nemeckej menšiny, ktorá chce pripojiť Poznaň k Nemecku.

PhDr. Jiří Bílek, CSc., z Vojenského historického ústavu v Prahe sa vo svojom referáte zamerával na *Hlavné smery sovielizácie československej armády*. Konštatoval, že do roku 1989 o spracovanie tejto problematiky nebol záujem a po páde komunistického režimu sa pozornosť sústredila na iné témy, pričom osobitný problém predstavuje malý počet vojenských historikov s orientáciou na najnovšie dejiny. V ďalšom sa sústredil na zodpovedanie dvoch otázok: do akej miery mohol ZSSR ovplyvňovať výstavbu československej armády a do akej miery sa podarilo do armády implantovať sovietsky vzor. Vyslovil názor, že aj československá armáda bola sovielizovaná viac-menej formálne. Dokumentoval to najmä na jej vývoji v polovici 60. rokov, ktorý si po príchode okupačných vojsk vynútil jej resovielizáciu.

Práve tieto otázky riešil doc. Mgr. Sylvestr Chrastil, PhD., z Vojenskej akadémie v Brne v referáte *Resovielizácia československej armády v sedemdesiatych rokoch*. V úvode zdôraznil, že nová vlna sovielizácie armády predstavovala integrálnu súčasť reinštalácie sovietskeho modelu socializmu známej ako „normalizácia“. Na rozdiel od prvej vlny, ktorej cieľom bola výstavba armády tzv. socialistického typu, v druhej vlne išlo o obnovenie jej socialistického charakteru. Referent sa pokúsil o porovnanie obidvoch etáp sovielizácie a dospel k záveru o podobnosti jednotlivých aspektov a procesov.

Blok prihlásených referátov otvoril prof. Dr. hab. Stanislav Jaczynski z Akadémie národnej obrany vo Varšave referátom *Represie dôstojníckeho zboru poľskej armády v rokoch 1945 – 1956*. Sústredil sa v ňom na súvislosti a dôsledky presadzovania názoru, že najmä predvojnoví dôstojníci boli prekážkou revolučného vývoja vojska. V tejto súvislosti uviedol aj štatistické údaje o represiaciach dôstojníkov, ktoré boli motivované politicky. Okrem iného podčiarkol, že spravodajské orgány poľskej armády do roku 1956 zaistili viac ako 16 000 osôb.

Referát Dr. Ing. Dietra Hienzeho, súkromného vojenského historika z Drážďan, sa zaoberal *Vývojom ozbrojených síl východného Nemecka v rokoch 1948 – 1956*. Referent predovšetkým upozornil, že vývoj východonemeckej armády sa celkom odlišoval od vývoja ostatných armád východného bloku, a že nie je možné hovoriť o jej sovielizácii. Hlavným dôvodom je skutočnosť, že táto armáda bola od začiatku plne pod kontrolou komunistov a velenia sovietskych vojsk dislokovaných vo východnom Nemecku. V ďalšom podrobne analyzoval čiastkové etapy vývoja východonemeckej armády v sledovanom období.

S referátom *Úloha obranného spravodajstva a jeho vedúcich činiteľov Bedřicha Reicina a Karla Vaša pri presadzovaní sovietskeho vplyvu v čs. armáde v rokoch 1945 – 1948* vystúpil doc. Dr. František Hanzlík, CSc., z Vysokej vojenskej školy pozemného vojska vo Vyškove. V úvode stručne charakterizoval obe osoby z hľadiska ich činnosti v 1. čs. armádnom zbore v ZSSR. Potom ilustroval, ako nezávisle od roku 1945 pôsobili v prospech sovietskych

spravodajských služieb. Zdôraznil, že boli kľúčovými osobami pri postupnom prehlbovaní sovietskeho vplyvu na vývoj čs. armády; významne prispeli aj k paralyzovaniu akcieschopnosti jej veliteľského zboru v zápase o demokratický vývoj ČSR.

Na tému *Uplatňovanie sovietskeho vplyvu v podmienkach čs. vojenského zdravotníctva do roku 1951* odznel referát doc. PhDr. Františka Dohnala, CSc., z Vojenskej lekárskej akadémie v Hradci Králové. Do obsahu pojmu sovielizácie zdravotníctva zahrnul prijímanie sovietskeho vzoru a jeho rigorózne uplatňovanie v organizačnej, politickej a ideologickej oblasti, ako aj v oblasti medicínskych (biologických) vied, personálnej výstavby, školstva a odbornej prípravy zdravotníckych kádrov. Pozornosť venoval tzv. nositeľom sovietskeho vplyvu, osobitne MUDr. Josefovi Škvařilovi, ktorý po skončení vojny pôsobil v najvyšších funkciách vojenskej zdravotníckej správy. Ako jeden z konkrétnych prípadov aplikovania sovietskeho vzoru spomenul vznik Vojenskej lekárskej akadémie v roku 1951 a existenciu Zdravotníckeho učilišťa v Ružomberku v rokoch 1956 – 1959.

PhDr. Jan Kalous z Ústavu dokumentácie a vyšetrovania zločinov komunizmu v Prahe si pripravil príspevok s názvom *Polská armáda a jičínsky incident v auguste 1968*. Priblížil v ňom epizódu, keď opitý príslušník poľskej okupačnej armády striedal v Jičine do skupiny miestnych obyvateľov, ktorej výsledkom boli dvaja mŕtvi a sedem zranených osôb.

Referát s názvom *Unifikácia výzbroje čs. armády a jej vplyv na zbrojný priemysel na Slovensku na začiatku 50. rokov* predniesol PhDr. Jan Štaigl, CSc. z Vojenského historického ústavu v Bratislave. Po stručnom objasnení vývoja názorov na unifikáciu vojenského materiálu československej a sovietskej armády po skončení druhej svetovej vojny, zameral sa na analýzu slovenských aspektov rozvoja zbrojnej výroby v čase tzv. zbrojnej trojročnice. Pozornosť sústredil predovšetkým na súvislosti spojené so zavádzaním výroby zbraní a bojovej techniky na základe sovietskych licencií a s výstavbou nových zbrojných prevádzok na Slovensku.

Predmetom záujmu doc. PhDr. Václava Vondráška, CSc., z Vojenskej akadémie v Brne boli *Niektoré otázky činnosti KSČ v armáde po roku 1945*. Upriamil sa najmä na zhodnotenie vplyvu KSČ pri vytváraní priestoru na pôsobenie sovietskych vojenských poradcov bezprostredne po skončení druhej svetovej vojny, problémov politického zápasu o armádu pred februárom 1948 a úsilia KSČ o ovládnutie armády po štátnom a mocenskom prevrate.

Druhý deň konferencie začal zaujímavým referátom v anglickom jazyku prof. Dr. Mihai Macuc z Inštitútu politických a obranných štúdií a vojenskej histórie v Bukurešti. Najskôr prezentoval aktivity tohto pracoviska v posledných rokoch a potom sa venoval problematike *Sovielizácie Rumunska a jeho ozbrojených síl*. Podčiarkol, že proces preberania moci komunistami mal ako v Rumunsku, tak v ďalších satelitných krajinách, tri rovnaké fázy: 1) vytvorenie širokej vládnej koalície politických strán na základe ich dobrovoľnej účasti na moci; 2) nahradenie tejto koalície tzv. falošnou koalíciou, vytvorenou z „demokratizovaných“ strán, ktoré v skutočnosti len prislúchovali komunistom; a 3) vlastné preberanie moci komunistami pomocou týchto koalícií. V tejto súvislosti ukázal aj niektoré osobitosti vnútropolitického vývoja v Rumunsku ovplyvnené od roku 1945 najmä prítomnosťou Červenej armády.

Na tému *Osvetová služba 1. československého armádneho zboru a volynskí Česi* vystúpil doc. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc., z Pedagogickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne. Vo svojom príspevku sa sústredil na objasnenie snáh o prevýchovu týchto príslušníkov jednotky v dôsledku kritického vzťahu väčšiny z nich ku komunistickému režimu v Sovietskom zväze a k československej vojenskej správe.

PhDr. Vladimír Pilát, CSc., z Vojenského historického ústavu v Prahe, predniesol referát *Karibská kríza a schopnosť československého vojnového priemyslu*. Pokúsil sa v ňom dať odpoveď na hypotetickú otázku, či bol zbrojný priemysel pripravený na možnosť začatia vojnového konfliktu. Na základe archívnych materiálov Vojenskej komisie obrany ÚV KSČ analyzoval predovšetkým problémy spojené s prechodom mierovej výroby na vojnovú. Okrem iných

záverov konštatoval, že nebola vyriešená otázka zásobovania armády materiálom v čase od spotrebovania existujúcich zásob do dodania nových výrobkov. Velenie armády tak nemalo zabezpečenú náhradu jeho nenávratných vojnových strát ani krytie požiadaviek dozbrojenia v počiatočnom období vojny.

V poslednom bloku konferencie sa úspešne predstavili zástupcovia mladej generácie českých historikov. Mgr. Pavel Salák, z Právnickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne, sa vo svojom príspevku sústredil na *Právny rámec vojenských výpomocí po roku 1945*, a to bezpečnostných a pracovných, ako aj pri živelných pohromách. Vystúpenie Bc. Richarda Sichu z Ministerstva obrany Českej republiky prinieslo analýzu *Zabezpečenia dočasného pobytu sovietskych vojsk na území Československa* z hľadiska právnych aspektov, ktoré sa odvíjali od základných zmlúv medzi ČSSR a ZSSR po auguste 1968. Jeho kolega Mgr. Tomáš Andrejsek sa napokon prezentoval zaujímavou analýzou otázok *Medzinárodno-právnej regulácie činnosti Varšavskej zmluvy*. Okrem iného upozornil, že v zmluvných dokumentoch paktu neboli definované pravidlá pre jeho činnosť v čase vojny. Vyslovil názor, že konkrétne otázky vojnovej spolupráce členských štátov zrejme riešili bilaterálne zmluvy.

Konferenciu uzatvoril doc. Mgr. Sylvestr Chrastil, PhD. Konštatoval, že splnila ciele stanovené organizátormi a prispela k prehĺbeniu poznania o procese sovielizácie ozbrojených síl bývalých členských štátov Varšavskej zmluvy. Súčasne však nastolila aj nové otázky, ktoré vyzývajú historikov k ešte intenzívnejšiemu výskumu málo známych alebo skreslene interpretovaných stránok povojnových dejín strednej Európy. S prednesenými i neprednesenými príspevkami sa historická obec i široká verejnosť bude môcť oboznámiť v pripravovanom zborníku.

J. Štaigl

NÁVŠTEVA ÚRADU PRE VOJENSKÉ HISTORICKÉ VÝSKUMY V POSTUPIME

V dňoch 12. – 13. novembra 2003 riaditeľ Vojenského historického ústavu v Bratislave, plk. v. z. doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc., s vedúcim vedecko-výskumného oddelenia Odboru vojenskohistorických výskumov VHÚ mjr. Mgr. Miloslavom Čaplovičom, PhD., navštívili Úrad pre vojenské historické výskumy (*Militärgeschichtliches Forschungsamt*, ďalej aj MGFA) v Postupime v Spolkovej republike Nemecko. Návšteva sa uskutočnila na základe plánu dvojstranných zahraničných bilaterálnych aktivít vo vedecko-výskumnej oblasti; na žiadosť nemeckej strany.

Na prvý deň návštevy pripravila nemecká strana pre slovenskú delegáciu bohatý pracovný program, ktorý sa začal prijatím u riaditeľa Úradu, námorného kapitána Dr. Jörga Dupplera. Po spoločnom fotografovaní riaditeľ MGFA informoval slovenských partnerov o mieste a poslaní tohto vojenskohistorického pracoviska v rámci Bundeswehru, ako aj o jeho širšom celospoločenskom postavení v SRN. Konkrétne sa vo svojom vystúpení venoval hlavným úlohám, organizačnej štruktúre a financovaní MGFA, ďalej ťažiskám jeho činnosti vo vedecko-výskumnej oblasti a publikačným výsledkom, či zodpovednosti pracoviska za historické vzdelávanie príslušníkov Bundeswehru a informovanie verejnosti. Riaditeľ oboznámil slovenskú stranu okrem iného s tým, že Úrad pre vojenské historické výskumy bol založený v roku 1957

vo Freiburgu, kde pôsobil 37 rokov. V roku 1994 bol premiestnený z Freiburgu do priestorov Villy Ingenheim v Postupime, kde do zjednotenia Nemecka v roku 1990 bolo vojensko-historické pracovisko Národnej ľudovej armády (Nationale Volksarmee – NVA) Nemeckej demokratickej republiky (ďalej NDR). MGFA patrí k jedným z najväčších a najmodernejších vedeckých ústavov v SRN, ktorý zároveň disponuje aj najväčšou historickou knižnicou. Riaditeľ Úradu v tejto súvislosti konštatoval, že kým vo Freiburgu bola len jedna univerzita, v Postupime a blízkom Berlíne sa pracovisko dostalo do širokého vedeckého a univerzitného okolia. Po takmer desaťročnej činnosti na novom pôsobisku, sa MGFA stalo jeho integrálnou súčasťou a zároveň malým mostom k širokej verejnosti. Úrad má 110 zamestnancov, z ktorých dve tretiny tvoria dôstojníci a jednu tretinu civilní akademici a vedci. Z uvedeného počtu je 35 vedeckých pracovníkov, zväčša promovovaných historikov. Povinný pracovný čas je pre všetkých stanovený od 9.00 do 15.00 hod., pričom si každý musí odpracovať 40 hodín týždenne. Hlavné poslanie MGFA realizuje formou vedeckých projektov a úloh, historického vzdelávania a vedeckých štúdií, ako aj informovaním verejnosti. Návrh vedeckého projektu, resp. úlohy vypracúvajú pracovníci Úradu, ktorý potom odobruje Ministerstvo obrany SRN; pričom tam vládne duch vedeckej slobody bádania, takže výstupy vôbec nemusia odôvodňovať.

Riaditeľ Úradu pre vojenské historické výskumy ďalej v stručnosti načrtol jeho organizačnú štruktúru a výskumný profil. Organizačne ho tvorí *Oddelenie výskumu, Oddelenie vzdelávania, informácií a odborného štúdia* (bádania), ďalej *Štátna skupina, Správa útvarov* (administratíva), *Skupina na podporu športu a Redakcia MGFA*. Okrem toho v priamej odbornej podradenosti Úradu je *Vojenské historické múzeum* (Militärhistorisches Museum) v Drážďanoch, na čele ktorého v súčasnosti stojí fregátny kapitán Dr. Thomas Eugen Scheerer a taktiež *Vojenské letecké múzeum Spolkovej armády* (Luftwaffenmuseum der Bundeswehr) v Berlíne – Gatowe, ktoré vedie major Dr. Harald Potempa. Obe vojenské múzejné inštitúcie majú dovedna okolo 140 zamestnancov.

V závere prijatia u riaditeľa MGFA obe strany prerokovali možnosti ďalšieho prehĺbenia bilaterálnej spolupráce vo vedecko-výskumnej oblasti medzi partnerskými inštitúciami, ako aj návrh *Protokolu medzi VHÚ Bratislava a MGFA Postupim o spolupráci v oblasti vojenských dejín*, ktorý predložila slovenská delegácia. Nemecká strana vyjadrila presvedčenie, že po podrobnom preštudovaní obsahu *Protokolu* a jeho posúdení na Spolkovom ministerstve obrany, by nič nemalo brániť, aby bol podpísaný z úrovne riaditeľov oboch vojensko-historických pracovísk na najbližšom stretnutí v roku 2004.

* * * * *

Dopoludňajší program v Postupime pokračoval prijatím u vedúcej knižnice a odbornoinformačného strediska MGFA Dr. Annette Penkertovej, ktorá slovenskú delegáciu oboznámila s jej štruktúrou, jednotlivými pracoviskami, rozsahom knižničného fondu, ako aj spôsobom získavania nových prírastkov, ich spracovania a sprístupnenia odbornej i širšej verejnosti. Na uvedenom stretnutí sa dohodla konkrétna recipročná výmena vojensko-historických vedeckých a odborných publikácií a časopisov.

Po pracovnom obede, ktorého sa za nemeckú stranu zúčastnil vedúci Oddelenia vzdelávania, informácií a odborného štúdia MGFA, plukovník Dr. Hans Gotthard Ehlert a pobočník riaditeľa, kapitán Mgr. Christian Stachelbeck (mimochodom sprevádzal delegáciu VHÚ Bratislava v priebehu celej návštevy), nasledovalo stretnutie s vedúcou Oddelenia výskumu MGFA, profesorkou Beatrice Heuserovou, ktorá patrí k najlepším odborníkom na dejiny Severoatlantickej aliancie. Slovenských partnerov v stručnosti oboznámila s „misiou“ pracoviska od jeho vzniku v roku 1957, ich ponímaním predmetu skúmania vojenských dejín, štruktúrou Oddelenia profilovaného do štyroch výskumných oblastí, ďalej tiež s najnovšími

výsledkami publikačnej činnosti, obsahom vedeckého časopisu *Militärgeschichtliche Zeitschrift*, ako aj s formou jeho vydávania. Riaditeľ VHÚ doc. Jozef Bystrický informoval prof. Heuserovú o štruktúre a hlavných úlohách slovenského vojenskohistorického pracoviska; mjr. Miloslav Čaplovič ju oboznámil so zameraním všetkých vedeckých a výskumných pracovníkov ústavu a taktiež s konkrétnymi návrhmi, či podnetmi vedecko-výskumnej spolupráce medzi oboma inštitucionalizovanými pracoviskami.

Oficiálny program prvého dňa dvojstranných rokovaní pokračoval s pracovníkmi Oddelenia vzdelávania, informácií a odborného štúdia MGFA pod vedením plukovník Ehlerta. Ten zástupcom VHÚ priblížil organizačné členenie a zameranie Oddelenia, s dôrazom na jeho zodpovednosť za spôsob historického vzdelávania v nemeckých ozbrojených silách, ďalej na samotné realizovanie vojenského múzejníctva a výstavnej činnosti, ako aj poskytovanie informácií a odborných štúdií pre Spolkové ministerstvo obrany, súdy, širokú verejnosť a pod. Vo všeobecnosti sa považuje za prioritu požiadavka, aby každý dôstojník Bundeswehru poznal vlastné vojenské dejiny. V nemeckých ozbrojených silách sa takisto realizuje *Modulárny koncept historického vzdelávania*, ktorý spočíva nielen vo vyučovaní, ale aj v samoštúdiu, pričom jeho samotný rozsah sa diferencuje na základe štyroch vzdelanostných úrovní podľa vojenských stavovských skupín: mužstvo – poddôstojníci – dôstojníci – štábni dôstojníci. Oddelenie takisto zodpovedá za vydávanie vedeckopopulárneho časopisu *Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung*. Na konci dňa nemecká strana usporiadala pre slovenských hostí v *Důstojníckom dome* na vojenskej základni v Geltowe slávnostnú večeru, ktorá sa niesla v duchu neformálnej diskusie a obojstranných možností podpory pri vystupovaní na medzinárodných vedeckých vojenskohistorických fórach.

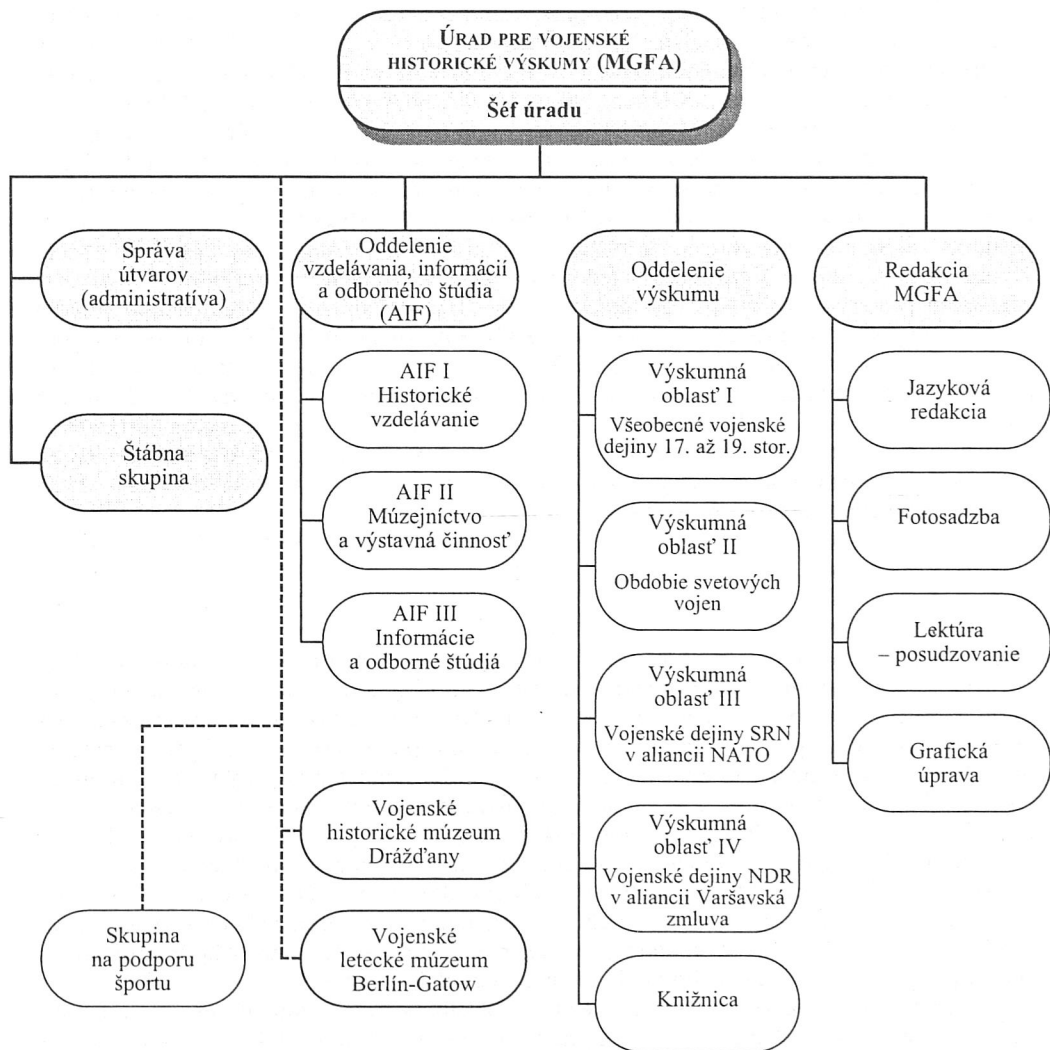
* * * * *

Druhý deň návštevy pokračoval rokovaním s plukovníkom Ehlertom a kapitánom Stachelbeckom, na ktorom sa predbežne dohodli tri základné piliere rozvoja obojstrannej spolupráce na základe recipacity a vzájomnej výhodnosti: 1) výmena vojenskohistorických vedeckých a odborných publikácií a časopisov; 2) vzájomné publikovanie vedeckých príspevkov (na základe ponúk tém a záujmu druhej strany) vo vojenskohistorických periodikách oboch inštitúcií; 3) príprava medzinárodnej vedeckej konferencie s pracovným názvom *Nemecko-slovenské vzťahy v rokoch 1938 – 1945 (vojenské, politické a hospodárske súvislosti)*, ako i jej samotná obsahová náplň, s predpokladaným termínom a miestom uskutočnenia v Bratislave v roku 2007. Plukovník Ehlert, v zastúpení riaditeľa MGFA, poďakoval slovenským partnerom za návštevu a vyjadril záujem o prehĺbenie vzájomnej spolupráce oboch vojenskohistorických pracovísk, ktorá by v dlhodobej časovej perspektíve mohla vyústiť aj do spoločných vedeckých podujatí či spoločného publikovania edícií dokumentov.

Slovenská delegácia potom v sprievode kpt. Stachelbecka a fregatného kapitána Mgr. Herberta Krausa navštívila Vojenské letecké múzeum v Berlíne-Gatowe, kde ju s činnosťou, expozíciou a zbierkami múzea oboznámil zástupca riaditeľa podplukovník Jürgen Zapf (o múzeu podrobnejšie Vojenská história, 8, 2004, č. 1, s. 110 – 116). Napokon v samom závere návštevy absolvovala krátku prehliadku Berlína, uctila si pamiatku obetí vojen v *Neue Wache* – ústrednom pamätníku SRN od roku 1993, ktorý stojí na jednom z najznámejších berlínskych bulvárov Unter den Linden (Pod lipami) a prezrela si výstavy inštalované v najmodernejšej časti Nemeckého historického múzea Pei-Bau.

ÚRAD PRE VOJENSKÉ HISTORICKÉ VÝSKUMY V PREHEADE

ORGANIZAČNÁ ŠTRUKTÚRA MGFA

VÝSKUMNÝ PROFIL MGFA

Úrad pre vojenské historické výskumy skúma nemecké vojenské dejiny metódami všeobecnej historickej vedy. Vojenstvo (armáda) sa zobrazuje vo svojich vzájomných vzťahoch k štátu, k politike, k spoločnosti, k právu, ku kultúre, hospodárstvu, k vede a technike. Odhliadnuc od niekoľkých štúdií a regionálnych príručiek k obdobiu 17. – 19. storočia, jestvujú tri ústredné historické epochy, ktorými sa zaoberá MGFA: druhou svetovou vojnou, armádou SRN ako súčasťou NATO a taktiež národnou ľudovou armádou NDR ako súčasťou

Varšavského paktu. MGFA v súčasnosti spracováva a vydáva viacero knižných edícií a monografií, ako aj dva odborné časopisy. Prvým je *Vojenskohistorický časopis* (Militärgeschichtliche Zeitschrift); má vedecký charakter a vychádza dvakrát do roka. Druhým je vedeckopopulárny štvrťročník – *Vojenská história. Časopis pre historické vzdelávanie* (Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung). Popri základnom vedeckom výskume Úrad podporuje historické vzdelávanie v nemeckých ozbrojených silách a súčasne realizuje putovné výstavy pre širšiu verejnosť.

Oddelenie výskumu MGFA

Člení sa na štyri výskumné oblasti a jeho súčasťou je i knižnica. Priority výskumu: nemecká vojenská história po roku 1945 (Bundeswehr a NATO, armáda NDR a Varšavská zmluva); obdobie dvoch svetových vojen 1914 – 1945 (Nemecká ríša a i.), ako aj všeobecné vojenské dejiny od roku 1648 do roku 1914. Ročne jeho pracovníci vydajú okolo 15 knižných publikácií. Okrem toho možno spomenúť, že v poslednom období mali aj hlavný obsahový a organizačný podiel na realizácii vedeckých konferencií *Prvá a druhá svetová vojna v porovnaní, Armáda NDR a východonemecká spoločnosť* či *Námornícka stratégia*.

Ťažiská výskumu

● Výskumná oblasť II

Obdobie svetových vojen

Oddelenie výskumu MGFA sa vo veľkej miere angažuje na skúmaní a verejnej diskusii k dejinám druhej svetovej vojny. Ťažiskom práce je v súčasnosti dokončenie viaczväzkového diela *Nemecká ríša a druhá svetová vojna*, ktoré sa postupne vydávajú aj v anglickom jazyku. Desaťzväzková monografia opisuje vznik, priebeh a výsledky vojny a zohľadňuje pritom aj súdobé aspekty politiky, ideológie, hospodárstva a zbrojenia. Jednotlivé vojnové ťaženia (Nemeckej ríše) sú okrem toho spracované v kontexte obsadzovania území, vykorisťovania a genocídy. Osobitný záujem sa venuje aj širším sociálnym, spoločenským a kultúrohistorickým otázkam. Vydaný VII. zväzok, ktorého autormi sú Horst Boog, Gerhard Krebs a Detlef Vogel, rovnako, ako aj pripravované ďalšie zväzky VIII. a IX. analyzuje, resp. budú obširne analyzovať, nemecké vedenie vojny v rokoch 1943 – 1944/45: Od najväčšej tankovej bitky v histórii pri Kursku až po vojenské zrútenie sa východného frontu, ako aj ústup nemeckých vojsk z Laponska, Balkánu a Talianska. Okrem toho dielo diferencovane rozoberá nemeckú vojnovú spoločnosť. Stredobodom záujmu je vzájomné pôsobenie priebehu vojny na vývoj v týchto troch aspektoch: uniformovaná a civilná časť spoločnosti, ako aj cudzinci (rozumej cudzinci a cudzí robotníci na nútených prácach, vojnoví zajatci a i.). Napokon ambíciou pripravovaného posledného X. zväzku je priblížiť koniec vojny v roku 1945 a taktiež začiatky znovuoobnovenia vojnou zničenej krajiny, osudy vojnových zajatcov a odsunutých Nemcov, ako i spomienky a vyrovnávanie sa s vlastnou minulosťou.

Aj po ukončení uvedeného viaczväzkového diela zostane obdobie druhej svetovej vojny dôležitým objektom bádania na MGFA. Nadálej sa bude dlhodobo skúmať a spracovávať spolu s obdobím prvej svetovej vojny v rámci výskumnej oblasti obdobia svetových vojen ako jedného historického celku. Veľkým prínosom k zhodnoteniu uvedeného historického obdobia je i nedávne vydanie samostatnej monografie Bruna Thoßa a Hansa-Ericha Volkmana *Prvá svetová vojna – Druhá svetová vojna. V porovnaní*.

● Výskumná oblasť III

Vojenské dejiny Spolkovej republiky Nemecko v aliancii NATO

MGFA skúma vojenské dejiny SRN a jej ozbrojených síl (Bundeswehru) v rámci Severoatlantickej aliancie. V roku 1997 vydaním štvrtého zväzku s podtitulom *Suverenita a bezpečnosť* sa ukončil prvý viaczväzkový projekt *Začiatky západonemeckej bezpečnostnej politiky 1945 – 1956*. Široký jedenásťčlenný autorský kolektív v ňom na pozadí Studenej vojny a vytvárania bipolárneho svetového systému opisuje vývoj bezpečnostnej politiky v strednej Európe od ukončenia druhej svetovej vojny až po vstup SRN do NATO.

Nadväzujúci projekt nesie názov *Bezpečnostná politika a ozbrojené sily vo fáze budovania a konsolidácie Bundeswehru 1955 – 1967/68*. V jeho rámci sa v súčasnosti spracúva problematika „aliančnej stratégie a národného obranného plánovania“, ďalej „armáda v štáte a spoločnosti“ a taktiež „personálne zbrojenie“. Okrem toho sa realizujú aj samostatné vedecké výskumy k problematike koncepcie, budovania a organizácie jednotlivých druhov vojsk (zbraní) – pozemných síl, letectva a námorníctva. V ďalšej viaczväzkovej edícii *Vznik a problémy Severoatlantickej aliancie do roku 1956* vyšli doposiaľ dva zväzky. Autorom prvého je Winfried Heinemann, ktorý sa spolu s Norbertom Wiggershausom podieľal aj na druhom zväzku.

K výskumnej oblasti III sa takisto viažu i ďalšie publikácie o počiatkových fázach existencie NATO, o konfrontačných schémach [vzoroch] v Studenej vojne, o výstavbe politickej a vojenskej časti NATO, o rozdelení nákladov – finančnom podiele členských krajín, o kooperácii v zbrojení a o súvislostiach atlantickej a európskej integrácie, ktoré sú v štádiu príprav.

● Výskumná oblasť IV

Vojenské dejiny Nemeckej demokratickej republiky v aliancii Varšavská zmluva

MGFA od roku 1990 spracováva aj vojenské dejiny niekdajšej NDR. Základný výskum vojenskej a bezpečnostnej politiky, ako aj ozbrojených zložiek NDR sa poníma ako súčasť spracovávanía dejín diktatúry SED (Socialistickej zjednotenej strany Nemecka). Nedávno sa začal projekt *K začiatkom vojenskej a bezpečnostnej politiky NDR*; prvým výstupom je analýza politického rozhodovacieho procesu a hospodárskych dôsledkov zbrojenia od roku 1948. Uvedená problematika našla svoje pokračovanie v publikácii Tortstena Diedricha a Rüdigeru Wenzkeho *Utajená armáda. Dejiny Ľudovej polície NDR v kasárňach 1952 – 1956* a taktiež v ďalších knižných publikáciách, ktoré vyšli v roku 2002. Napríklad *Walter Ulbricht a tajná bezpečnostná politika SED* od Armina Wagnera či *Vláda strany nad armádou* od Franka Hagemanna.

Okrem takýchto dlhodobých projektov základného výskumu pripravujú pracovníci IV. výskumnej oblasti Oddelenia výskumu MGFA aj vedecky fundovanú pomocnú literatúru k jednotlivým témam, ktorá slúži širokej verejnosti. K nej napríklad patrí bibliografia *Vojenská a bezpečnostná politika sovietskej okupačnej zóny/neskôr NDR* (za roky 1945 – 1995); príručka *Ozbrojené orgány NDR*, ako aj biografický lexikón *Generáli a admiráli NVA*. Špeciálne štúdie sa venujú bezpečnostnej architektúre počas éry Waltera Ulbrichta, problematike NVA ako „armády ľudu“, ako aj príkladom odopierania vojenskej služby v ozbrojených silách a civilnej obrane NDR. Na fórach k pamätným udalostiam, napríklad k 13. augustu 1961, alebo k ukončeniu existencie NVA 1989/1990, sa pracovníci Úradu pokúsili zrekonštruovať vývoj a priebeh udalostí zo zorného uhla tých, ktorí boli na vrchole politickej a vojenskej moci a niesli za ne hlavnú zodpovednosť.

Oddelenie vzdelávania, informácií a odborného štúdia MGFA

MGFA bol od roku 1978, okrem základného historického výskumu, poverený aj aplikáciou výsledkov výskumu v historickom vzdelávaní v armáde. Oddelenie vzdelávania, informácií a odborného štúdia (AIF) vyhodnocuje výsledky výskumu a ozbrojeným silám poskytuje podklady pre výučbu histórie. Realizuje vedecké rokovania, kurzy ďalšieho vzdelávania, vydáva vedeckopopulárny štvrťročník *Vojenská história. Časopis pre historické vzdelávanie* a stará sa o Vojenské historické múzeum a ďalšie muzeálne zbierky spolkovvej armády. Štátnym orgánom, vedeckým inštitúciám a zainteresovanej verejnosti odpovedá na otázky (ročne okolo štyroch tisíc), ktoré sa týkajú nemeckých vojenských dejín. Rovnako zodpovedá za historické vzdelávanie docentov a učiteľov na vysokých vojenských školách, poddôstojníckych školách a pod, a to nielen v odbornom, ale aj didaktickom aspekte.

Oddelenie taktiež vypracováva historické príspevky pre politické vzdelávanie, pestovanie tradícií v armáde, koncipuje, zostavuje a realizuje putovné výstavy k vojenskému odboju, o nemeckých židovských vojakoch, k dejinám námorníctva, ako aj k nemecko-americkým vzťahom. Pracovníci oddelenia napríklad spracovali a vydali príručku pre dôstojníkov a vojakov, pod názvom *Cesta k zjednoteniu Nemecka*, ktorá obsahuje tak textovú, ako aj interaktívnu časť (CD-ROM).

Putovné výstavy v súčasnosti:

I.) Povstanie svedomia

Výstava *Povstanie svedomia* bola verejnosti prvýkrát predstavená v roku 1984 a roku 1998 bola úplne prepracovaná. Ústredným bodom výstavy sú udalosti z 20. júla 1944, keď sa skupina nemeckých dôstojníkov sústredených okolo Clausa Schenka – grófa zo Stauffenbergu a Henninga z Tresckowa, pokúsila o atentát na rišskeho kancelára Adolfa Hitlera, o štátny prevrat a následné zvrhnutie režimu národného socializmu. Prevrat a atentát sledovali predovšetkým dva ciele: skončenie vojny a „reštaurovanie úplného majestátu práva“. Výstava sa venuje aj prípravám a dôsledkom vojenského odporu: Už v roku 1938 sa formovala vojenská opozícia okolo generálplukovníkov Ludwiga von Becka a Franza Haldera, ktorá chcela spočiatku zahatiť Hitlerovu vojnovú politiku a neskôr rozšírenie vojny. Motívy, konanie a osudy mužov a žien 20. júla si výstava všima v súvislosti s odbojom civilných skupín a zohľadňuje rôzne formy individuálneho odboja vojakov vo vojne.

II.) Nemeckí židovskí vojaci

Výstava *Nemeckí židovskí vojaci* sa na 69 obrazových tabuliach venuje osudu židovských vojakov v Nemecku od emancipácie Židov na začiatku 19. storočia až do obdobia druhej svetovej vojny. V centre záujmu stojí pritom súvislosť medzi integráciou, resp. separáciou, na jednej strane a armádou, resp. vojenskou službou na strane druhej. V roku 1996 bola výstava obnovená v spolupráci s centrom Mosesa Mendelssohna v Postupime a otvorená nanovo 2. decembra toho istého roku v Brandenburskom krajinškom parlamente v Postupime. Odvtedy je vystavovaná na celom území SRN a stále sa teší neupadajúcemu veľkému záujmu návštevníkov.

III.) Germania na mori

Výstava *Germania na mori* a jej sprievodná rovnomenná publikácia, ktorú napísal riaditeľ Úradu Jörg Duppler, boli uvedené súčasne v roku 1998 pri príležitosti 150. výročia založenia

1. nemeckej flotily národným zhromaždením vo frankfurtskom kostole svätého Pavla. V desiatich kapitolách – sčasti chronologicky, sčasti tematicky zoradených – je zdokumentovaných 150 rokov dejín nemeckého námorníctva (1848 – 1998). Na základe v mnohých prípadoch po prvýkrát zverejnených obrazov a dokumentov sa zrealizoval pilotný pokus o rekonštrukciu námorníctva od prvých začiatkov v roku 1848, cez obe svetové vojny, až po súčasnosť.

IV.) Cesty k priateľstvu

Pojem „AMERICA“ sa v Nemecku prvýkrát objavil na *Waldeseemüllerovej mape* z roku 1507. Táto zmienka je prvým historickokartografickým dokladom o existencii „Nového sveta“. Mapa sveta otvára putovnú výstavu *Cesty k priateľstvu. Vybrané svedectvá nemecko-amerických vzťahov*, ktorá vznikla v roku 1996 v spolupráci s Kongresovou knižnicou (Library of Congress), Saským krajinským parlamentom a za podpory National Archives and Records Administration. Z časového hľadiska sa výstava venuje obdobiu od roku 1507 až po súčasnosť. Na 69 výstavných tabuliach sú v historickom slede zobrazené rôznorodé nemecko-americké vzťahy v politike, spoločnosti, kultúre a armáde.

Pod názvom *Evolúcia priateľstva* (Evolution of a Friendship) existuje aj čiastočne skrátená americká verzia výstavy. Od apríla 2002, keď bola prepracovaná, ju možno vidieť na úradných miestach nemeckej armády a generálnych konzulátoch SRN v USA.

VEDECKO-TECHNICKÁ INFRAŠTRUKTÚRA A PRAKTIKA MGFA

Knižnica MGFA ponúka svojim užívateľom v súčasnosti vyše 250 000 knižných jednotiek (zväzkov), približne 4 000 nových knižných prírastkov ročne a 224 pravidelne odoberaných odborných vedeckých časopisov, ako aj malý obrazový archív. Táto knižnica je na celom území Nemecka jedinečnou špeciálnou zbierkou vojenskohistorických médií a je každému záujemcovi voľne prístupná.

MGFA takisto vo veľkom rozsahu využíva internet ako centrálné komunikačné médium. Napríklad len v roku 2002 webovú stránku Úradu pre vojenské historické výskumy v Postupime navštívilo okolo 25 000 návštevníkov. Široké spektrum krátkych príspevkov, rozdelených na webovej stránke podľa jednotlivých oblastí, informuje o štruktúre inštitúcie, podrobne predstavuje spolupracovníkov a ich výskumné projekty a poskytuje informácie o aktuálnych vedeckých podujatiach a publikáciách, ako aj interných zbierkach k vojenským dejinám (podrobnejšie www.mgfa.de).

Možnosť absolvovať vedeckú prax v rôznych oddeleniach MGFA ročne využíva až 60 študentov historických vied a príbuzných vedných odborov. Volontariáty sú možné aj v redakcii MGFA, ktorá pod vedením Dr. Bernharda Chiariho, redakčne zabezpečuje nielen odborné časopisy a publikácie pracovníkov ústavu, ale aj práce externých autorov až do štádia ich zadaní do tlače.

M. Čaplovič

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Robert **HOZA**, Homolova 8, 841 01 Bratislava

PhDr. Marián **HRONSKÝ**, DrSc., Furdekova 11, 851 04 Bratislava

Mgr. Martin **ZETOCHA**, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Katedra histórie,
Hodžova 1, 949 01 Nitra

doc. PhDr. Karol **SORBY**, CSc., Kabinet orientalistiky SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

PhDr. Soňa **MAŤUGOVÁ**, Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bytči,
Pobočka v Dolnom Kubíne, Matúškova 1654/8, 026 01 Dolný Kubín

PaedDr. Jozef **RODÁK**, Múzejné oddelenie Svidník Vojenského múzea v Piešťanoch,
Bardejovská 14, 089 01 Svidník

doc. PhDr. František **HANZLÍK**, CSc., Katedra sociálnych vied a práva (K-9) Fakulty ekonomiky
a managementu VVŠ PV, Sídl. Víta Nejedlého 682 02 Vyškov

PhDr. Karel **KONEČNÝ**, CSc., Katedra historie FF UP, Královského 10, 772 00 Olomouc

mjr. Mgr. Miloslav **ČAPLOVIČ**, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odovzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajúte, resp. posielajte zásadne na disketách v textových editoroch Word 6.0, Word 97, prípadne T 602, v iných len na základe dohovoru. Poznámky je potrebné uvádzať až za text štúdie, nie pod čiarou. K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu a číslo účtu, a telefonický kontakt.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

²PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵PEJSKAR, ref 2, s. 97.

– v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref 2, s. 93.

– autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)

– v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999

– údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu – Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

– pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatuľa, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VHA Praha, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

HOZA, Robert: Vojenská situácia v regióne Banskej Bystrice na prelome rokov 1848 – 1849 (december 1848 – február 1849)	3
HRONSKÝ, Marián: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918 – 1919 (piata záverečná časť)	19
ZETOCHA, Martin: Stála vojenská posádka ako dôležitý činiteľ mestského prostredia v období prvej Československej republiky na príklade mesta Nitra	45
SORBY, Karol: Suezská vojna 1956: Operácia Kadeš	58

Dokumenty a materiály

MAŤUGOVÁ, Soňa: Vojsko v Dolnom Kubíne od začiatku 17. storočia do roku 1918	85
RODÁK, Jozef: Z histórie vzniku múzea na Dukle a pomoc armády pri jeho zveľad'ovaní	92
HANZLÍK, František – KONEČNÝ, Karel: Opožděná svědectví generála Ferjenčíka	95
ČAPLOVIČ, Miloslav: Luftwaffenmuseum der Bundeswehr Berlin-Gatow	110

Recenzie

STANISLAV, Ján – GAJDOŠ, Milan – TÓTH, Dezider (ed.): Zápisky generála Rudolfa Viesta. (Exil 1939 – 1944). (F. Cséfalvay)	117
ŠTEFANSKÝ, Michal – PURDEK, Imrich (ed.): Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20. storočí. (Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002). (M. Lacko)	120

Anotácie, glosy	127
-----------------------	-----

Kronika	147
---------------	-----

INHALT

Studien

HOZA, Robert: Die militärische Situation in der Neusohlregion an der Wende der Jahre 1848 – 1849, (Dezember 1848 – Februar 1849).....	3
HRONSKÝ, Marián: Die wichtigsten politisch-diplomatischen und militärischen Dispositionen bei der Bildung der slowakischen Grenzen in den Jahren 1918 – 1919 (Schlussteil V)	19
ZETOCHA, Martin: Ständige militärische Garnison als wichtiger Faktor des Stadtmilieus in der Zeit der ersten Tschechoslowakischen Republik auf dem Beispiel der Stadt Nitra	45
SORBY, Karol: Der Krieg um Suez 1956: Operation Kadesch.....	58

Dokumente und Materialien

MATUGOVÁ, Soňa: Die Armee in Dolný Kubín vom Anfang des 17. Jahrhunderts bis zum Jahr 1918.....	85
RODÁK, Jozef: Aus der Geschichte der Entstehung des Museums an der Dukla und die Hilfe bei seiner Förderung.....	92
HANZLÍK, František – KONEČNÝ, Karel: Verspätetes Zeugnis des Generals Ferjenčík	95
ČAPLOVIČ, Miloslav: Das Luftwaffenmuseum der Bundeswehr Berlin-Gatow	110

Rezensionen	117
-------------------	-----

Anotationen, Glossen	127
----------------------------	-----

Chronik	147
---------------	-----

CONTENTS

Studies

HOZA, Robert: The Development of Military Situation
in the territory Banská Bystrica at Turn
of 1948 – 1949 (December 1848 – February 1849).....3

HRONSKÝ, Marián: Main Political, Diplomatic and Military Dispositions
in Forming of Slovakia Borders from 1918 to 1919,
(Part V – closing part).....19

ZETOCHA, Martin: Permanent Military Garrison as an Important Factor
of Town Environment in Time of the First Czechoslovak Republic
by Way of Example of Nitra Town.....45

SORBY, Karol: The 1956 Suez War – Operation „Kadesh“58

Documents and materials

MAŤUGOVÁ, Soňa: The Armed Forces in Dolný Kubín
from the Beginning of 17th Century to 1918.....85

RODÁK, Jozef: From the History of Museum in Dukla and the Assistance
of the Armed Forces within its Improvement.....92

HANZLÍK, František – KONEČNÝ, Karel: Belated Testimonies
of General Ferjenčík.....95

ČAPLOVIČ, Miloslav: Luftwaffen Museum Der Bundeswehr Berlin-Gatow110

Reviews117

Annotations, glossaries.....127

Chronicle147

VOJENSKÁ HISTÓRIA 1/2004

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Ministerstvo obrany SR – Vojenský historický ústav

Na obálke: Delostrelec na rytine od Arnolda van Westerhouta

Redaktorka Mgr. Mária Stanová
Grafická úprava Alena Madajová

Redakčná rada: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda),
členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.,
PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc.,
PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda),
PhDr. Ivan Gosiorovský, PhDr. Marián Hronský, DrSc.,
PhDr. Vladimír Segeš, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., Dr. Peter Turza,
doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc., doc. PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Schválené do tlače dňa: 10. marca 2004

Registračné číslo 1713/97

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Ústredná knižnica
Slovenskej akadémie vied

2889132538

ISSN 1335-3314